

F. M. O.
MINERVA.

1835.

Tizedik évi Folyamat.

ELSŐ KÖTET.

Sárosvári Felső-Ardélyi

GRÓF SZÉCHENYI ISTVÁN.

FELSŐ MAGYAR-ORSZÁGI
MINERVA.

NEMZETI
FOLYÓ-ÍRÁS.

Tizedik évi Folyamat.

1835.

(ELSŐ KÖTET.)

A' Felséges kir. Magyar Helytartó-Tanács' kegyes engedelmével.

KASSÁN,

ELLINGER ISTVÁN' Cs. Kir. priv. Könyvnyomtató és Áras'
betűivel 's költségein.

Él Magyar, áll Buda még!

KISFALUDY KÁROLY.

1.

MI GYÖNYÖRKÖDTE?

Az egész természet egy erőmív, melly az alkotott részekbe különbféle arányban béoltott erők által alkotásatul fogva munkálkodik, változásokat szúl, és a' mindenséget egy bizonyos célra vezérli; nincs egy porocska is, melly magában erőt ne hordozna, melly által ingereltetik, feszül, és hatlétének; melly csekély ugyan, de még sem megvetendő célja' elérésére; nincs tehát a' természetben nyugvás, nincs lomha, vagy rest alkotvány; ugyan is az erő csak akkor erő, ha hat, ha munkálkodik, mert lomha, vagy rest erő ellenmondás — megtörténhetik ugyan, hogy az erő fonákul, vagy ügyetlenül műveljen; de a' fonák és ügyetlen művelés nem lomhaság, nem restség; így tehát az egész természetet egy varázsló élet ösztönzi, rendelgeti, és mozgatja, melly az Alkotó véghetetlen erejének csalhatatlan hírnöke. Ezen életnek ható erejét némelly lények érzik, és eszmélik, 's mintegy uj alakba öntve kebelökben hordozák; mások ellenben csak mozgattatnak, 's eszmélet nélkül egy bizonyos célra ösztönöztetnek, 's így amazokat élni, ezeket pedig csak létezni mondjuk. Az Alkotó véghetetlen boldogságának tükre az élő és érző lényekben képzeltetik, mert ezek csekély erejükhez képest olly

kellemetességet érznek életjökben, hogy az általa semmisítettéstől irtóznak, és iszonyodnak; ha tehát a határozott, és véges erök érzésének illy kellemetes a hatása, bizonyára a véghetetlen erőnek eszmélete véghetetlen kellemetességet és boldogságot szül, — a véghetetlen boldogságú lény csak boldogságra alkothatta lényeit; tehát az erő, melly a lények életének létanyaga (substantia), forrása a boldogságnak, gyönyörűségnek, és kellemetességnek.

Az élet gyönyörei annyifélek, a mennyifelé kihat az élet erő; az érzékek kellemetességben éldelnek, a képzelődés gyönyörűségeket áraszt, az erkölcsök édességgel táplálják lelkünket, az isméretek bájoló fénnel ragyognak, a szeretet mennyei örömeket alapít, szóval: mind az ég, mind a föld, mind a természet, mind a mesterség különbféle édességekkel kínálkozó örömeket nyujtanak. Itt a lélek eszmélkedő elragadtatásában túl hat a földieken, s a fentebbi lényeknek örömeikben osztozkodik; amott egy érzéki lény alanti gyönyöreiben elmerülve mereng, itt az érzelő örömkönnyeket hullat, amott a zajos világot kedvelőnek lábai víg mozdulatokban kalóznak; itt egy érzékeny szív barátjának kebelén enyhül, amott egy csapodár vad szerelme kalandjában enyhíti lángjait, itt mindenek mosolyognak körülöttem, s nékem édes vélök a mosolygás; amott jaj szók subognak füleimben, s nékem édes vélök a keserűség. — Továbbá vizsga szemeimet az oktalan állatok országára vetvén, itt is gyönyörök ötlenek szemeimbe; amott egy madár csoport zajos ugrándozással élleszti az élet nélküli természetet; itt ismét az erős négylábuak kaczer szokdóséseikkel árulják el vígságukat; amott a fér-

gecskék hemzsegnek, itt a' vizek' lakói öszszeseregelve pajkosan uszkálnak egymás mellett. Az Alkotó tehát mint legboldogabb lény alkotmányait fogékonyságukhoz képest boldogoknak, vagy gyönyörködőknek lenni akarta. — De valyon miben helyhezette a' gyönyörűségekre való fogékonyságukat? vagy másképpen tévén a' kérdést: miben létez az élő lények' gyönyörködte-tésök' alapja, vagy elve? — Ezen kérdésnek megfejtése ha bár a' mesterségekre, kézmivekre, és kereskedelemre hasznot nem is hajt, de lelkünk' kiható erejét foglalatoskodtatja, és ismeretünket szaporítja, — hát csak a' hasznost keressük, és ne a' gyönyörködte-tést is? hát mindenben csak érzéki jólétünket tekintsük, és értelmi érzelmeinket parlagon hagyjuk? — czé-lom nem a' gyönyöröknek előszámlálása, hanem a' gyönyörködhetés fogékonysága elvének vizsgállása. —

Ha mind azon szabályokat, mellyeken a' különbözőféle gyönyörök alapulnak, öszszevetjük, és ha azon szabályoknak egy valamiben öszszehangzóságukat észre vesszük; úgy bizonyára azon valami lesz az, melly a' gyönyörködhetés' fogékonyságának elvét magában foglalja. — hogy pedig lehetséges illy elv, onnét gyaníthatjuk, mert az egész természetben egység és egyszerűség uralkodik, — az erkölcsi világnak fő szabálya az esznek szava, melly sérthetetlenségit a' véghetetlen észnek erejétől kölcsönzi, — a' testi világ' hatásait a' mozgató erőnek vonzó, és úzó hathatósága hangoztatja öszsze úgy annyira, hogy a' legellenkezőbbeknek látszó hatások is végre egy bizonyos ponton öszszeszövetkeznek, és egy jól öszszehangzó egészt képeznek, — mért nem lehetne tehát a' különbözőféle

gyönyöröket is, mellyekre csak az élő lények fogékonyak, egy általlyános elvre alapítani, annál inkább, minthogy a' gyönyöröknek észviszonyos arányok teszi az eszes lényeknek boldogságát, és ugyan azoknak erőviszonyos aránya állítja az oktanoknak jólétét.

A' csupa érzéki gyönyörök azok, mellyek állati életünknek szabadabb hatását eszközlik, tehát mellyek érzékeinket kellemetesen foglalatoskodtatják, és állati ösztöneinknek erőviszonyos kielégítéssel hizelkednek; ezen gyönyörök következendő szabályokon alapulnak: Először: Mind az gyönyörködtető, melly állati tehetségeinket erőviszonyosan foglalatoskodtatja. Másodszor: érzékileg gyönyörködtető mind az, melly testi ereinket a' roncsolástul, és fájdalomaktul megszabadítja.

A' csupa erkölcsi gyönyörök azon érzelmek, mellyek lelkünkben támadnak akkor, midőn cselekedeteinket különbféle törvényekből származott kötelességeink' viszonyaikkal megegyezni itéljük; ezen gyönyörök következendő szabályokon nyugosznak. Először: Mind az gyönyörködtető erkölcsileg, melly az emberiség alkotásának tervével célviszonyos. Másodszor: Mind az gyönyörködtető erkölcsileg, melly cselekedeteinket mind természeti, mind polgári állapotunk' helyheztetésével törvényviszonyosan megegyezteteti.

Az értelmi gyönyörök azon érzelmek, mellyek gondolkozó, és ismérő tehetségeinket célviszonyos foglalatoskodások után kielégítik; ezen gyönyöröknek szabályai ezek: Először: értelmileg gyönyörködtető mind az, melly tehetségeinket tükéletesbülésökhöz közelebb vezetik. Másodszor: értelmileg gyönyörködtető az, melly

tehetségeinket erőviszonyos tökéletesbülésökre felemelve lenni hirdeti.

A' vegyes gyönyörök azok: mellyek az érzéki és értelmi, az értelmi és erkölcsi érzelmek' viszonyos vegyületökből származnak, 's ezeknek alapos szabályaik is vegyesek, és a' fen érintettekől könnyen kifejthetők.

Most az a' kérdés: ha vallyon ezen egyeleges gyönyörök' szabályait lehetséges é egy általános elvre huzni? én úgy gondolom, hogy lehet; mert a' mondott szabályokat egyenkint vizsgálván úgy találjuk, hogy mindegyikben a' gyönyörködő lény erejének foglalatatoskodása tűnik ki; tehát arra, hogy valamelly lény gyönyört érezhessen, szükséges, hogy vagy testi, vagy lelki ereje foglalatatoskodjék, az az: magát gyakorolja; így tehát én a' gyönyörködés fogékonyságának fő elvét az erő' foglalatatoskodásában találom fel. — De azt mondja valaki, hogy a' gyönyör, és fájdalom vagy kellemetlenség ellenkező dolgok, és még is ezen fejtegetés szerint a' fájdalom és kellemetlenség szinte az erő' foglalatatoskodásában alapszik; ugyan is a' testi fájdalom a' testi erőnek megrázkódtatásából, tehát foglalatatoskodásából származik; a' lélek' szorongása, nyomorusága, és félelme szinte a' lelki erőnek foglalatatoskodását teszi fel; így tehát ugyan azon egy elvből ellenkező következmények folynak, melly a' józan gondolkozást felforgatja, és ellenmondást szül. — Azonban ezen ellenvetés elenyészik tüstént, mihelyt az említett fő elvet egész mivoltába helyheztetjük. — Minthogy az erő' foglalatatoskodása maga még nem gyönyör, hanem csak elve a' gyönyörködés fogékonyságának; így tehát hogy világosságra hozzam fejtegetésemet, először is a' gyönyörnek fo-

galmát, vagy is meghatározását kell felhoznom, melly után mind a' mondott elvnek alapossága, mind a' gördíthető ellenvetésnek sikeretlensége szemünkbe fog ötleni.

A' gyönyör nem más, mint a' testi vagy lelki tehetségeknek erőviszonyos arányban ható foglalatoskodásuk; így tehát a' gyönyörködés fogékonyságának fő elve egész mivoltában ez: „a' tehetségeknek erőviszonyos arányban ható foglalatoskodásuk gyönyörködtet.“ — Hogy a' gyönyörnek ezen fogalmát és a' feltett elvnek értelményét annál szembeűnőbben láthassuk a' bennök előforduló fogalmakat feltagulom: A' *Tehetség* alatt értetődik az élő lényeknek azon izgékonyságuk, melly által vagy ön magokban, vagy magokon kívül létező tárgyakban valamelly változást, vagy hatást okozhatnak; minthogy pedig a' tehetség csak izgékonyság; tehát szükségképpen kell a' lényben valaminek lenni, melly ezen izgékonyságot valóságos hatásba helyeztesse, ez pedig nem más, mint *Erő*; az erő tehát a' tehetségeknek rugója, és izgatója. — Némellyek az erőt az inakban, és csontokban keresik és helyheztesik; — de csalatkoznak, mert hosszú és fáradságos foglalatoskodás után is inaink, és csontjaink ugyan azok maradnak; erőnk pedig lankadtságra és tehetetlenségre hanyatlík; szinte a' bősziűtségben, és dühösségben az erő bámulandó fokra emelkedik, mit gyenge állatokban, és emberekben is néha tapasztalhatni, azonban inaik, és csontjaik azon perczenetben nem nevedektek; — így hát mi légyen magában az erő, nem tudjuk; annyi mindazonáltal bizonyos, hogy az a' tehetségeknek, és életnek egyedűli és szükséges alapja, 's e' szerint az élő lények mind testi, mind lelki tehetségeiknek bi-

zonyos mennyiségű és arányú erő felel meg, melly által foglalatostkodnak, és izgattatnak. — A' *Foglalatostkodás* alatt pedig értem az erőnek akár ben, akár kün hatását; mert példának okáért: lelkünk nem csak akkor foglalatostkodik, ha önnön tulajdonirul, vagy más mély igazságokrul elmélkedik; hanem akkor is, ha a' kül dolgok érzéseinkbe bényomást tévén lelkünket eszméletre bírják, így p. o. a' látásnál szemeink, a' hallásnál füleink által foglalatostkodik lelkünk. — Ezekbül következők folynak: hogy az élő és érző lény gyönyört érezhessen, szükséges: 1) hogy valamelly tehetsége foglalatostkodjék; 2) ugy foglalatostkodjék, hogy a' hatás' erejével megegyező arányban légyen, mert ha a' foglalatostkodó hatás erejét fellül mulja, ugy a' gyönyör helyett fájdalom vagy kellemetlenség származik; ha pedig a' foglalatostkodó hatás erejéhez képest csekélyebb, akkor unalmat, az az: megint kellemetlenséget okoz; 3) így tehát semmi ellentmondás nem létezik abban, hogy mind a' gyönyörök, mind a' fájdalmak vagy kellemetlenségek ugyan egy elvből következethetők, mert mind egyiket a' foglalatostkodás szüli; amazokat az erőviszonyos arányban ható foglalatostkodás, emezeket pedig az erőviszonyos arányt fellül muló, vagy nem elegendőképpen, vagy éppen nem foglalatostkodtató hatás okozza; mert a' foglalatostkodásnak hiánya is a' foglalatostkodáshoz tartozik, a' mennyire a' hiány foglalatostkodtatja akkor a' tehetség' erejét, minthogy lomhán nem vesztegelhet, tehát hatást keres, és a' nem találásban fekszik a' kellemetlenség. — De lám az álm gyönyörűséget okoz, pedig ez ereinknek nyugvásában áll? éppen ne hidje senki, hogy az álm az erőknek lomha nyugvásában áll, mert

mind testi, mind lelki tehetségeink foglalatoskodnak az álomban, hanem erőviszonyos arányban; — ugyan is az erők lankadtak, tehát csak lenyhe foglalatoskodás arányos reájok nézve, mellynek sikerét a' megújulásban, 's mintegy ujja születésben tapasztaljuk; ezen megújulás pedig okozat, létokozatot pedig művelő ok nélkül nem gondolhatunk, tehát tehetségeink az álomban is foglalatoskodnak; minthogy pedig ezen foglalatoskodás lenyhe, és erőviszonyos arányu, azért gyönyörködtető is; éppen így vagy on a' dolog azon állapotban is, mellyet *nyugvásnak* nevezünk, 4) a' mondott elvből az is következik, hogy az élő lényeket nem a' tárgyak, hanem a' tárgyakkali foglalatoskodás gyönyörködteti; mert legyen a' tárgy magában akárminémű elragadtató tulajdonú, de ha tehetségeinket erőviszonyos arányban nem foglalatoskodtatja, éppen nem léssen kellemetes; — így p. o. a' táncz csak a' vidor testet kecsegteti; a' természet' szépségei csak a' kimívelt érzelmi tehetségnek bájolók; a' nagy tettek' méltóságát csak a' nagy lelkek érezhetik egész mivoltában; — ezekből foly 5) hogy mennél műveltebbek a' tehetségek, annál magasabb fokon állnak az erők, és annál elragadtatóbb gyönyörökre fogékonyok; innént vagy on az, hogy a' kimívelt nemzeteknél számosabbak a' gyönyörúségek, kevesebbek a' műveletleneknél, legkevesebbek a' vadaknál; minthogy ezeknek csak testi tehetségeik foglalatoskodhatnak.

Jólehet a' mondott elvnek bizonyossága olly világos, hogy majd csaknem kézzel tapogatható; mindazonáltal hogy meggyőződésünk annál erősebb legyen, némelly gyönyöri tüneményeket előszámlállok, mellyet azon okból is teszek,

hogy némelly eseteknek világos okait annál könnyebben kitaláljuk.

I-ször: Gyakorta az ember, és más élő, és érző lény minden czél nélkül foglalatoskodik, izeg mozog a' nélkül, hogy valamit véghez vinni törekednék; tehát csak foglalatoskodik azért, hogy foglalatoskodjék; — így a' kis gyermek ló, fut, kezeivel hadonáz, lábaival kaloz a' nélkül, hogy valami czélt akarna elérni; — azonban van egy alattomos czélja, mellyet valamint ő, úgy mi is alig tudunk észre venni; tudni illik: az untalan gyönyörködtető vágy, melly mozgásra, és foglalatoskodásra készíti, hogy gyönyört érezhessen; mert a' foglalatoskodás, elve a' gyönyörűségnek. Szinte az okatlan állatok' apródjai virgonczok és elevenek, még a' buta juh is ugrál és szökdös, 's általjában a' barmok, ha tavasszal virányra hajtának, ugrándoznak, 's más csintalan szökéseket tesznek; még a' lomha tehén is víg mozdulatokban kalóz; — ezen virgonczság, ha tovább a' szabad legelőn hagyatnak lassacskán felhagy, és elmulik, mi ennek az oka? nem más, minthogy az apródoknak erei feszültek, és élékenyek, tehát erőviszonyos arányú foglalatoskodást találnak a' szökdösésben; szinte kikeletkor a' hosszú nyugvás után elzsibbadt erők arányos mozdulatok által állítják magokat helyre, és ezen foglalatoskodás gyönyörködteti őket; később pedig a' szabadon járás és kelés már elegendő arányu erejökhez képest, azért erősebb szökéseket nem tesznek, mert a' mindennapi erőviszonyos mozgásuk már elegendőképpen gyönyörködteti őket. Ugy szinte mi is ha tovább ülünk, és dolgozunk egy helyben, tagjainkban zsibbadtságot érzünk, melly nem az erő', hanem ennek

kihatása hiányából származik, azért mintegy ösztönöztetünk a felkelésre, és járásra; ezen járás pedig kellemetes, mert erőviszonyos arányu, ha a mozgás már kielégítette a mozgásra készítő erőt, a kellemetesség megszűnik, ha tovább járunk, kellemetlenséget érzünk, mert a mozgás már nem erőviszonyos arányú hatás. Ezekből láthatjuk okát: 1) hogy a virgonc és élénk ifjakkak, miért olly kellemetes a táncz, és miért olly kellemetlen nekik az egy helybeni ülés, és darvadozás? 's miért keresik ellenben az öregek, és roncsolt egészségűek vagy a magányt, vagy az egy helyben csendesen mulató társaságot. 2) Ezekből tanulhatják a tanítók, hogy nem éppen halálos vétket követnek el tanítványaik, ha a hosszabb előadás közben néha néha félre tekintenek, vagy ülő helyökből mozdulnak, mert élénk ereik szinte megkívánják azt. 3) Észre vehetik a nevelők, melly elkerülhetetlenül szükséges nevendékeiknek a futkározás, ugrádozás, és más szabadabb kalózás, ha csak az élénk erőt bimbajában elsorvasztani nem akarják, és a természeténél fogva virgonczi fiúból időnek előtte komor komolyságú aggastyánt képezni nem ohajtanak. Nagyon fonákul gondolkodnak tehát azon öregek, kik azt kívánják, hogy az ifjak azokban találják mulatságukat, és gyönyörűségöket, mellyekben ők helyhezteszik; mert más az ifju, más a férfiú, más az öreg korhadozó erő; tehát más, és más arányu foglalatoskodás kívántatik mindegyikhez, hogy általa gyönyörködés támadjon.

II-szor: Mindenki azon foglalatoskodást legörömetesebb gyakorolja, mellyre legtöbb, és leggyakoroltabb erőt érez magában; minthogy abból legnagyobb gyönyörűséget tapasztal; így a

szeretett tárgyul gondolkodni, hivatalunk' kötelességeit tellyesíteni, némelly bájoló tüneményeken érzelegni legkellemetesebb foglalatoskodás; ugyan is a' gyakorlás ereinket megedzi, és így foglalatoskodásukat, és készségöket magosabb fokra emeli, így: ki a' gondolkodásban gyakorlott, annak legkellemetesebb mulatsága a' gondolkodás; a' gondolatok' öszszefüzése, és azoknak egy egészsze öszszealkotása; a' csillagász sokkal nagyobb gyönyörűséggel szemléli a' csillagos eget, mint az, ki nem isméri a' csillagokat; nem azért, mintha amaz nagyobb rendet venne észre a' csillagok' helyheztetésében, mert helyheztetésök' rendreá nézve nem alapos, csak csupán kényszerű képzeletű; hanem az gyönyörködteti őt, hogy bír olly tehetséggel, mellyel a' csillagtábor számlálghatja, és kénye szerint rendezheti, mert már a' gyakorlás által mintegy megbarátkozott velök; emez pedig csak úgy tekintti, mint egy rendetlenül elszórt nagy sokaságú világító lámpákat; amannak a' csillagtábor' szemlélése erőviszonyos erányú foglalatoskodás, emennek pedig nem; azért az gyönyörködve, ez pedig csak egykedvűleg szemlélgeti azt. — Ki valamelly nagyobb hatásu erővel bír, az azt örömet használja, 's mintegy dicsekedve mutogatja mások előtt, mert a' nagyobb erő élénkebben izgatja a' tehetséget; tehát szünteleni foglalatoskodásra nógatja azt, minthogy a' gyakori foglalatoskodás reá nézve gyakori gyönyörködés is; ezen okból az izmos suhancz, és élénk gyermek kész mindenkor a' veszekedésre, mert az erőnek érzése untalan készteti őket a' foglalatoskodásra; — a' veszekedés reájok nézve erőviszonyos arányu, 's azért gyönyörködtető is. — Menél magosabb fokra lág fel valamelly egyes erő,

annál nehezebben talál gyönyörködtetést; mert reá nézve a' középszerű, melly másokat kellemetesen foglalatoskodtat, nem erőviszonyos erá nyu, tehát nem is gyönyörködtető; így a' mívész csak felséges mívekben találja fel gyönyörűségét; — így történt egy képfaragóval, ki szobrát mesterileg készítette ugyan el, 's még is megelégedetlen; és megvetőleg nézett reá akkor, midőn barátjai bámulnák azt, mellyen ezek még inkább csudálkoztak; „csak látnátok ugymond: az eredeti, és képzeletemben létező szobrot, bizonyára nem bámulnátok ezt,“ tehát az elkészült szobor nem felelt meg mívészi erejének; — a' mesteri hangászt csak fellengező hangák bájollják el, a' szép lelkű költőt, csak remek költemények elégitik ki 's a' t. ellenben a' középszerű erőknak, a' középszerű mívék is elegendők; — így a' köznépet a' zavaros cigányhanga elegendőképpen mulatja, a' gyermeknek a' rimes versek tetszenek, és némellykor az egyszerű dob vagy trombita szóra is kedvét és megelégedését mutatja. — Ezekből következendőknek látjuk okát: 1) a' magos elmék apróságokkal és mindennapi eseményekkel nem örömet foglalatoskodnak; a' közönséges folyamatú dolgok nékik unalmasok; ellenben mennél rendkívüliebbek, és szokatlabbak a' történetek, annál kedvesebbek, és gyönyörködtetőbbek, azért gondolatjaik fellengzők; terveik a' szokott mindennapiságtól eltávolozók, cselekedeteik bámulandók, és általlyában hatásaik rázkódtatók; — tehát a' polgári életnek röktöni kivirágzását, valamint röktöni megbukását egyedül a' nagy elmék képesek kivinni; a' mit a' história elegendőképpen bébizonyít, már régi monda az: „a' bölcs ha botlik, nagyot botlik.“ 2) Ezekből látjuk, mi teszi a' tanítói

hivatalt legterhesebbé, — az tudni illik: hogy tanítványainak gyenge és erőtlen tehetségeikhez le kell ereszkednie a tanítónak; jóllehet tehetségei magasabb fokon állván, fellebbezőbb foglalatosságát kívánnának, tehát hivatalja nem gyönyörködtető, mert tehetségeivel nem erőviszonyos arányu; nem értem én itt azon tanítókat, kik tanítványaikkal tehetségükre nézve majd csaknem egy fokon állanak, mert ezeknek foglalatosságuk erőviszonyos arányu, 's azt lehet rólok elmondani: „a' vak vakot vezet“; hanem értem azokat, kik szoros értelemben tanítók, az az: jól kimívelt tehetségűek, ezek értik hivataljukat, mellyért fáradozásuk megbecsülhetetlen, és jutalmazhatatlan; mert foglalatosságuk nem mulatság (mint talán némelyek elég gúnyolódva hiszik), hanem valóságos fáradozás; nem gyönyörködtető pályázás, hanem erőt zsbasztó munkálkodás. — Ifjak! becsüljétek tanítóitokat, mert önnön magokat áldozzák értetek. — Haza! tartsd tiszteletben fiad' oktatóit, mert ezek legnagyobb áldozatot tesznek oltárodra. 3) Ezekből láthatják az Előljárók, kik tisztviselőket neveznek, hogy a' nagy elmék nem egyeránt alkalmasak minden tisztviselésre vagy kötelességre, mert valamint a' fényes márvány nem jól illik egy pór kalibának falaira, ugy nem minden ember alkalmaztatható minden alacsony hivatalra; — tán megtörtént már, hogy valaki egy kisded helységnek kormányát fonákul vezette, ki másképpen egy egész népet boldoggá tehetett volna; tán megtörtént már, hogy valaki elvetemedett gazdasági tiszt vala, ki fényesebb hivatalban csillagként ragyogott volna; mert a' melly hivatal erőviszonyos arányu, az gyönyörködtető is; a' mi gyönyörködtető, mindig fellebb és fel-

lebb készteni a' tehetség' erejét; ellenben a' nem gyönyörködtető lassan lassan elhamvasztja az erőt, míg végre lomha hamvá változtatja, — így hát nem igaz az: „ki kisebbre nem való, nagyobbra annál kevesebbé alkalmaztatható,“ a' nap egész rendszerire legboldogítóbb behatásu, alkalmaztasd kisebb pályára, mindent zavarba dönt. 4) A' középszerű tehetségű lelkek legal- kalmatosabbak a' csendes polgári életre; mert a' polgári dolgok nem kívánnak fellegetezést, hanem a' csendes egyszerűségben találják jó folyamot- jukat; ezek a' középszerű lelkeket erőviszonyos arányban foglalatostkodtatják, tehát gyönyörköd- tetik is; azért már a' régi költők annyira ma- gasztalták a' boldog középszerűséget, ebben a' gyönyöröknek ezer folyamja áradoz, mert a' mennyi a' középszerű foglalatosság, annyi a' középszerű lelkeket kínáló gyönyör forrás; azért az életnek legnagyobb boldogságát éldelik a' csen- des polgárok; a' magasabb elmék ellenben min- denkoron öszszeszorított és erőszakos állapotban sinlődnék, melly boldogságukat nagyon hátrál- hatja.

III-szor: Ha valamelly erő kifejlik az élő lényben, az szünetleni foglalatostkodást kíván, ha pedig foglalatostkodása akadályoztatik, a' bir- tokost unalommal kínozza, innét ered a' gyer- meknek virgonczsága; szinte ha nekünk is va- lami jó, új, és érdekes gondolat ötlük eszünk- be, belsőképpen ingereltetünk annak másokkali közlésére, „e' szerint mondatik“ némelly em- bernél a' titok ha máshol nem, könnyökén is kifúr- ja magát. Ez okozza, hogy általjában igen örö- mest boszélünk körülállásainkról, s vélünk történt dolgokru; mert ezen beszédünk legará- nyosabb erőviszonyunkhoz azért ezekről annyit,

beszélhetünk, hogy a' legtűrődelmesebb halgatót is kifárasztjuk. A' szerelmesek egész órákig és napokig elcsevegnek egymással a' nélkül, hogy egymásnak unalmukra lennének, pedig beszédjök' tárgya nem más, mint ez: „Szeretlek, szeretsz é te is?” ha pedig egymás közt ki nem beszélhetik magukat; barátokat és barátnékat keresnek, kikre szívök' titkát bízzák, 's untassák őket szerelmes érzelgéseikkel. Ezekből látjuk okát: 1) hogy miért szokott az indulatoktól elragadott ember, ha mást nem talál, önnön magával beszélgetni, vagy magányában ujongatni, nevetkezni? vagy miért szokta a' tudós gyakorta önnön fogalmait, ötleteit fenszóval maga magának tapsolni? melly cselekedete az alattomban nézőknek örvénylésnek látszatik lenni, pedig természeti következése az erőviszonyos arányu hatásnak. 2) A' szenvedélyes emberek szüntelen szenvedélyök' tárgyával foglalatoskodnak, mert a' megrögzött szenvedély mindenkorri hatást kíván; azért ha szenvedélyök szerint cselekedhetnék, leggyönyörködtetőbb állapotban találják magukat; — a' boszszuállónak a' boszszuállás legnagyobb gyönyörúség; a' részeges legjobban mulatja magát, ha szeszes italait hőrpölheti; a' haragos megkönnyeszik, ha valakin mérgét kiöntheti; a' gúnyolódó, legörömostebb gúnyolódik; a' gyanuskodó abban találja kedves foglalatoskodását, ha másoknak legártatlanabb cselekedeteit kormos ecsettel festegetheti; a' bús mértékletű legörömostebb ábrándozik a' sírhalmok' szomorú sorával, a' borzasztó és rémítő esetekkel; legkellemetesebbek néki a' siralmas, és szívreszkedtető hangzengések 's a' t. mert a' kifejlett, vagy megrögzött erő hatásához viszonyos arányu foglalatoskodást keres. 3)

Ezekből lehet megmagyarázni a' csacsogó embereknek végnélküli csevegésüket, kik némelly apró, és hiábanvalóságokrul egész nap hosszszant legnagyobb tűzzel elcsevegnek, mert belső élénkségük nógatja őket a' beszédre; minthogy pedig komolyabb, és mélyebb tárgyú ismereteik nincsenek, tehát mintegy kényszerítetnek aprósággal foglalatoskodni, hogy beszélő tehetségük arányos viszonyban foglalatoskodjék, tehát gyönyörködjék is; — a' csevegő ember mindenkiben, ki hiábavalóságait elhalgatja, jó barátját ismeri, mert minden türelemes halgatója néki gyönyört szerez; minthogy béketűrésével engedí csevegő erejét foglalatoskodni, de ő is kész mindenkinek barátságát elfogadni; mert mennél több barátjai, annál nagyobb hatás köre leszen. — Az pedig már magában érthető, hogy ilyesre titkot bízni nem tanácsos, mert azt nem rossz szándékból ugyan, hanem csupa gyönyörűségből az el-ő türelemes barátjának kibeszéli.

IV-szer: Miképpen történik az meg, hogy többször a' míg másokban gáncsolunk, ugyan azt magunk tetteiben helyben hagyjuk? Ezen kérdést is könnyű a' feltett elvből megfejteni: Midőn más cselekszik valamit, megtörténik hogy éppen akkor ereim ellenkező arányban állanak a' tett cselekedettel, tehát ez tehetségeimmel nem áll erőviszonyos arányban, és nem is tetszhetik; mi különös tehát ha általam gáncsoltatik? ugy annyira, ha azon pillantatban én mívelném azt, önnön magammal se lennék megelégedve; későbben ereim új hatás arányba jönnek, 's akkor olly foglalatoskodást kívánnak, hogy az előbb gáncsolt cselekedet vélők tökéletesen összehangzik; így hát most nem csak nem gáncsolható, hanem általam helyben hagyható is. —

Semmi különös tehát, ha az embernek gondolatjait, és tetteit változóknak lenni tapasztaljuk, minthogy mind testi, mind lelki ereink részint a' küldölgök' viszontagságait, részint önnön hanyatlásaik, vagy tökéletesbüléseik által majd alantabb, majd magasabb fokra emelkednek; következőképpen más, és más arányu hatást kívánnak, és így külön-különféle időkben más, és más foglalatoskodás gyönyörködteti őket.

V-ször: Általában nagyobb gyönyörúséget érzünk valamelly jónak megszerzésében, és birására törekedésünkben, mint valóságos birásában. — Az egyik legnagyobb tüzzel építi házát, a' másik egész elragadtatással emeli, és csinosítja kertjét; a' harmadik fáradhatatlan inarral gyűjti kincsét; a' negyedik buzgó iparkodással vadászsza a' fényes hivatalokat; azt gondolván, ha célra ér, helyes megalégedéssel fogja hörpölni az ohajtott boldogság' serlegét; azért mennél inkább közelít céljához, annál gyönyörködtetőbb törekedése; végre megnyílik a' kapu — célja birtokában vagyon — a' képzelt boldogság; és megalégedés helyett hiányt érez kebelében, és azt mondja magában: „egészlen más-képpen gondoltam,“ azonban illy végszóval önnön magát csalja meg, mert éppen úgy gondolta a' cél, mint elérte; hol vagyon tehát a' hiány? bizonyára nem a' célnak birásában, hanem a' törekvő erők' arányos foglalatoskodásuknak a' cél' elérése által egyszerre való megszűnésében; ugyan is míg a' jónak birásában nem vagyunk, mind addig a' célra törekedés erőviszonyos arányban foglalatoskodtatja testünket, és lelkünket; pedig az erőviszonyos arányu foglalatoskodás mindenkor gyönyört szül, ha pedig egyszer cél, értünk; a' különbféle erőknek

foglalatoskodásuk megszűnik; következésképpen a' gyönyörnek is egyszerűbbnek, tehát nem olly élénken gyönyörködtetőnek kell lenni. Ha szeretett barátunk tőlünk távol van, ohajtjuk jelenlétét; ha reménység biztat, hogy nem sokára ölelhetjük őt, öröm szállang kebelünkben; mennél közelebb az édes pillantat, annál nagyobb az öröm; végre az édes pillantat békőszönt — barátunkat keblünkbe szorítjuk — 's olvadozunk az édes ölelésben; — de ezen pillantat alig rep- pen el, már karjaink vissza vonulnak, és új foglalatoskodásról gondolkodunk; körültekint- jük magunkat, és kívülünk más mulatságokat szerezni iparkodunk, mellyekkel a' kedvest gyö- nyörködtessük; hát nem elegendő gyönyörűség a' viszoniátás? és egymásnak közös bírása? — Igen is az első pillantatra elegendő; de mihelyt az elreppent, egymásnak birásában vagyunk, már hiányt erzünk szívünkben; azért más fog- lalatoskodásról, vagy is mulatságról gondolko- dunk, mellyel a' hiányt helyre hozzuk, és csak ugy léssen tartós a' közös boldogság, ha ölelé- sünket más mulatsággal és foglalatossággal köz- ben-közben felválthatjuk. Így történik a' házasa- ságra törekedő ifjúval is, ha csak megpillant- hatja is kedvesét, már örvend; ha pedig meg- ölelheti, akkor már csak egy lépéssel gondolja magát a' tellyes boldogságból távol lenni, és édes elmerüléssel andalog azon pillantaton, mel- lyen kedvesének tellyes birására jutand; szemei előtt áll a' gyönyörűség' rózsáival bújalkodó Éden, lelkét egészen megvarázsolja a' legéde- sebb örömöket osztó földi menny, 's ott leende- ni képzeli magát, hol a' tökéletes boldogságra sovárgó lelke egészen kielégítettik; — végre lobog a' hymen' oltárja, kedvesét örökké ma-

gáéna valhatja; — elmerül az édes gyönyörökben, kiragadtatik mindennapi pályájából, 's egy tündér bájország lakójának véli magát; — de alig ébred fel szerelmes álmából, alig józanodik elragadó ábrándozásából, már a' tündér bájország eltűnik, és mindennapi lakhelyét látja; a' képzelt boldogságok' Édenét csak emberinek, tehát tökéletlennek tapasztalja, 's valami ürességet vesz észre szíve' környékén; — nem azért, mintha szeretett hölgyét már nem szeretné, sőt igen is szereti; nem mintha a' kedves nő őt nem gyönyörködtetné, sőt igen is gyönyörködteti; — hanem mivel az igen felgerjedt képzelő tehetsége már többé nem foglalatoskodik, minthogy nem ideálját, hanem a' valóságot bírja már; — így lesz ábrándozó ifjúból újra ember, — tovább haladván emberi pályáján, néha néha földi tövisekben is meg-megakad lába, mellyek tudtára adják, hogy a' bírásra törekvés gyönyörködtetőbb, mint maga a' bírás. —

Igaz tehát, hogy a' gyönyör nem más, mint a' testi, vagy lelki tehetségeknek erőviszonyos arányban ható foglalatoskodásuk. Így hát midőn az Alkotó alkotott lényeit boldogságra teremtette, olly tehetségekkel áldotta meg őket, mellyek szünteleni forrásai legyenek a' boldogságot szülő gyönyöröknek; — de hát honnét vagy az, hogy az ember jóllehet mindenkor munkálkodik és foglalatoskodik, még sem érzi mindenkor munkásságának gyönyörúségét? Az Alkotó az embert vak ösztönök helyett észszel áldotta meg; tehát bennünk az észnek kell feltalálni az arányt, melly szerint ha foglalatoskodtatjuk tehetségeinket, bizonyára gyönyörködünk is; de ebben fekszik boldogtalanságunk' kútfeje is, mert a' megkívántató arányt elhibáz-

zuk; mennél józanabb és felvilágosodottabb az ész, annál könnyebben leli fel az óhajtott kulcsot, 's annál több gyönyörűséget tapasztal minden munkáiból; — de ki az a bölcs, ki tévedésbe soha nem esik? azért ki az, ki e földön boldognak tarthatná magát? mert a boldogság szakadatlan gyönyörködésben áll; én azt gondolom, hogy az ember akkor leszen tökéletesen boldog, ha tehetségeinek minden foglalatoskodását gyönyörűség koszorúzza, melly csak akkor fog megtörténni; ha annyira fog eszünk tökéletesedni, hogy az erőviszonyos arányt semmi foglalatoskodásunkban el nem hibázzuk, melly ezen a földön még senkivel se meg nem történt, se meg nem fog történni; azért tehát viszontagságoknak fiai vagyunk, mert minden tévedés új fájdalom és fájdalomnak oka; legnagyobb vigasztalásuk az, hogy tehetségeink tökéletesbülhetők; tehát kecsegtet a remény, hogy egyszer a kívánt pontra felhágunk, és valóban boldogulunk is. —

Körmendy Kamill.

2.

Z A G Y V A.

(Folytatás.)

30.

A. Gellius, gazdag római polgár egy télen által atticai majorjában szorulván, a' hosszú téli éjszakákon mivel töltötte idejét, semmi mulatsága nem lévén? Összefirkált egy „Noctes atticae“ név alatt reánk maradt zagyvalékot. Illy mismást olvasni, néha igen mulattságos, a' nevezett munka pedig érdekes is. — E' példára én is, minthogy írni való tárgyaim özönnel volnának, de ezeknek kidolgozhatására majd semmi időm nem engedődik, bátor vagyok a' nemes lelkű publikumnak a' fent nevezett cím alatt, némű rideg gondolatokat, kidolgozatlan stylusban kezébe bocsátani; 's ha mindennek multságára nem lehetek is, legalább némelyeknek a' gondolkodásra és ha idejük van, a' bővebb kidolgozásra is ösztönt adni.

31.

A' világon minden tárgyat kétfélekép kell tekintennünk: t. i. relative, vagy individualiter, — és objective. Mi emberek mindent csak relative tudunk, az objectivumtólünk végképpen elvan rejtve. De a' hiú ember ezt nem tudja, sőt azt hiszi, hogy minden, a' mit ő tud, az objectivum. Ez az oka a' sok disputációnak, a' végtelen pöröknek, a' sok siralmas pusztulásnak, országok eltörlésének 's a' t. — mert a' ki ítél, az;

(kivéven a' bölcset) a' maga individualitását, mely többnyire pedig csak a' szokásának, neveltetésének, vérmérsékének 's a' t. gyáva moztonya (machina) — teszi közönségesen absolutummá, a' másét pedig tévedésnek, csalatkozásnak, sophismának, 's individualitásnak tekinti, bár mely tökéletes igaz légyen is az. És így a' világon mindig individualitás harczol az emberek között individualitással; egyik öleli azt, mit a' másik nem szenvedhet, — sőt ugyan azon személy, más időben ohajtja azt, mit egy időben útált és üldözött. A' disputatio nem egyéb, mint gyáva individualitásunknak, szilárd objectivitásul tartása. A' nyeres csak attól függ, a' disputáló milly hatalmas, gazdag, híres 's a' t.? *Vis minor cedit majori.* — Csak a' bölcs van felemelkedve a' testi subjectivitás' országá felett, csak ő hódol a' valódi objectivitásnak, az igazságnak. Ugy hogy talán regulává lehetne tenni, hogy *minden, valaki az igazságnak hódol, — vagy még jobban így: valahányszor az ember, az igazságnak hódol: akkor mindenkor bölcs.*

Minden absolutum, igazság; — de nem minden igazság absolutum ám, — mert sokszor az igazság nem egyéb, mint a' vokok' többsége. Ugyan is, a' mennyi az ember, annyiféle az individualitás is különböző tárgyakra nézve; de megesik bizonyos tárgyakban, hogy sok, igen sok individualitás megegyez, úgy hogy a' megegyezők' száma elnyomja az ellenkezőkét, 's a' nagyobb erő győz, övé az igazság, — holott sokszor az absoluta igazság sínlik. Sok ideig szóvitáztak azon, *mi az a' Szép?* — Némellyek meghatározzák: szép az, a' mi tetszik. — Ámde, ezt kérdik mások, azért tetszik e, mert szép? — vagy azért szép, mert tetszik? — Így a' szóvörönynek soha se lesz vége, 's ha nem distingválunk, úgy a' mi szenvedélyes individualitásunk sok bajba kever bennünket, — 's a' midőn e' rövid életet bol-

dogúl tölthetnők: tulajdon individualitásaink miatt többenél több bajt, 's poklot szerzünk magunknak. Azt mondjuk tehát a' Szépről, valamint minden egyébről is; mi emberek, objective nem tudunk semmit, ezt csak az Isten tudja; sőt mi naponkint újabb contradíctiókra bukkanunk, 's egész életünk ellenkező tapasztalásoknak iskolája; mert végre is kéntelenítettünk megtanulni, hogy nincs a' világon se szép, se csunya, — hanem a' miben sok individualitás megegyez, és valamit valaminőnek, az olyan, — de csak relative, — ezt soha ne feledjük; mert jön idő, hogy változik individualitásunk, 's ellenkezőt fogunk állítani, apostatak lészünk. Minden tudatunk csak relativum, sőt nagy része hypothesis; — az absolutumot csak Isten tudja, elannyira, hogy még azon tárgyakban is, mellyekben a' valódi bölcssek, — kik között már szó sincs az individualitásról, mert ő nállok csak az argumentum uralkodik; — az Istenséghez legközelebb járnak, mint p. o. a' morálban és mathesisben; míg ezen tárgyakban is csak aproximative közelítjük meg a' valódi absolutumot, maga a' tökéletes igazság örökre titok marad. És ímé, két gyáva ember, disputál! 's decidálni akar!!

32.

Melly szép, melly felséges a' Magyar-nyelv, egy Mánás' szájában! — hát még egy mánási nő' ajakán! Ezt csak érezni lehet, de nem kimondani. Azonban ugy látszik, mennél jobban sūrgeijük, a' Magyar-nyelvet, mennél több jó munkák jelennek meg rajta, annál jobban divatozik a' külföldi nyelv, és talán most több magyar könyv vész a' Szerző' nyakán, mint annak előtte. Száz példány jóformán kielégítte a' magyar igazi olvasó publikumot, — nincs publikumunk! — Nem rég egy társaságban lévén, éppen ezen tárgyról folyt a' szomorú beszéd, de németül, hol egy értelmes német ur így fe-

jezé ki magát, a' magyar könyvek iránt: „a' magyar nem olvassa, a' német pedig nem érti,“ és így jobb a' magyar íróknak boldogabb időkig vesztegelniök. Mi lesz hát belőlünk? Talán legtanácsosabb lenne a' Magyar-nyelvet végképpen elhagynunk, 's a' Németet tüstént megragadnunk. Minek indulunk futni olly koci után, mellyről bizonyosan tudjuk, hogy fel nem vészen? Az olvasás egy lelki vágy, — lelki vágyat pedig miveletlen népben képzelni se lehet, — ámbár ellenben művelődést is olvasás nélkül kívánni képtelenség. A' durva test örökké alatt marad a' sárfertőben, 's kevés-sel megelégszik; — de a' műveltség szül lelki vágyat, — a' lelki vágy szül felébredést, szorgalmat, 's egy olyan analógiát, melly szerint apró kezdeteink sikerültétől ösztönöztetvék bátorkodunk nagyokat kezdeni, 's végtére elhinni, hogy az egész természet az emberi ész és kéz szorgalmának 's boldogságának műhelyéül alkot-tatott, — 's így a' művelődés végtére szül jóllétet, a' jóllét szül luxust; a' luxusból osztán mindennek forrása kikerül, jónak, rosznak, a' szerint, mint azt kormá-nyozzák. A' Literatura' virágzása is egy része a' luxus-nak. A' hol tehát az nem virágzik, ott még nincs lu-xus, nincs jóllét, nincs szorgalom, nincs művelődés. A' szegénységnél nincs nagyobb pestise a' természetnek. De a' szegénységből lehetetlen jóllétre vergődni a' földmí-velés' valódi virágzása nélkül; ugy de ismét a' földmí-velés' valódi virágzása nem is képzelhető kereskedés nélkül; ugy de viszont a' kereskedés csupa chimaera, mint ezt már sok nagy érdemű hazafiak, és külnemzetek' példái eléggé megmutatták, securitás nélkül. Már ha hazánk csakugyan olyan ország volna, mellyben ezen securitást felállítani nem lehet egy más nagyobb képzeltt securitás' bomlása nélkül; ugy hazám' érdemes Írói! többé ne magyarul, hanem németül és diákul írja-

tok, mert a Magyar-nyelv soha soha czélt nem ér; — talán ez is a czél. Minden mesterség egymásba van kapcsolódva, elválhatatlanul, azt mondta Cicero. Legyen gazdag akármelly nemzet, (de szigorú böles neveléssel és műveltetési intézetekkel párosítva; mert e nélkül jobb örök szegénységben maradnia) ha bár a Czigány-nemzet légyen is az; tüstént feléll a luxus mindenben, tüstént lesznek Mecaenások, mert van jó ember a világon elég, csak neki legyen, miből jóságoskodnia; — 's tüstént lesznek tudósok, Márók, Horáttok, elannyira, hogy hol a jutalom bizonyos, csalhatatlan és gazdag; ott a tudósok mint a gomba, egyszerre ott toppannak, 's olly felséges munkákat írnak azon a nyelven, a mellyikeu kívántatik rövid idő alatt, ha bár a Czigány-nyelv légyen is az, hogy azon nyelvet minden nemzetek, minden udvarok és diplomátiák uralkodó nyelvül elősmérik, 's nyelvöket annak ideájára művelendik. Hogy ne lehetne hát illyenné a Magyar-nyelv, a dicső, a remek; ha illyenné lehetett az a randa felfordult, féloldalú francz, ángoly 's egyéb nyelv? De Mecaenás, még pedig örökös, állandó, biztos Mecaenás nélkül, és lelki vágy nélkül, ha agyon dolgozzuk is magunkat magyar írásinkal; ha mindnyájan született Newtonok, és Walter Scottok légyünk is; a Magyar-nyelvet, ha bár mennyei volna is érdekessé 's virágzóvá lenni, 's a hír szárnyára kikelni; soha nem szemléljük. De hát Mecaenás lehet é valaki, gazdagság nélkül? 'S honnan a gazdagság, ha annak forrásai eltömetnek, elemei elfojtatnak, 's még csak csirába sem indulhatnak? — Más Nemzeteknek Handbuchjuk van a tudománynak minden ágaira, a földműveléstül fogva fel az astronomiáig; 's egy könyv, melly a sublimior mathesisre, csupa algebrai formulákban jelenik meg, elkél, számot tart saját publikumára; de

a' Magyar-nyelven el nem kelne, ha a' legtökéletesebb Handbuch volna is az; — de nincs is még egyéb a' Magyar poesis Handbuchján kívül, az is németül jelent meg először. De nem is virágozik ki soha a' Magyar-nyelv, fel nem állhat soha a' magyar költészet és színiészet, valamíg a' luxus, és ennek egyetlen-egy alapja a' jóllét, és ennek egyetlen-egy alapja a' kereskedés nem virágozik; melly esetben ellenben magától, önként, minden erőltetés nélkül virágba indul nyelvünk, és művelődésünk. Magunk nyitjuk ki, magunk fojtjuk el; — 's ha akarjuk, egész Europa Magyar-nyelvet fog tanulni, egyedül tőlünk függ. De nem a' nyelvet kell erőltetni, óh ez késő, sokkal előbbre kell kereskedni. Eszköz nélkül semmi sem lesz; antecedens nélkül nincs consequens, 's mi ezt akarunk? Azonban talán a' művelődésnek és jóllétnek is vagynak még ellenségei? 's a' sajtó szabadságnak rossz következtései? óh a' műveltségre, a' valódi boldog életre nagyon kevés kivántatik! — tiltott könyvek, és így sajtó szabadság éppen nem szükséges, elég itt a' szorgalom és a' hálaadás valódi felébresztése. Én sajtó szabadságot soha sem óhajtanék, sőt ezt minden nyelvben az élők közt kárhözatosnak vélem csekély béléltárással; egyedül a' latin nyelvben óhajtanék egész Európában sajtó szabadságot. Ugyan is, minden Nemzet kétféle polgárokból áll; tudósokból és tudatlanokból. Már a' milyen káros és veszedelmes a' tudatlannak anya-nyelvén olly könyvet látni, melly az ő homályos szemeknek igen égető fényt ad; az az: a' milyen rossz, tudatlan' kezébe igen világos könyvet, mintegy gyermeknek kést, vagy puska-port adni; éppen olly káros ellenben a' művelt lelkeket, kik lelki eledel nélkül szűkölködnek, 's szűk kőrökön lévül is látni, tudni kívánnak, 's holmi ízetlen Kalandárokkal meg nem elégedhetnek sajtó szabadság által,

a' míveletlen durva néppel, egy categoriába összeszorítani. Erre nézve a' latin nyelvet általányosan privilegizálva óhajtanám lenni sajtó szabadsággal, de az élő nyelveket censurával. Azonban ez csak az én ábrándom, ki a' dologra semmit se teszek, 's ki megvagyok győződve az iránt, hogy a' nyelv' virágzását nem a' sajtó szabadság teszi, mintha biz e' nélkül nem virágozhatnék a' nyelv, hanem egyedül maga a' Nemzet ad értéket és becsét mindenének valamint borának, búzájának, honjának, földjének, ugy nyelvének is. Mennél nagyobb a' concurrentia, vagy keresete valaminek: annal becsebb az: a' Magyar-nyelvnek concurrentiát vagy érdeket, senki, csak mi Magyarok adhatunk, vagy azt elvehetjük. De jó formán elébb utóbb Németek leszünk mi, ha jól látom a' dolgot; mert nyelvünket, literatúránkat kevés hazafit kivévén, éppen nem látszunk előmozdítani; 's nem hogy vennők a' magyar könyveket, de ha ajándékba kapjuk se olvassa nagy részünk, a' Szerző' jutalma, rendszerint megbukás, elszégyenülés, ha maga költségén nyomtattat. Mi volna illőbb és nemzetibb, ha nyelvünket, 's emelkedésünk' fokát szemmel kísérni akarnók, mint a' Tudományos Gyűjteményből legalább egy példányt minden faluban a' Parochiánál vagy más érdemes háznál tartani, 's jártni? azonban könnyű megszámlálni azon helységek és személyek' számát, kik a' Tudományos Gyűjteményt egész hazába ősmérik; — de nem lehet azokét, kik annak még nevérol sem tudnak Nsemmit: mitmondjak egyéb Nemzeti folyóirásinkról; egy büszke, Magyar, nemes hazában! Ezért mondják a' Németek: *extra hungariam non est vita' carnalis, sed intellectualis et rationalis.*

33.

Az emberi tökély' legfőbb foka az, midőn már a' jót a' széppel párosítva intézzük mindenben:] külön vá-

lasztva pedig akármeltyiket is, hiúságnak, ürességnek, kontárságnak és charlatánságnak esmérjük és útáljuk. Matéria és forma, — ezek egymástól elválaszthatlanok: és még is mi, sok tárgyakban elválasztjuk, 's róla semmit se tudunk. A' legszebb szűz is, csömör volna ronda szurtos ruhában, 's zsíros képpel, mocsos kezekkel. A' szép test, szép köntösben, bájol, az az: a' matériáknak bájoló erejét az aesthesis adja meg. Tudja, vagy érzi ezt, még a' míveletlen ember is, 's ez az aesthesis' érzése különös finom tulajdona az aszszonyi Nemnek; — 's el is követ sok ember mindent a' végre, hogy testét mennél szebb ruhába fel, iperézve mutathassa mások előtt, sokszor tán hasa, és éhező gyermekei' rovására is. De az különös, hogy ezen aesthesis-i regulát, csak egy tárgyban, csak egy test' felczifrázásában akarjuk követni! mért nem folytatjuk az analogiát minden más tárgyakra is? — Hiszen mindenben kellene aesthesisnek lenni a' buta matérián, nem csak egyedül a' testi ruházkodásban. A' legjobb étel is csömör rút edényben: ellenben az aesthesis; a' csinos edény, a' szép elrendelés, még a' rossz ételnek is becses ad és érdemet. Nem csak jól kell élni, hanem szépen is: ez már a' míveltség' triumphusa, és a' tudományok' érdeme. Sok helyen készen áll a' roppant templom, 's előtte egy mocsár fertő bűzösködik! — Minő a' magyar agricultura? minők a' magyar faluk? A' búza, széna 's a' t. jó, a' randa földön is; de a' Párkban, egy valóságos paradicsom. A' rútat el kell takarni mindenben, még a' holt testet is virágokkal kell felékesíteni.

34.

Az életet csak az éldelet (Genus) teszi, — öt érzékünk van, 's ez örökké leskelődik éldelete után, hogy magának táplálékot gyűjtsön. 'S csakugyan az az igazi boldog ember e' földön, ki váltogatva, mind az öt ér-

zékeit, mértékletes eledellel táplálhatja, 's mihelyt egyik érzéke megelégedett, tüstént másiknak ad foglalatosságot. Ezen édelet után leskelődik szánk, nyelvünk, fülünk, kezünk; — sőt állásunk, pihenésünk, bámulásunk, nevetkézésünk 's a' t. mind egy része a' valódi édeletnek. Még a' mértékletes munka is bizonyos időig édelet; — de az erős munkától, vagy maga megerőltetéstől, és maga megtagadástul retteg a' kis lelkű ember; némelly ember pedig a' legkisebb munkátul is. Nagy hírre és kedvességre csak az olyan ember tehet szert, ki a' publikumnak minden kényjeinek mennél több, szebb, váratlanabb édeleteket tud előállítani, mert az egyformaságot elébb utóbb megunják az emberek, változás és tarkaság kívántatik. Ugyan azon egy tárgyat ezerféle szebbnél szebb köntösbe elő lehet adni, 's mindig újnak tetszik; a' tárgy olly végetlen, mint a' Calceidoscop. Ne az embereket változtassuk, ez nem lehet; hanem magunk változtassuk módunkat, őket mulattatni. Nincs az a' száraz sovány tárgy, mellyről különféle érdeklés és mulatságos előadást tartani, 's az embereknek kellemetes édeletet szerezni, 's őket tetszésünk szerint, a' hová akarjuk, ragadni, ne lehetne. Ezen tan szerint, egy jó pap mindenható lehet, senkinek sincs jobb módja és alkalma az embereknek édeletet osztogatni, mint ő néki, 's az illy kedvesen talált édeletek által a' legnagyobb bűnöst is az erkölcs' útjára visszavezérelni. Egy jó pap, olyan prédikátziót mond a' halálról, hogy tüstént szeretne az ember meghalni. Az illyen pap' temploma mindig tömve lesz tudós és tudatlan halgatókkal. Ha a' vallástalanság elharapózik, és üressék a' templomokat azokat nem szoros erőltetés, hanem csak a' jó papok töltik meg halgatókkal, és megtért vallástalanokkal.

A' Poesis, az élet' fűszerszáma, e' nélkül fanyar, unalmas, nyűg az élet. Csak az az élet, a' mi kis poesis van benne. Alaptalan tehát azon hideg vérű szoros moralisták' allitása, kik az embertől minden kényelmet megtagadni igyekeznek; sőt inkább szükség e' rövid életet, 's e' gazdag természeti tárházat minduntalan valami éledelemre használunk, szükség annak idejében kényeskednünk, dévajkodnunk, bohóskodnunk, 's Horátzot „interdum insanire juvat“jával magasztalnunk, 's mindből valami élledelmet vonunk; mert csak az a' miénk, a' mit itt eléldeltünk. Hanem ezen poesisnek, hogy idvességes légyen, és megölő mérgünké ne váljék, két feltétele van: először, tudós tanult fővel, mívelt 's érzékeny lélekkel légyünk bohóskodó dévajkodó gyermekek, ne pedig durva míveletlen testel; — másodszor: hogy a' mértéket annyira megtartsuk, hogy ugy szólván: a' kóstoláson túl ne igen méllyen ereszkedjünk. Mert bár az éldelet tégye is egyedül az életet; mindazáltal minden éldeletnek mértékentűli özöne valóságos halál. Az éldeletén nem egy órát, nem a' jelen időt, hanem mennél hosszabb életkort, 's éldeletet kell érteni. Már hogy az éldeletben soká rész:ülhessünk, és a' tartalékunkból ki ne kopjunk, ezt csak egyedül a' mértékletességnek köszönhetjük. — Poesis nélkül nem él az ember, de e' nélkül kín is volna, és tömlöcz ez élet, 's nem tudom, az urak élnek é nagyobb poesisben, vagy a' parasztok? Szereti az ember, még az okos ember is magát andalíttatni, csiklándoztatni; mert denique testünk is van. Úton útfélen kész a' poesis a' természetben; 's ezt a' parasztok nagyon is tudják éldeletül használni. Ezen poeticus természetünket magunkkal hordozzuk mindenütt, béviszszük minden intézeteinkbe, köve;jük a' templomba; erőssen üzzük a'

religióba, ének, imádság, muzsika 's a' t. mind poesis, csálhatatlan jeléül, hogy mi poesis nélkül nem élhetünk. Nem is rossz ez, sőt egy a' véghetetlen jóságú Teremtő' legfelségesebb ajándékai közül; — de valamint a' tűzre vigyázni kell, mert a' legnagyobb kincsünk leggonoszszabb emésztőnké válhatik: úgy mindenben szükséges gyeplőt és mértéket tartanunk; mert a' mértékentűli elmerülés mindenben veszedelmünk. Különös az, az emberi Nemzetben, hogy a' mi egyszer néki ártott; azt örökre megtalja, sőt vallásilag sanctionálja, mint p. o. a' Töröknek megtiltotta Mahumed a' bort, mert látta, melly barommi teszi az az embert. De ne csudáljuk 's ne oltározzunk a' Törököt, minden Nemzetnek, minden háznak van, valamint tulajdon bálványja, úgy tulajdon bigótsága is, ha ugyan bigótságnak 's nem inkább fanatismusnak lehet nevezni azt, midőn a' jó Isten kész adományját megvetjük, 's minden haszon, minden éldelet nélkül elhullózzuk. Hiszen éppen azért teremtett Isten annyi-féle milliom tárgyakat, 's belénk azok iránt való receptivitást, hogy mi, öt érzékeink, sőt elménk által is mennél több éldeletekkel élhessünk, 's az ő véghetetlen jósága iránt mennél nagyobb hálára lobbanhassunk. Élünk kell mindennel a' mit Isten adott, sőt magunknak kell felfedeznünk végnélkül számtalan éldelemeket, hogy mennél több éldelemmel élhessünk, mert erre is adott tehetséget, elmét, tudományt, miveltséget, 's ne elégedjünk meg, olly kevés éldelemmel, mint a' mivelletlen vad nép, annyival inkább bigótságból valamelly éldelemet meg ne tagadjunk, se magunkat, se a' természetet meg ne csonkítsuk. Vallyon nem bigótnak; sőt nem fanaticusnak neveznök e az olly Nemzetet, melly vallássá tenné, szemeinek soba hasznát nem venni, azokat örökké zárva tartani, — csupán azon okból sanctionálva, mert a' szem sokszor bűnre vezetett? — Már va-

lamint ez képtelenség, úgy képtelenség minden, a' mi egy kész Isten' ajándékát örököszen megvet, 's haszontalanul elmellőz, holott kötelességünk örökké többeket fedezni föl, nem pedig a' készeket is semmivé tenni érzéketlen, háláadatlan bigottsággal, vagy rajoskodással, ábrándozással. Azért, hogy valamely tárgy, valakinek ártott; nem szükség a' hibát abban keresni, ő ártatlan, ő se jó, se rossz, — hanem a' hibát mindig magunkban keressük, az éleletben, vagy az élelőben; sőt nem ebben, hanem az élelő mértékletlenségben. Semmi se ártalmas a' világon, egyedül csak a' mértékletlenség. Egy Receptje van mindennek, 's csak annyi latot, annyi unctziát kellene vennünk mindemből, mennyit a' Recept előad, úgy hogy még a' méreg is orvosság, ha az adat' nagyságát át nem lépjük. De mi emberek ezt tudni se akarjuk, hanem a' mi ínyünknek tetszik, abból torkig lakunk, 's ha megárt; a' hibát abban, 's nem magunkban keressük. Mindenben, még a' méregben is, mértéklet tartani, az élet Receptjét kitanulni, ez a' fő böltsesség, ez a' religio, — olly tárgy, melly a' lelkészeknek kiapadhatatlan tanítás, és morál' forrása. Ne kárhoztassunk mi semmit, mit a' jó Teremtő jónak látott teremteni, — a' hiba mindig subjectivum, soha sem objectivum. A' visszaélés, a' mértékletlenség, ez a' világ' pestise. Hogy ártana a' poesis a' templomban, a' religióban? sőt szárnyakra segítti az érzéki ember' vastag képzeletét, 's bizvást elmondhatjuk, hogy több lelket nyert eleitől fogva a' vallás' poesise, mint annak prózája, mert testel is bírunk, sőt ezen kezdjük az életet. Mennél nagyobb poesis és aesthesis van a' templomban, annál kellemetesebb élelédelmet ad az a' bemenőknek, 's ha már ilyen templomban a' hasznos párosúl is a' széppel, ha a' jó eledel szép ékes edénybe adatik fel; ki tagadná az illy templomnak elsőségét azok felett,

mellyekben csak a' puszta igazság, a' szigorú morál, minden öltözet, ékesség nélkül hangzik a' négy kopár falak között? Poesis volt eleitől fogva az emberi Nemzet' vezér csillaga: 's ugyan azért aligha van igazságuk azon felekezeteknek, mellyek a' poesist az élet' minden nemeiben megengedik, de a' templombul kirekesztik. Nem árt a' poesis, mint más tárgy is, hanem hogy Scylla és Charybdis közt méa rajta az emberi Nemzet, 's ha nem vigyáz magára, olly mélységbe rohanhat, mellyből századok alatt se vánczorog ki; ez tagadhatatlan. De mi van a' világon, a' mi nem éppen ilyen? A' tűz felgyújt városokat, a' hajó elsüllyed ártatlanokkal, a' ház reánk szakad, 's a' t. 's a' t. és azért ne építsünk házat, ne üljünk tengerre, kiveszejtük a' tüzet? 'sat. Távól légyen, — ez mind bigottság, vagy ábránd! egyedül a' vélelés teszi az életet vagy halált. Így tehát a' vallási poesisnél is a' mértékre és gyeplőre kell vigyázni, hogy a' czél el ne tévesztessék az eszközökkel, 's a' mi csak buta eszköz, az legszentebb czélnek ne tartassék, a' ruha az ő viselőjénél többre ne becsültesék; mert ezen álnok úton végre ugy eltéved az emberi Nemzet, hogy a' józan útra, talán soha többé vissza nem térhet, 's magok azok, kik őt félrevezették, többé vissza nem hozhatják. Melly sok ártatlan vért ontott már ezen vallási poesisbeli mértékletlen elmerülés!

36.

Sok ember öregségére kijózanodik, 's a' bohó, ha már ereje elhagyta, bölcsesé; — a' gonosz pedig, ha már a' bűn elhagyta, kegyessé lessz.

37.

Minden embert két oldalról kell tekinteni; mint magános embert, és mint hivatalost. Sok ember, hivatalában derék ember, de azon kívül alávaló; — sok pedig hivatalában alávaló, de azon kívül derék ember. Rit-

ka, ki mind kettőben derék volna. — Ismét az embert más két oldalról kell tekinteni, mint theoreticust, vagy író, vagy beszéllőt, — és mint practicust, vagy az ő cselekedeteit. Sok ember szép leczkéket tud adni, de ön élete azzal egyenesen ellenkezik; — sok ellenben szólni nem tud, de szorgalmában fáradhatatlan. Ritka ki mind teoriában mind praxisban egyaránt tükörül szolgálhatna. — Ismét az ember kétféle: szegény és gazdag; — a' szegény függ, — a' gazdag parancsol. Már ha a' szegény az ő függésében (szűk korlátai közf) tud olly jót tenni a' közjóra, mint a' gazdag, az ő függetlenségében; itt tetszik ki, ki a' hazafi? Ismét az ember kétféle: tudós és tudatlan; de a' tudomány csak eszköz, csak machina a' nagy czélnak könnyebb elérésére. Mi az a' nagy czél? a' természeti rendnek nem pusztítása, hanem elősegítése, — a' boldogság, — élni, és éltetni. — Már ha a' tudatlan ember ezt követi, a' tudós pedig nem; úgy amaz a' tudós, nem ez.

38.

Az ember többnyire egy első látásból itél az egésze, mint a' gyermek ha katonát lát, ő is katonának készül, — 's sokszor még a' Bíró is (in seiner Weisheit) ezen gyengeségben a' prima informatio rabja. Soha se adgy hitelt fél panaszosnak; sőt a' siető félt, bizvást gyanús-nak 's alattomosnak tarthatod. — Az igaz, hogy az első benyomás, első és külső tekintet, az öltözet, igen sokat tesz fel az ember felől, 's ezen axioma alatt sokszor az erény sínlik, míg a' bűn koronáztatik, 's innen lett e' mondás: *pénz emberség, ruha tisztesség*. De az ilyen fonák analogiák meg is csálnak ám sokszor, 's megesik, hogy árnyéket kapunk, 's a' valóságot elszalasztjuk.

39.

A' luxus leghatalmasabb rúgója a' művelődésnek, — nem is a' luxusban van a' hiba, hanem az éldelőkben. Kétfélek pedig az éldelők, t. i. bölcsek, és kábák. — Bölcsek azok, kik csak a' kamatot költik luxusra, ennél többet nem; sőt igyekeznek tőkét teremteni, hogy mennél több és biztossabb kamatot szerezhessenek: — kábák pedig azok, kik magát a' tőkét fogyasztják, 's ezen éppen azon tárgyakat szerzik meg luxusuk éldelésére, mellyeket a' bölcsek csupán csak kamatjaikból vásárolnak. Igaz, hogy száz forint, csak száz forint, és egyik száz forinton csak olyan tajtékpipát, zseborát, gyűrűt 's a' t. lehet venni mint másikon; de más ám száz forint, mint kamat, és száz forint mint tőke. Ne a' luxuson kezdjük gazdaságunkat, inkább azon végezzük.

40.

Ne tartsunk kicsinységnek semmit, — minden tárgy egy érdekű a' világon, csupán az ő analogiája, proportiója, vagy is apróbb scálájában van a' különbség. A' legbutább embernek, sőt a' legparányibb hangyának is ez a' symboluma: *Nemo me impune lacessit.*

41.

Ki kevélyebb, mint az ember, ha jó módja van? és ki alázatosabb, mint az ember; — ha nyomoruságba van? Mint a' ló, ha abrakolják, felrúg, — ha szalmát se kap, fulit farkát leereszti: ilyen a' miveletlen ember.

42.

A' kinek pénze van, az teremt a' semmiből valódit; — a' kinek pedig pénze nincs, az a' valóból is semmit teremt. A' pénz bölcs kezek között, egész országoknak, egész nemzetiségeknek, sőt a' földszíneinek, a' climának egészen más fordulatot ad, epochát, új világot, új életet teremt.

43.

Különös az, mindnyájan tudjuk, hogy: *fac me talem, talis ero*, = a' mivé tészel, az leszek: 's még se akarunk a' bölcs nevelésre alapítványt tenni, sőt az emberi romlottság' okát még most is mindig másutt kereszük, 's nem akarjuk a' nevelés' hiányját, minden-bajaink egyetlen egy forrásának elősmérni, elsőtül fogva utolsó koldusig. Ugyan azon egy személy, lehet angyal, vagy szörnyeteg, a' szerint, a' minő praxisban és példák közt nőtt fel. Még a' vadász kutyát is tanítani kell, különben senki se vadász véle. De minek az oskolákat? ezt mondta minap egy jó gazda, abból semmi jövedelem, — ő csak mennél több kortsmákat állít, abból örökös a' haszon. — Nem a' religio teszi az embert, hanem a' nevelés.

44.

Néha egy okos könyvnek, vagy felséges elmeszüleménynek, nem a' maga idejében, (a' midőn közönségesen üldöztetik, megégettetik) hanem vagy száz esztendővel későbbben lessz érdeke, 's foganatja. Sok nagy embereket lerajzoltatnánk most ha lehetne, kiket kortársaik levéttetés helyett üldözésre tartottak méltóknak. Így van ez most is, 's így lesz mind addig, míg a' nevelés' talpa erényen nem alapul, 's a' külvakíttás meg nem szűnik. —

45.

Theor. Boldog az, a' ki meghizik.

Dem. Csak egyedül az az ember hizik meg, kinek semmi gyötrő gond, és emésztő féreg szívében nem rágódik; mert a' ki temérdek gyötrő gondokba helyeztetett (már az akár a' maga szenvedélyjei, hibái, és ostobaságai, akár pedig hivatala következtetésében legyen is) az soha meg nem hizik, sőt a' gondok' nagyságához képest mindig inkább fogy, ha bár biborban bársonyban

öltözködve a' Darius kincsével birjon és parancsoljon is, míg a' gondtól üres ember a' csupa kenyéren és krumpolin is meghizik. Mi kell több a' földi boldogságra? Tehát. Q. E. D.

46.

Tudjuk gyermek korunkban melly őszinték voltunk, szívünk, szánk, mindegy volt. Be sokszor megütik addig az ember óráát, míg az őszinte gyermek megtanulja a' világot ösmérni, az élet' philosophiát könyv nélkül felmondani, — tettetővé lenni, — mást mondani, mást érezni!

47.

Nints olly absurdum, mellyet gyermekekkel, 's tudatlanokkal elhíttetni, fontossá és foganatossá tenni nem lehetne, 's ezen degradáló méltatlan tettért üldözik a' Whigek a' Torykat; — és ellenben nints olly titok, nints mélység, mellyet a' vakmerő tudós elme kifürkészni, nincs az a' fortély, mellybe belé tekinteni ne merészlene, 's ezért üldözik a' Toryk a' Whigeket. De örökké semmi se tart, csak a' becsület és igaz ut, a' ki ezen ment, mai nap is él, és koronáztatik; de a' ki akár melly más mellékes uton ment, mind e' mái napig elébb utóbb siralmas romok közt veszett el. Mindennek van jutalma.

48.

Sem a' theoria praxis nélkül, sem a' praxis theoria nélkül competens bíró nem lehet. Így sem az ész szív nélkül, sem a' szív ész nélkül a' tökéletes embert nem teheti; párosulniok kell, hogy egésséges magzatot nemzhessenek.

49.

Nem minden ember rossz ember, hanem némelley emberben a' lélek erősebb a' testnél, és csak ez az igazi erény, — némellyben pedig, és legtöbben, a' test erős-

sebb a' léleknel, — a' lélek enged a' gonosz testnek, 's gyarlósággal menti gyengeségét. De sok ember van olyan is, a' ki, ha egyszer megbukott, ha egyszer eltért az erény' útjáról, azt gondolván, hogy már mindegy, azután többé semmi szentséget nem ösmér. Veszedelmes az olyan ember, a' kinek semmi félteni valója nints többé, minden esetre.

50.

Mi az erény? semmi egyéb, mint a' magán való uralkodásnak következése, vagy rövidebben, a' testi kény' zabolázása. A' testnek minden hiúságait, kényjeit, kívánságait, nem elfojtani, nem megölni, nem végképpen kiirtani, hanem csak illendő zabolán tartani, és mérsékelni — ez az erény. Minden bűnös ember lelki gyengeséget, kis lelket árul el, mert a' nagy lélek örökké tud uralkodni az ő testén, soha meg nem botlik, hanem mint a' szikla, a' tengeri hullámok' közepében: olly szilárdul áll vége etig a' test indulatinak dagályos tengerében.

51.

Az ember magának a' legnagyobb kárt is elengedi; de tegyen csak más egy fillérnyi kárt; melly rettentő pör kerekedik belőle! Egy fűrt szőlőért megzalogol, de borral agyon kínáll a' Magyar. —

52.

Azt akarja minden ember, hogy senki ő felette ne légyen, hanem mind alatta, 's ő tőle függjön. 'S ha osztán ő mindennel bír, nem lessz majd rest néha néha másoknak is osztani a' kegyelem' hulladékiból.

53.

Ifju! a' reményen ne építs! képzeletben minden szebb, mint valóságban. Ha megnyerted, elérted, a' miről olly szépen ábrándoztál; már a' megtestesült ige soha sem olly kedves, mint volt a' képzeletben. A' testet

csak hamar megútálok, 's tovább még új képzetet teremteni. Ezt jó előre tudni, mert a' meglegedés és hála, kulcsa. Különös az, hogy csak a' valóságból élünk, még is a' képzeletje édesebb volt, mint lett a' valósága.

54.

Mi az oka, hogy Helmezcynk, a' „Jelenkort“ mind „szerkezteti,“ — a' „Társalkodót“ pedig mind „szerkeszti?“ hát nincs meghatározva, ezen szónak igazi orthographiája? 's azon analogiára mén, *szerkeszttem* is, mint *vekeszttem*, *ereszttem*, *repsztem*, *sikkasztom*, *halasztom*, *melleszttem*? 'sa't. nem pedig inkább, mint: *vetköztetem*, *érkeztetem*, *helykeztetem*, *rendkeztetem*, *kárkeztetem* (nem *kárhosztatem*, annál kevésbé *kárhosztom*), — így szinte *szerkeztetem* is? (nem *szerkesztetem* annál kevésbé *szerkeszttem*.) Hiszen van illy szó: *szerkezet*, de nints *szerkeszet*, — és maga Helmezczy mondja Jelenkor 21. Junii 1834, lap. 395 alól 5ik sorban „*szerkeztült*“ ismét alább pag. 396 felyül 3ik sorban „*szerkeztült*“, már ennél nyilvánobb argumentum nem kell, hogy *szerkeztetem* a' thema, és nem *szerkeszttem*. Ez azonban még is csak a' tudós és mély belátású hazafiak' bölcsebb ítéletétől függ, én csak a' varians lectiót sajnálom. Valamint a' szót szármoztatom; és nem szármosztom; úgy szinte, a' könyvben lévő tárgyakat is, a' szépen rendre épült házok' sora, vagy szere' módjára, rendbe *szerkeztetem*, és nem *szerkeszttem*, csekély véleményem szerint.

55.

Kérdés: Minthogy a' magyar könyvek nem kelendők, ugyan minő fortélyt lehetne azon magyar íróknak kigondolni, a' kik könyvírás által akarnak elélni, hogy könyvük még is kelendő legyen?

Felelet: Munkájuknak rettenetes ingerlő címét adni, már ez sem segítővén rajtok, mert csak hamar raj

takapatnak, nincs más mód hátra, mint kritikát írniuk; de nem rendes kritikát, mert úgy nem lesz kelendő, hanem rendetlent, mellyben a' legbecsületesebb hazafiakat marczangolják, 's minden szavukat az extasisig nagyíttásák, nagy lármát üssenek, megne ijedjenek; mert különben ha itt is rajtakapatnak, örökre vége hitelüknek. Illy gyalázatos könyvnek még ideig óráig lenne kelete. —

(Folytatása következik.)

UDVARDY,

Mérsék.

3.

EMLÉKKÉPEK,

némelly híres férjfiakról.

(Befejezés.)

7. LUDEN.

„**M**egfordult e már kegyed L u d e n' teremében. El ne inulassza, ha csak mindennapi vágy, ingerét érezné is. Clio' egyik legjelesb tolmácsát esmervén benne meg, nem fogja megbánni.“ Ez szokott rendszerint egyike azon első megszólításoknak lenni, mellyek Jenában a' tudományoszomju idegenekhez intéztetnek.

Igen természetes az idegen' részéről, illy buzdítás' hallása után jegyzőkönyvéhez nyulni, 's a' tisztelve említett nevet a' város' legfőbb nevezetességei' jegyével béiktatni; — vagy ha talán ott mint már kijelelt nevezetesség, megtalálhatnák, a' messze földre elhatott hír' magasztalásátkörnyék' megegyező véleményének hasonképében hitelesíteni.

Elmegy azután a' kijelelt helyre, esmerkedni a' magasztaltal. Látja a' híremelte férjfiút, hallja lelkes beszédét, igazolva leli hírét értékével, osztozik a' közlelkesülésben. Eggy nevezetes órát éle.

Esmerkedik azonban más férjfiakkal; — 's feltévén hogy nem csak a' kellemes előadással párosúlt nagy tu-

dományban leli az oktató' jelességét; nem sokára másokra is talál, kiknek előadása ha meglepve nem tud is bájolni lassankint melegülve 's melegítőn, — érdekesülön 's érdekélesztőn, — végre annyira felkapja a' hallgató' figyelmét, hogy az előbbinek adott elsőséget majd nem osztani kívánná; — hogyha nem hátráltatna illy módosítást előbbség 's közvélemény.

Ha pedig már szélesb tapasztalással bir az idegen, minden esetre itt is alkalmazhatását fogja észrevenni azon gyakori tapasztalásának, melly szerint több hasonértékű tárgyak közül rendszerint egynek juta azon megkülönböztetés, hogy társai felett magasan emelkedvén, az esmertető hírnek különösen kegyelő hódolását egyedül ő fogadhassa.

Honnét származik az illy kitüntetés? Vak sors' kockavetéséből bizonyosan nem. Részhajlás' befolyása sem uralkodó itten. Uralkodhatik véletlenség, 's pártszeszies megkülönböztetés ott, hol alérdem igyekszik babért nyerni; — nem pedig, midőn igazán jelesültek a' versenezők, — a' koszoruzandók.

Vagynak a' tudományos Jenának több érdemes férjfiái, kik L u d e n nél hátrább bizonyosan nem maradtak dicséretes pályájokon. És még is honnét vagyon, hogy evvel legalább egyenlő lelkesedéssel nem említetnek? — Nem látszanak annyira a' külső élet' horizonján.

Különös ügyesség kívántatik arra, hogy a' tudós a' külső világ előtt is a' lelkiben birt lépcsőn mutathassa magát. Nem lételes ugyan érdemeinek öszvelegében ezen tulajdonság; igaz arany a' tudományos érdem, akár ütöttett reá a' földi becstulajdonításnak helybe hagyó jegyeke; — akár nem. De az bizonyos, hogy a' világ' számára csak úgy ragyoghat minden lelki érdem, hogyha a' birtokos elég ügyességgel bir azt világi szemlélés előtt is kitüntethetni. Minden kihatás földi tulajdonsá-

gok' eszközlésével tör-ki a' lelki élet' rejtélyes kebléből. Mennyivel inkább azon finom rajzatu alak, mellynek jelenetében magát az érdem kifejezi, induljon bár ki csupa lelki irányzatokból. Kétszer élünk a' nagy hírben, ha véle nevünk a' külső világ előtt is öllakozhatik.

Miben áll illy mutatkozás? *Népszerűséglen* (popularitas). Ez azon kulcs, melly ajtót nyit a' belső élet' rejtett munkásának, kifelé, 's előre, hogy neve ne csak négy falai között, hanem a' maradék emlékezete' fényes csarnokában is hangozhasson. Még a' roppant naptestnek is szüksége van a' kiterjesztett erősség' színhelyére, hogy kifogyhatatlan világa' sugárzatát osztthassa, esmeretethesse. Népszerűség közbenjáró a' tudománybirtokos' fenhéjazó, 's a' mindennapiság' egy pályája fiánakidomaltan nyelve között. Ő köz értelmű nyelv az emberi elme' számtalan lépcsőzetű foglalatoságának. Ő egyszer'smind azon értelmes diszosztó, a' ki minden pompa nélkül tud ragyogtatni tudománydiszt. Apró fény sugarakra osztja a' tudomány' gazdag ragyogását, a' nélkül hogy az így történt megosztásban az egésznek fénye gyengülne; a' nélkül, hogy az öszvetartozás' 's a' jeles eredet' nyoma elveszne. Népszerűség nyitja a' környékzők' ajakait az érdemesült' esmertetésére, kinek a' dicséret' visszhangjában is nagyságát mintegy neveli. Két hasonértékű érdem közül az esmeretesb nagyobbak fog látszani.

Igy magyarázhatom *Ludennek* más hasonlóan jelesülteknél többszöri említését.

Nem czéлом azonban azon érdempályát, mellyel ő bir legkevésbé is kétségbe hozni való értékében. Gyanus ott már maga az egyszerű kétség, ha közönségesen esemért érdem eránt támasztatott. *Luden'* érdeme olly kétségentüli, hogy őt nem csak Jenában, de az egész tudós világban már régen elsők közé helyezte a' köz vélv.

mény. Csak rajzolgatni kívánnám azon észrevételemet, mely szerint ő rajta más *hasznó* értékűeknél ragyogóbb hírfényt vevék észre; — ámbár ezt is tulajdon érdemében találok eredni.

Kellemes előadással vegyült népszerűség az ő különösen szembetűnő jelessége. Evvel lép-meg beszédében minden hallgatót; ennek eszközlésével világíthatja olly hamar ált tudományát lelki tárából a' jelenetek' körébe. E' mellett különös ügyességgel bir az előadandó tárgynak élénkítésére, mint hangmódosítás, mind pedig azon előadás' fűszerezése végett, mellyet elmészeti villanati-nak virágos szövétével színesít. 'S innét származik a' tetemes különbség az ő 's más felől *Krug*' népszerűsége között; annyira, hogy ámbár mind ketten birnak e' tulajdonság' nevezetes minéműségével, még is némileg ellenzetet képezőknek találtathatnak e' részben.

Különösnek tetszhetik olvasóim előtt, hogy éppen *Krug* és *Luden* között rajzolok párhuzamot (köz egyenletet), midőn pedig már tudományos munkálataik nemére nézve is olly különböző körűek. De bizonyos az is, hogy az egésznek nevezetes idegen neműsége mellett még mindég lehet olly egyes tulajdonságokra akadni, mellyekben különbféle irányzatu czélzások legalább ideiglen öszve találkoznak, 's az előadó esetekben amazoknál főbbeknek tekinthetők. Innét jó azután, hogy hasonlóképp párhuzama ott is találtatik, hol első látszatra a' két tárgy' hasonló nemű tulajdonságait a' kifejlődésben tetemes különbözéssel vevénk egymással általellenben észre. Népszerűség azon párhuzam, mellyet a' más tekintetben egymástól annyira különböző *Krug* és *Luden* között találunk; habár ismét számos mellyék-huzamok szétvergődésével. Mind a' kettőnél nevezetes mutatkozásban megtaláljuk e' tulajdonságot, csak hogy mindeniknél más módosulásban. Ez t. i. csak az oktatási előadás-

ban népszerű, amaz mind itt, mind pedig irt elmemeiben. *)

De a' népszerűség se egész kiterjedésben lélek' teremtménye. Igaz ugyan, ő alatta rendszerint az előadásnak olly világos voltát, tehát a' lelki erő' kihatásában alapulandót érezzük; melly által együgyü megfogásnak is lehetséges legyen a' tudományok' rejtekébe eljutni. Azonban az illy eljuthatás' könnyüségé nem csupán a' tudomány' tolmácsától függ. Maga az előadandó tárgy is bir befolyással az előadás' minéműségére. Némelly ágai a' tudományoknak közelebb esnek a' hozzá juttatás' világához. Mások ellenben messzebb. Ugyan azért a' népszerűség itt egészen a' tárgy szerint fogja magát ugyan azon férfiúnál intézni. Ellenzetes helyzetben találjuk p. o. e' tekintetben a' Philosophiát, 's más felől a' Hisztoriát.

Igaz ugyan, legfentebbi értelmében a' Hisztoria sem más, mint alkalmazott Philosophia. **) Minden alkalmazás pedig csak ugy lehet ügyes, ha alapzatjának, a' theoriának megfelelő. Igen is. Csak hogy itt az atyafiság csupán legfőbb pontokban szemlélhető. Illyenekre emelkedhetés pedig keveseknek lehetséges. Alsóbb lépések' tekintetéből sehol sincs messzebb, mint itt, a' tudománynak két fő oszlopa egymástól. Sehol se bajosabb, mint Hisztoriában igaz élű vizsgálattal feltalálni az alkotó theoria' elveit. Igen szólló a' Hisztoria, jelenetei' élénkségével a' benne előforduló példák' érdekessége miatt. De hányadiknak adatott azon tehetség, kitalálni minden illy jelenet' szövetén a' rejtekben munkálódó alapzatot, a' theoriából hangzó illy alkalmazásnak megfelelő elveket?

*) Lásd a' róla közlöttek a' F. M. O. Minerra' mult negyedévi csumójában.

**) Hogy is lehetne máskép *Világbiráló?* (Beltgeriájt.)

A' nélkül, hogy értekezésem' nemes tárgyának legkevésbé is rövidségére legyen ezen észrevételeimmel; bizonyos, hogy a' Hisztoria, igen könnyen is kezét fog népszerűségi kívánlattal az előadásban. Így minden esoterikusra érdeket ébresztőn fog kihatni. Ennél pedig az oktatótól többet kívánni, képtelenség. Még így is elég nehézséggel van egybekötve e' tudomány' mivélése. Bizonyos azonban, hogy ha csak illy minéműségben fogatik is fel művelőjétől az oktatás' számára, jeles léssen a' kivitel' érdeme.

Jól értette L** illy feladását a' népszerűen előadható Hisztóriának. Felfejtését oktatásban fejezi-ki. 'S itt alapul különös érdeme. Előadása egyszerű lévén, a' tartalmat még is mindég vonzóvá tudja tenni, kifejező hangja' élénkségével párosítani, 's egyszer'smind a' jelenkor' tárgyaival késérőn, nem vakon, elragadtatva, együtt előhaladni. — Minden tudomány-nem közül a' történeti látatik legkevésbé szoros tudományi rendet megkívánni; legkönnyebben látszik megnyitni a' béavatandóknak, 's legerősb ingerrel bir avatatlankra is hatással. De éppen azért szoros tudományi rendszer alá az illy tudomány nem legnehezebben szorítható, egészen különböző lévén a' tulajdonképeni tudományos alakban előadandó tudomány' igénye ugyan azétól, hogyha közérthetőséghez alkalmazva bocsátatik a' közhasználat' színhelyére. L** jól átlátja az illy különbséget. Meg van győződve az eránt, hogy adathatik elő ugyan azon tárgy egy léleknek kincstárából két egymástól különböző köntös alatt. Meggyőződését tettben is kifejezi, nevezetes módon. Nem egészen ugyan egy ő nála az Író az Oktatóval, valamint azt *Krugnál* láttuk. Népszerűsége mint oktatóé sokkal nagyobb. Nála az oktatás ugy intéztetik, mint elműveiben találtató, belső teremhez nyiló 's juttató propylaeum. 'S e szerint ugy vélem, két alakban

mutatkozni látszó tudományos munkálati mellett is, mint a' két alaku Jánusz, össze-egyeztethető személyesség ő. Sőt éppen az illy, végre csakugyan egy felé vezető szép vergődésben emeli pályája' érdekességét. Nála az oktató nem a' már kifejezett elmemív' mintájának utánzó lenyomója, vagy sokszorozási példányt szolgálta-
 to' másolója. Az ő oktatása mind azoknál, kik őt egészen esmerni, 's példázatul kijelelni kívánják, egészítője azon körnek, mellynek kikerekítése soha el-nem mulasztható, ha lelki mutatóvanyaink' lelkesítő közéletébe behatni vágyván, független utánzásban egy illy nevezetes munkássága lélek' rajzolatit másoló lenyomás által megszerezni igyekezünk. Illy jeles viszomban mutatván L^o két féle jelenésű munkásságát, nem csuda, ha elmemívei közre bocsátása után is szint olly tömött hallgatói teremmel bir; — midőn pedig máskor sok oktató csupán azért nem bocsátja egy hamar közre mivelendő tárgyára vezető kézi könyvét, minthogy abban a' kiadás után tulajdon vére 's nemzője ellen lázzadó vágytársat 's konczlopót sejt. Azt vélvén, hogy csupán a' kézi könyv' megszerzése' fejében birja hallgatóinak legalább egy részét; — fél azoknak a' kiadás' esetére megjelent kézi könyvéhez pártolástól. És miért? előre érzi, egész tudományos lételének igen is híven 's kimerítőleg történendő kifejezését kiadandó munkáiban; minthogy abba tudománya' lényeges részét már egészen áltűltette, 's a' mit még magában megtartott, az legfeljebb csak kissé változtatott periphrazisa, 's kevés újat mutatható változtatja esmert elmemívében már lerajzolt lelki hasonfelének. Nem birván illy írók az ugy nevezett teremtő genie' erejével, képzésök' pályáján csak egy-két példázat után indulnak. Ezt kifejezván utánzásokban, igen is hamar kikerekül munkássági körük, minthogy minden egyoldalu utánzás szegény szokott formáltatásában lenni, 's kevés új alaku jelene-
 P. M. OR. MINERVA I. NEGYED. 1835. 4

tekkel biztató. Minden oktatónak van, az igaz, saját-sága, melyet egy könnyen elmemíveiben ki nem fejezhetvén, biztathat az oktatás' közben némü-némü ujsággal. De ezt csak ott lehetjük érdeklő mértékben, hol az oktató annyi reproductiv erővel bír, hogy tellyes lelki körét elmemíveiben még ki nem fejezte; hanem, bár ezek már eléggé esméretesek, új meg új pontjait világosítja időről időre, egybefüggőn a' nagy körnek világosító 's egészítő vonalival.

Illy állapotban is új ingerü érdeklettel hallgathatja L^ot kiki. Még annyira esmerje bár elmemíveiben, mindig kellemesen meg fog lepetni azon ügyességétől, melly szerint az élő szóval kifejezendő tudományos pályafutásban főkép ki tudja tüntetni az élénk színezetet, melyet a' legvilágosb 's szóllóbb beszéd is az írt elmemívekbe tellyes megfelelésséggel áltüntetni soha nem képes. E' mellett olly magas szempontra tud emelkedni hallgatóival, köz értelműség' rövidsége nélkül, hogy az alatt lebegni látszó oktatás sem illendő emelkedettség, sem tudományos érték' hiányában sínlódni éppen nem kéntelen. Időtöltést szerző rhapsodiák' füzérének látszik első hallásra előadása, tudományos rendszer nélkül. Azonban el nem mollózi ezt is, csak egy kevésbé leplezi azon színezet alá, melyet érdeket élesztése végett az egészre önteni tud. Könnyü azután a' hallgató' figyelmének ezen színezetet levonni, vagy rajta hagyni, a' szerint, a' mint az oktatást csupa időtöltésnek vagy való tudományos propylaeumnak nézendi. — Ugy hiszem, minden genialis oktatónál megtaláltatik illy irányzat.

Elmézeti szikrái, mellyekkel az egészet időről időre bővel meghinti, nem kéntelenek a' lankadó figyelm' élénkítőjének tisztét vinni; — magától vontan marad az ő hallgatóinak figyelme. Nála az illy villanatok mindig munkásságban találván a' felfogásnak külső esz-

közlőit; — mindig mélyebben behatnak az elmébe, mintsem azt más körülmények között, illy nyílt figyelem⁷ találása nélkül tehetnék. Az elme maga érzi egész mi-voltában az illy elmészetnek ébresztő 's életető behatását; olly vidám idegzetbe derülvén, hogy az egész oktatás messze túl-emelkedjek e⁷ tekintetben is a' közönséges iskolai leczkéken. Vonszóvá lessz a' vonszalmi erőnek minden hajhászott használása nélkül. Azonkívül, hogy maga az Oktató egészen honnosítani látszatik az illy kellemes elmederületet; 's arcza az innét származó ví-dámság⁷ tükrözése nélkül soha se láttatik; a' hallgatói-ban élesztett derület ismét vissza hat reá, annál élén-kebb kedvel kísérvén fáradozását. Innét van azután, hogy L^onál a' rendszerinti hallgató nem csak önként vona-tik, minden külső kényszerítés⁷ hozzájárulása nélkül lecz-kéi szorgalmas látogatására; hanem az elmulatót is va-lóságos veszteségnek tartja. — A' rendkívüli látogatók pedig mind annyiszor, midőn előadásin jelen lehetnek, látogatásaikat esmerőseik előtt a' nap⁷ jeles tapasztalási⁷ sorában említik, 's rajta mint rendkívüli nyereségen, meglepetés-szülte örömmel kapnak. Maga L^o pedig leg-szívesb készséggel nyitva tartja teremét mind azon tud-ni vágyó ifjaknak, kik előadásai által vonszoltatnak, rendes hallgatói azonban akadályozó körülményeik miatt nem lehetnek. Szívesen látja főképen az idegene-ket, kik Jénában megfordulván, a' tudományos neve-zetességekkel esmerkedni kívánnak. Egy pár padot (az ugy nevezett Hospitantenbank) mindig tart teremében külön az illy vendégek⁷ számára, 's szembetünőnek tar-tatik azon hét, mellyben ezek üresen maradának. *) Ta-

*) Az illy vendégek nem csak tanulókból állnak; gyakran láttam közöttök, valamint egyéb híres Oktatók⁷ leczkéin, p. o. *Wegscheiderén* 's *Geseniusén* Halleban, *Mittermaier* törvénytudósén Heidelbergában 's a' t. idős, sőt ósz ha-

vaszi időben pedig, midőn a' Német mű'safiak husvéti szünetök' kedvezése által tudományos vándorlásnak erednek, egyik egyetemről a' másikra, rendre kinyújtandó látogatásaikkal; L.^{oo} pedig a' tudományos pályának fél évi szakaszát még meg nem szüntette, tömve vagynak mindig a' tisztelet-nyújtás 's adásnak illy szembe tűnő tanui, e' vendégszolgák.

Vidám elmeidegzetét privát éltében is mindig megtartja L.^{oo}. Vendégeket a' jénai tudósok' dícséretes szokása szerint szívesen lát, különösen főbb képzésre törekvő ifjakat. Nyájas arczal fogadtatnak tőle. Nem is sokáig hagyatnak tünődésben mulattatásra nézve. Ó maga hamar ad tárgyat, olly minden erőltetést távoztatva, hogy akármilyen eszmeború (Wetlegenheit) hamar eloszlik, 's akármilyen idegen legyen a' látogató, nem sokára régi esmerős előtt vél állani. De akármilyen komoly tárgy felé huzódhat a' beszélgetés; enyelgő tónjából ki nem esik. A' beszéd' fonalát úgy fonja, hogy az se kelletténél hosszabbra ne nyuljon, egyenesen iskolai tereimből jött Professort a' vendég előtt állani ne képzeltesen; — sem

juakat is. Az idegen tanulók' részére rendszerint két hétig tartatik illendőnek az illy látogatás. Ezen túl, ha nem tiltatik is, legalább élődőnek (Schmarozer) 's fukarnak nézik a' többszöri vendéget, minthogy egy Collegium, az az: egy tudomány' előadása kivált a' jelesb 's kedveltebb Oktatók' részére, esztendő't áll minden hallgatótól 15—30 ftot be szokott hajtani pengő pénzben. Azonban még sincsenek illy élődőknek hiányával kivált olly leczkék, mint minőket L.^{oo} adni szokott. De egynek legalább alkalommal értésére adta az élődés' észrehevését. A' sűrű látogatásokból már esmeretes leve ez L.^{oo} előtt, kit azonkívül magánosan is meglátogatott több ízben. Oda nyújtja egyszer néki L.^{oo} illy alkalommal tobákos szelenczéjét: „Hospitiren Sie einmahl auch in meiner Doje“ mondván.

pedig más részről annyira el-ne darabolja, hogy e' miatt minduntalan tárgy-apadás 's mulattatás' hiánya nyiladoz-
zék. Olly ügyességgel bír ő a' lelki életmutatkozást köz
élet' közlekedésibe áltoltani, hogy őt mind azon véle
egy értékű híres tudósok között, kiket a' Német földön
esmernem alkalom adódott, e' tekintetben bizvást leg-
jelesbnek állíthatom. Leginkább beillik mind azok kö-
zött a' külső élet' mozgékony viszonaiba, a' nélkül,
hogy valódiságából valamit vesztené, de a' nélkül is,
hogy a' zárt élet-nem' dermesztő ridegségéből valami
visszahatást árulna-el. Legnagyobb könnyűséggel egygez-
tetni tudja ő a' lelki élet' surlódásait, köz életben
érintendő társalkodás' tárgyaival. Semmi nyoma sincs
rajta azon göröngyös máznak, melly a' tudósoknál gyak-
ran tünődő szorgalomból ered: mint fűszerezhessék a'
társasági életet feszes szállásmódok' válogatott szereiv-
vel, midőn azt erőltetés nélkül megindítani nem tudván,
didergésben gyanítják.

A' beszédet úgy tudja intézni, hogy se ő vendégét
félbe ne szakassza, se őt félbe szakasztani szükséges ne
légyen; minthogy erre, mint ügyes társalkodó, alkal-
mat adni nem szokott. Észre pedig, ha még is megtör-
ténnék, nem veteti félbe-szakasztását. Tartalma akár-
minő legyen a' beszédnek, ugyan az marad megtartása.
A' beszéd' foglalatjának változását rajta észre nem le-
het venni, ha csak az új tárgynak megfelelő új nemű
észrevételeket illy változásnak nem vesszük. Annál kön-
nyebben képes ő illy maga viseleti egyalakusághoz hív
maradni, minthogy, a' mint több ízben tapasztaltam,
nevezetes könnyűséggel bír, vidám szeszélye' változatlan-
ságához rendületlen állhatatossággal ragaszkodni. Ak-
kor se tagad-meg illy magaviseleti minéműséget, hogy-
ha a' tudománynak valami peres elvei, vagy párt nem-
ző tárgyak érintetnek. Jeles sajtóságát tünteti ilyenkor

elé. Nem olly könnyen észrevehető ez ugyan, mint-hogy nemzói: a' szerénység 's humanitás is árnyékban szoknak, ámbár annál kellemesebben, virulni. De éppen azért figyelemre méltóbb, mennél kevésbé tulajdonna másoknak. Nem csak indulat nélkül képes ő minden színű 's oldalú véleményeket ugyan azon tárgy felett kihallgatni; hanem egyszer'smind olly igénytelen (anspruchlos) figyelemmel késér minden vitatásokat, hogy esmeretlen lévén a' társaság előtt, a' jeles Hisztoriographot illy alkalommal ritkán sejteti. A' személyes jelességet, mellyből e' dícséretes társasági erény ered, nem érintve, két tekintetből jutalmaztatik az illy igénytelenség. Neki bátorodik az illy jeles férjfiuval először szemközt álló szerény idegen, midőn tapasztalja: minő türelemmel tud az birni, kivált olly gondolati körnek rajzolásakor, mellyen ő esmert érdemeinél fogva már régen túl hatott. Bizodalmat fog egyszer'smind érezni, olly nagy lélekkel általellenben, ki bizonyosan azért mutat illy szerénységet, hogy az esmeretséget óhajtó, de még elfogódott közlésgű nevenédék ne gátoltassék esmeretek után törekvő vágyainak kitüntetésében. Egy igen szép neme az accommodationnak! — A' tudálékos, 's maga-meghittek előtt pedig szinte nem tettleges (negatív) kifejezésüvé válván serény leereszkedése, az illy éles ellenzetet más jelenlévőkkel elég könnyen kiolvastatja a' furcsa szerepváltozásból. Őn magát parodizálván a' kérkedő, 's midőn, mintegy oraculumtól tanácsoltatni jövéen, ő maga akar tanácsolni; — megszegyenülését magaviselete által ő maga eszközli. Magam voltam tanuja egy furcsa jelenetnek, midőn előtte egy bizakodó ifju tudós szabásu előadással tanítgatott, 's országlási nézeteket elhatározó hangon definiált.

Ha pedig melegül a' vitaj, véleményével ártatlan bujósdit játszik, úgy hogy rendszerint a' hevesbek' ré-

szére láttatik szögülni. De olly enyhe előadásban tudja csillámoltatni ítéletét véletlen találósággal, hogy a szerfelett melegülők hamar visszajutnak önként a mérséklésnek azon pontjára, mellyről egyedül lehetséges, tudományos surlódásoknak tudományos resultatumok fogantatását eszközölni. Vagy pedig olly tréfás elmészet alakjában szikráztatja véleményét, hogy a hangjáték tüzi játékká kéntelen válni, a melly minekutánna az időn kívüli lét, 's a hirtelenkedés miatt se kisütni, se befőzni semmit nem lehet, legalább örömtűzül, 's az egésznek vígan csillámló béfejezéséül szolgálhat. Szép, különös szerénységet mutató 's discret tekinteteket magába záró tulajdonság egy Oktatótul, a Professort ott elfelejthetni, hol az olly könnyen észbéljutható; ámbár szerénységgel, a tudományos érdemkoszorúnak legszebb pártázatával, olly nehezen eggyeztető.

Privát életében is szüntelen hív marad illy vidámlélműséghez L^o. Ha üres órai látogatóktól is üresen maradnak, *Scott Walter*' 's más illy kellemes regélőkkel pihenteti komolyabb eszméletekben fáradozott elméjét. Nem fásulhat-el ridegségig az olly tudós, ki a szép Literaturában pihentető gyönyörűséget talál. A mélyebb tudományok beavatotti számára enyhítőbb ujlást a szép Literaturánál, ennek pedig czélarányosb rendeltetést, nem eggy könnyen lelhetni. Ugy tér be hozzája a tudós, mint egy messze terülő telek birtokosa, az egyszerü haszonvétel reményében mívelt földdekről hajléka körét díszesítő virányos kertjébe, — látszatilag csak időtöltés végett, — de éppen olly színhelyre, hol a Gráczsiáknak is áldozhat andalgása. Az ellankadott elme ujlásra talál, az érző szív gerjedelmi új, 's a tartós nélkülözés után annál ízletesb táplálatra. Egyszer-smind legszebb alkalomnak is kell így keletkezni ízlésünk nemesítésére. Csak a kik illy kör-

nyékzetet mellékelnek a' tudomány' roppant mezejéhez, azok ölthetik-fel tudományos fáradozásaik' repkedésében a' *kellem'* aranszínű szárnyait, a' honnét egyedül színesülnek az ész' hideg gondolati, vonzalom-gerjesztő erőt szívnek a' száraz vázlatban alakuló elmemívek.

Fel szokták rendszerint venni a' psychologok, hogy a' minden emberben más mintáju individualitás annál szét vergődőbb sajátságokban nyomja-ki magát, mennél fentebb áll birtokosa a' képzés' lépcsőjén. E' szerint a' characterfestés is annál szövényesb feladás fog itten lenni. Vak látszatik leendni részemről is a' merészlet, ha én ezen emléki csarnok' nemes tárgyait egymás között hasonlítom. Már a' párhuzam' felállítása végett egy különös vizsgálás' körét kellene előbájnolnom. De bátorít még is azon tapasztalás, melly szerint én *Krug*, *Fries* és *Lauden* között, alapcharacterök' ellenére olly eggyes pontokat véltem találni, mellyekben, legalább ezen tökéletlen rajzolatok' számára, öszve találkoznak. Legalább nem tettelegesen hasonlatossági vonalok' resultatutumit foghatom ridegebb vizsgálatok' felosztató lombikjában is üllepíthetni. 'S az által reménylem, az egész rajzolat fog nyerni, ha a' rajzolatokat egymásnak is, nem csak a' nézőknek állítjuk elejbe. Megújítom többször tett jegyzésemet, hogy én mind ezen említett férjfiakat leginkább csak mint tudományos nevezetességeket érintem. Rajzolatim is csak azt tárgyazzák körülöttök, a' mi őket ezen emlékképekben, mint tudományos jeleneteket világosíthatja. Az élet' különféle osztályaihoz képest szemlélve különféle helyzetben szemléltethetik egy ember, mellynek mind annyiféle befolyása szerint rajzoltatván, mind a' szín adó vonalok, mind az árnyékolatok által többféle módosulásban fog mutatkozni. Már a' sokféle viszonyok, mellyekkel ugyan azon férjfiu az élet' sokféle köreiben szövődik a' kör-

nyékhöz, sok nemű egyes sajátságok' pontjaira mutatnak rajtok, magokban véve csekélyekre; de az egésznek tellyes rajzába képzeletünk előtt némileg befolyással bírókra. Én az illy pontokat természetesen csak úgy érintem, ha általok a' tudományos tekintetben vett fő rajzolat világosul.

Népszerűek az említett három férjfiak tudományos pályájokon, de karakterök szerint különbélekép. Krug mind a' tanítói széken, mind elmémíveiben. Világos e' szerint minden oldalról, de előadását 's gondolatának külső képezését illetőleg az ő szövetneke magasra emelve nincs; 's nem bír azon friss és kecses élet-színezettel, mellyre pedig az előadás' alsóbb régióiban, hol a' népszerűség olly hasznos gondolati tolmács, igen könnyen szert lehetne tenni. Szárazon mozgatja légkört, messze látásra juttató, de csak száraz hegytetőkre illő mérséklésben; ámbar könnyen lejtő kifejezőségénél fogva a' nehezebben nyomó, de illatos környékete miatt előbb frissítő tájakra vagyon leszállítva. Ellenben ugyan azon nyelve maradván munkás mutatkozásinak minden részeiben; 's élő szóban kifejezett elvei által csupán esmert elmémíveit másolván, egész munkás pályája ollyan mint egy köz haszonvételre szánt, tehát czifraságot száműző, üres időtöltéssel nem kecsesítő telepedés. Minthogy pedig köz hasznu, hely, idő-fáradtság' kémélőn, egyedül szemlegeltető részlegek' lankasztó tekervényei nélkül; azért könnyebben hozzájárultató, 's több szükség hajtotta látogatásra számolható.

Fries' népszerűsége is illy nemű telepedés, hasonló célra. Nyitva áll mindennek. Sőt a' látogatók itt bizonyos kalauzra számolhatnak sohanem szeszélyes készségében. De éppen többszöri szorulás illy kalauzra, bizonyítja, hogy csak így tartatik - fel munkáiban a' közhasznuság, hogy közvetetlen kalauzolása nélkül a' hoz-

zárulhatás nehezebb volna. Eszközölttebb tehát népszerűsége is. Miért? Mert itt már a' haszonvehető telkek, az eszméletek messzebbre kinyulának a' fellengzés' esmeretlen vidékei felé, 's inkább a' sok féleségben élő phantaziának, úgy mint az intézőnek, vagynak hatalmában. Ó is egy szokott lenni mind elmémíveiben, mind oktatásában, nem mint L^{oo}, ki azon tájakat csak a' béavottakkal láttatja, úgy hogy mélyebb eszméletek' terveivel, szemlélés' rajzoló tükrében itten esmerkedjenek. Egyszerű, 's különös bizodalmat élesztő annak szüntelen inneplő léleknyugalma, 's nyájassága. De azon magas komolyság, melly nála egyszer'smind e' két tulajdonsággal úgy egybe szövődött, hogy igazán mosolygó derületnek, p. o. tréfás szeszélynek helyt nem ad, Friesnél az esmeretlenebbeket hozzájárulhatás vagy is közléség' hívésére olly hamar nem bírhatja; — ámbár hosszásb esmeretség után eléggé meggyőződhetni az eránt, hogy ezen léleknyugalommal párosult komolyság nem más, mint munkássága' legfőbb resultatumának életbe léptetése, nem pedig erőltetett nyájasság' jele. Megfér ő nála illy hidegre hajlani látszó mérséklettel a' vidám életkedv' heve. Tökélyesen rá illik *Berzsenyiként* :

„Jég fedí homlokodat, láng csap ki komoly kebeledből.“

Szép, ha lélkünk' külső tüköre, az arczat, egészen kifejezi a' léleknyugalmasok' életét, hol a' setét oldal, duljon bár mi kegyetlenül a' sors, túlhatalomra soha nem tehet szert, hanem csak árnyéklatul szolgál. Enyhül itt a' szerencsés élet' naptüze, nem homályosul. Igaz ugyan, kiterültebb mindég a' komoly oldal ez életben, de azért éppen nem képes egy erős karakter' jármolására. Sőt a' minden bölc által leginkább óhajtható jóval; a' léleknyugalommal, mint legnemesb élde-

lettel, tökélyesen egyeztethető. Egyébiránt Friesnél az életjelenetek' többszöri komolysága is bírhatott ily characteri módosításra befolyással. L^onek ellenben többet mosolygott a' szerencse. Történeti oktató lévén; tudományos köre is olyan, hogy többször van alkalma, sőt többször úgy szólván kényszerítetik, — mosolyogni az élet' jelenetin, 's rajtok tréfás ötletekben eszmélődni; tréfának nézve azt, mit az embereknek sokféle myrmidoni törekvése mesterkél; midőn emberi igyekezetek' sikerei a' humor' magas szempontjából rendszerint olly különös calleidoscop-tárgyak, mellyek egészben mindig szebbek, vonzóbbak, mint szét szedve, egyes példázatban. Humora ugyan mind e' két férjfiúnak elég vagyon, 's elég tréfás vegyületü, hogy sokszor bocsáthassanak ily tárgyakat, egy kis szatyr-zamatu lugon keresztül; — de azon különösséggel, hogy ez Friesnél inkább tárgyalatos, 's ön személyére olly víg idegzet szerzőn, mint L^onél, vissza nem hat.

Az pedig dicséretesen egybe kapesoló hasonlóság mind a' hárma között ezen férjfiaknak, hogy mindeniknek külsője tellyes mértékben fejez-ki olly igénytelen magaviseletet, melly magas állás-pontjok, 's érdemeik' öntudalmának nemes érzésében is embertársai-
kat elfelejténi nem hagyja, sőt tellyes meggyőződésöket fejezi-ki az eránt, hogy ők csak ugy maradhatnak az érdemnek azon polczán, 's még magasbra is ugy emelkedhetnek, hogy ha onnét szelid szerénységgel telve tekintnék-le az alantabb allókra; munkás pályájokon embertársai-
kat soha el nem felejtik, sőt reájok a' humanitas' nemesítő, 's szívképző viszónával fognak béhatni.

Nem kevésbé volna — legalább a' tárgyra, nem pedig csekély tehetségemtől kikerülhető rajzolatra nézve, érdeketes, a' német Neumzet' mostani legkedvel-

tebb Történet-tudományosi, *Luden* t. i. és *Rolteck* között párhuzamatot próbálni. Azonban én Rottecket soha nem látván, csak némileg ismerem munkáiból. Azon kívül némelly tekintetek illy öszve hasonlításnak legalább tellyes kikerekítését még most talán gátolhatnák. Annyit azonban mondhatunk, hogy mind ketten a' humanitas' magas szempontjából, hol a' *Philosophia*' első elvei fejlődnek, indulnak-ki. A' *Hisztoria*' ideáját odáig emelik, 's így mind a' kettőt az emberiség' lelki életének méltán legnevezeteseb feladásivá teszik. Csak azon látom pályájokat egy kevéssé szét válni, hogy L^{oo} inkább az emberi lélek' tellyes fejlődési felé intézi legfőbb resultatumokra vezérlő vizsgálatit; R^{oo} ellenben a' lélek és lélek-közötti viszonyokat, tehát az egész társaságot, a' status-élet' egybe-szövődését látszatik tartani legmagasb emelkedégű eszméletei kedvelt tárgyának. Ó az embert még individualitásának általános kifejlődése előtt, már mint eleitől fogva társasági élet' számára fejlődő lényt szemléli, 's történeteit e' szempontból indulva magyarázza. Ezenkívül némelly ideáknak, mellyeknek kifejezése a' political zsurlódásoknak jelenidei mozgékony korában mintegy felekezeti jelszavaknak tartatik, élesb, 's talán imitt amott valamennyire szenvedélyes figyelmet szentelt. Innét az következik, hogy személyessége is észrevehetőbben kitűnik munkáiban. Óhajtása 's tünődése' szózatja is hallhatóbb. De mind e' mellett egy neműnek tartathatik e' két innepelt Történet-buvár, 's az egyes különbözés mellett egyeztetethető. Egy fő honból indulnak-ki mind ketten, hová a' legfelsőbb képzés eljutván a' humanitasnak mindenütt áldáshozó czímei szabadon lobognak, párt tekinteti egyoldalúság 's előítéleti félszegség nélkül; minden népeknek, minden néprészeknek javára. Hogyha az egyik forróbban fejezi-ki óhajtásait, az jó szándékát

igazságos ítélőszék előtt még túlsággal, valamint a' másikat itt-ott mutatott mérsékléseért meghűléssel nem vádolhatja. A' mi Rotteckel-történet, politikai körbe vág. — L^{oo} szendébb mérséklettel bírván, kémelőbben tapasztalta e' legújabb kor' zivatarait feje felett elhuzódni; ha csak azon durva merészletet illy jeleneteknek nem nézzük, midőn 1831-dik esztendőben Jenában némelly felhevült éretlen elműek által csendes hajlékában azon szín alatt háborgattatott, mintha nem felelt volna-meg némelly reményeknek, mellyeknek régibb magaviselete, 's különösen elmeníveinek némelly kifejezései, rajos képzelődésök szerint támasztottak. Nem csuda, vétekek tartják az exaltáltak, ha csak egy ellenzetet is sejtnek; annál nagyobbak, mennél inkább megvalának előbb kába képzelvényeikben győződve, hogy azon férjfiu, kiben most az ellenzet' támadását tapasztalák, egykor velők egy érzelmű vala. Itt különösen az vétektett általok rossz néven, hogy L^{oo} nevezetes helyeztetét 's politikai befolyását nem használta azon nézetek' valószínűsítésére, mellyek általa az ő szabások' alakja szerint láttattak javaltatni, 's még addig a' státuséletben nem valósulhattak. A' ki esmeretes azon fogásokkal, mellyeket pártszesztes szenvedélyek használni szoknak a' nézetek' hamis felfogása' vagy ármányos elcsavarására, az könnyen fel fogja L^{oo}t illy képtelen vádak alól menteni. Bir ugyan ő belső udvari Tanácsos' címével, Fejedelme' tisztelő kegyelmével, 's mint a' Weimári Országgyűlésnek hosszasan, szinte a' mult 1833-dik évig fardozott Elnöke, a' honfiak' bizodalmaival. De éppen azért, minthogy több élet-sorsosinál kiterültebb körben vala munkás; minthogy sokrendű figyelem vala reá függesztve, 's különféle érdekű várakozás rajta épült; annál kevésbé csudálható, hogy ha még is találkoznak némelly elégedetlenek, kik a' mindennek elégséget nem

tehetést, meghülésnek, 'némelly nézetei' nemi létesülését következetlenségnek, szerény szerepét káros hallgatagságnak tartották. Történjék bár tiszser, hogy egy tudós, a' ki külső helyezete miatt az országglás gyakorlatos körébe avattatván, megbotlik, 's nézetileg szépen öszvehangzó elveit ki nem vihetőknek találja; de csak tizeneggyedszer boldoguljon; — vádoltathatnak e következetlenséggel? Utána fog e azért tétetni több más ét-sorsosinak, kik még illy nemű hibát, csupa theoriakban eszmélők, 's killyebb nem tekintők lévén, el nem követtek? Talán csekélyebb fog azoknak érdeme lenni, kik a' munkás életnek mind két nagy hasonfelen fáradozsán az egy oldalú irányzóknál kiterültebb körükben többször eltévedhettek? Nem mindig az károsultabb, a' ki többet vesz. Sőt nyertes lehet, csak ő tartson meg utoljára többet.

Előbb tehetnének a' politikai közélet' baráti L^{oo}-nek azon főideája ellen kifogást, midőn valami státus' véges fő céljául a' tulhatalmat tűzi-ki. *) Azonban itt is menthető L^{oo}. Ő maga szigorún megbírálta későbbben ide célzó munkáját, 's igazítást ígért. Ha ezt még nem tette, némelly tekinteteken kívül bizonyosan hisztoriai óriás munkája miatt akadályoztatott, mellyben Nemzetének mult korát, mint Müller a' Helvetakét, nagynemű ecsete' remeklő vonatival emlékesíti.

*) Lásd: Luden: Hauptbuch der Staatsweisheit und Politif. „Wir wollen nicht verhehlen,“ — így ítéi róla Raumer Friedr.: Ueber Recht, Staat und Politif című könyvében: „daß wir die unendliche, unausführbare Regiererei herauswünschen, und unmöglich das Streben nach Übermacht jedem Staate als letztes Ziel vorstrecken können, weil es unerreichbar ist, und zuletzt gerade zu dem führt, was Luden bekämpfen will, nämlich zu der napoleonischen Tyrannei des einen, übermächtig Bleibenden.“

Kedvvel és nemes iparral viselt oktatói hivatala is nem csekély részét foglalja-el munkás életének.

Ambár egy kevéssé értekezésem jelelt határan túl csapongok, ha még a következőket érintendem, nem fog felesleg lenni az előtt, kinek tudomány és erkölcs szoros viszonylatban éledeznek. L^o-nek külső helyezete is igen kívánatos és kényelmes, mint a földi javak szép mennyiségével felruházotté, és egy szeretetre méltó csalárd' fejéé. Így nem vala lehetetlen, hogy szép talentumai egy szegény jó erkölcsű ifjunak esmeretséget és bejárást szerzenek L^o hazánál: Feléje vonula egy szeretetre méltó leányának óhajto figyelme. A' vonszalom azonban jó darab ideig túl nem hatott a' kebel' körén, átlátván az ifju pár, hogy igen tetemes a' sorsi különbség' választó fala. De felfedezé a' jó szívű gondos atya kedves magzatja' szívének titkat, és minden tétovázás nélkül vejenek választotta a' derék ifjat. Ez annál dicséretesb, mennél többször megtörténik más felől, hogy éppen azok, kik külső állapotra nézve a' sors' magasztaló kedvezését tapasztalták, hasonló emelkedési segedelmét másoktól annál indataz-sabban megfogtak, midőn a' felmagasztalás' állapotjában illy jótékonytságot eszközölhettek, és így a' reájok néző adósságot felebarátjaik' javára leíóhatták volna.— L^o t. i. maga is köz sorsu falusiak' gyermeke. *Brema'* vidékéről, a' mint maga is tartózkodás nélkül beszéli. Nem esmerem szebb virágát a' tudományos életnek, mint külső és belső nagyság' pontján illy igénytelen követelését a' szép pálya' díszjeleinek. Legszebb dísz érdemel magának mind az, ki az illy jeleket félro tudja időről időre tenni, és nem szégyenli a' visszatekintést ifju éveinek, vagy születésének mostohább környékére; — éppen ott, hol a' mindennapi lelkek' hiúsága halálosan képzeli díszét rongáltatni, midőn kén-

telen említeni vagy hallani, hogy attól mindég nem környékeztetett.

Szamos évektől fogva egyike lévén L^o a' jeni Egyetem' csillagainak, ezen kis tudós honban tölti munkás élete' napjait. Pihenése' óráit szép kerti hajlékában, a' városhoz éjsz' nyugotra emelkedő 's a' jeni völgynek nagy részére lenező hegységen, Lichtenhain regényes falu' szomszédságában éldeli. Az oda vivő út egy partos oldalon *Schiller'* egykori kertje mellett megy-el, hol mostan egy kis csillagászati intézet települt. Soha nem igyekeztem olly kizáró figyelemmel elfogódva a' világítélszék' jeles tolmácsának Tusculuma felé, hogy előbb ott meg-ne állapodnám, hol e' földi pályáján egy más n gy lélek mulatott, ugyan az, ki a' *Historiának* nagy nemű rendeltetését olly nagy nemű gondolatban kifejezte. Emlékezetes fog előttem a' jeni regényes völgynek több más érdekes tárgyai között ezen nevezetes kerti ösvén, is maradni.

L^o-nek külsője is sokat jelentő. Közép termet, elég eleven arcz-szín, még alig őszbe szálni kezdett haj, kevéssé szende, de biztos mozdulatu testállás, élénk szemek, szelíd, de figyelemmel legelésző, 's helyelhellyel gyenge gúny-mosollyal vegyülő tekintettel; — mintegy ezek lehetnek külső caractere' vonalai. Személye fiatalabbat mutat koránál, mint általjában ezen rajzolatim tárgyainak majdnem mindenikéé. Nála minden tekintetben igen kifejeződik a' német véralkat, melly ha mértékletes életmóddal óvatik, az ülésben senyvedő tudósok' életnemében könnyen acclimatizálódik, vagy is honnosul, 's képes leszen, a' sorvasztó fejtörések mellett is hosszú életfonalat nyújtani. Az illy férjfiu soha remetei hidegségig nem fásul-el nemes czélra törekvő magányában. Legyen bár azonkívül más társasági közeledés eránt még olly bokrosan borzadó; még is

mindíg hív marad nemzeti karakteréhez annyiban is, hogy a' családi egybeköttetésre nem csak hajlandó, hanem különösen is vágyó. 'S ez teszi, hogy soha nem egészen holt láncz-szem a' külső társasági életben. E' tekintetben bizonyosan megérdemli, hogy különös előjességi dísz tulajdoníttassék a' Németnek, több más Nemzetek' tudományosai felett; kivált a' jelenkorban, mellynek szoktatása olly sokféleképp láttatja dőngetni, az embert társalkodási ösztönrel született lénynek rajzoló puffendorfi 's t. e'féle theoriákat.

S. H E E R E N.

Több jeles férjfiak' becses esmeretségébe juttattam azon néhány napok által, mellyeket a' nagy tudomány-hirű *Göttingában* töltöttem. Mennél szűkebben vala az idő kiszabva, annál hőbb igyekezettel voltam rajta, hogy minden pillanatot óra, nap, sőt heteket kémélőn használhassak. Nem leve nyereségem csekély. Itt is mindenütt azon különös szíves elfogadást tapasztaltam, melly a' német tudósoknak annyira tulajdona. Könnyen neki bátorít minden idegent illy szíves elfogadás. Képossé téssen rövid idő alatt sokat tapasztalni, nem csak időt, hanem könnyebb hozzájárulást nyerve a' tudományok' kulcsához, mellyek bizonyosan a' jelenetek' eszközlőinél, a' a' tudósoknál találhatnak.

Nem csak elszámálnom, hanem hosszabb rajzolat' tárgyaivá kellene tennem: *Pott, Wendt, Gieseler, Lücke*, 's több urakat, hogyha illy tapasztalásim' göttingai körét olvasóim előtt egészen kiterjeszteni akarnám. De minthogy ezek, jeles tudományaik mellett is, Hazánkban még annyira esmereteseknek lenni nem látszatnak, csak kettőről fogok még emlékezni. Mind a' kettő elő-küzdő veterán azon tudományokban, mellyeknél fogva

a' göttingai Egyetem már a' mult Század' derekán jelesen virágzott. Az ő koszorúik is szint azon időtől fogva már virulnak. *Heeren* és *Blumenbach* ezen két ősz bajnokok.

Heeren a' státus-tudományokban jelesült író. *Ideáival*, mellyeket a' régi kereskedő Nemzetek' politikájáról írt, főképen díszet nyert magának. Az illetett tudománynak köre nem kevésbé gazdagult e' munka által. Ha egyéb becsét ezen munkának nem tekintenénk, már felette nevezetes, az egész történet-tudományra; 's a' humanitás' előmozdítására áldott befolyással bíró a' szempont, mellyből kiindul. Elmellőzvéen t. i. a' háborúknak igen is széles, de az emberi lélek' fejlődésére igen kevés jeleneteket matató országutját, oly ösvényeket vezetett itt buvárkodása' mezejére, hol az emberiség szintúgy szokott előre haladni, mint amott a' vadság' kora felé vissza hanyatlani. Minthogy azonban illy békés haladás robaj és érzékrendítő jelenetek nélkül megy végbe, nem szokott még eddig annyira észre vétetni, sem olly számos nyomozások' tárgyául nem szolgál; ámbár tulajdonképen ezen útakon fut a' különféle móddal szét darabolt emberi nagy társaságokat öszveköttő nagy pálya, alapítván az egymás közötti viszonyok által szült társasági fejlődésnek első alkatját.

Heeren e' szerint kettős nagy érdemmel bír munkás pályáján. Először, hogy a' státus-tudományt, a' nemzeti szorgalom' elemei' fejtegetése által nevezetes ideákkal gazdagította, visszatekintvén tudományos vizsgálatiban a' hajdan kornak azon nevezetes népeire, mellyek az akkori szilaj, háborús népszellem miatt a' mostaniaknál is hatalmasb akadályokkal küszködévén, kereskedési közlekedéseiket még is nem csak biztosítani mérészlették, hanem azokat nevezetes néphatalmi erőnek kútféjévé tehtették. Megtudta mutatni, hogy már a' régi

emberiség nem csupán azon erőhatásban vélte a' nemzeti hatalmat alapulni, hogyha szomszédja földi boldogságának, sőt tellyes létezésének semmivé tévője; hogyha nem csak az olyan pusztítási kivonásban fáradoz, mellynek szomorú maradékai őt ékesítőn illessék; — hanem abban is, hogyha őn keble feselő erejét a' földi javak' békés hasznpálásában is tudja gyakorolni, 's azoknak kölcsönös kicserélésében sokszorozni. Tudott egy kis virágos ágyat 's főzelékes kertet felfedezni, az indulatoknak buján termesztő gaz 's tuskés kóró-lepte telke megett, hol az ő kitöréseik szintugy eltiporják az emberi lélek' nemes fejlődése' csiráit, mennyiben a' vad, 's előbb-utóbb őn magát megemésztő erőhatást előmozdítják.

Másodszor, szinte nagy érdeme Heerennek, hogy Ideáiban a' történetírók' számára is jeles tárgyalatot (materiale) szolgáltatott légyen. Olly minden oldaluságában, a' mint most míveltetik a' Hisztória, kiterjeszkedik mind arra, mi az embernek, mint észtól kormányzott tevős erejű lénynek általa, vagy őt illetőn, e' világon történik. Alig lehet illy fogalmu ideájának csak annyira emlékeztető hasonlatossága is a' régi, kivált a' középkori Hisztóriáéhoz; mint vagyon egy jól kikerekített egésznek valami benne megtaláltató kis részéhez. Az illy terjedésű Történet-tudománynak elmulhatlanul kell birnia kűtfejek' 's tárgyalatokkal is, bővebb mértékben, mint sem eddig volt alakjában birhatott. Nem elegendő erre nézve a' csupa háborgások 's vérontások' feljegyzése. Heeren ezt észrevéven, választott egy igazabb szempontot, hisztóriai vizsgálat' számára, melly egyszer'smind őn álladalmu tudományi rendszerül is szolgáljon. A' kereskedésnek mellyékes de gazdag tárgynyujtó ősvényében áll ez. Olly nemű vizsgálatlalt hatott be a' mult idők' jelenetibe, hogy munkalati irány-

zása megérintse azon támaszpontokat, mellyek között csendesesen szövődnek a' társaságos egybe köttetést erőgyakorlón 's javakat sokszorozón fentartó viszokok. Ezeket is a' kereskedési közlekedésekben találjuk. Fáradozása' resultatuma két felé világít: az országlási 's a' történeti tudományok' széles köreibe. Mind a' kettőben díszérendülön világosít, 's épít.

Heeren is egyyike lévén a' német Literatura mostani veteránjainak, maradvány azon már alkalmasint mindenütt befejezett korból, midőn a' Nemzet' lelki fejlődése leggyorsabb, 's legbuzgóbb hévtől sarkalt lépéseket tett a' tudományos élet' fő ideálja felé. Különösen egyyike ő azon férjfiaknak, kiknek díszes munkásságuk Göttingát a' mult század' derekától fogva történeti 's országlási tudományok' tekintetéből a' német egyetemek között legfentebben szárnyaló hírre emelék. Tulajdoníthatni e még néki a' jelenkorra nézve e' jeles hír' koszoruját, azt most fejtegetni nem czélom. Arnyi bizonyos, hogy Heeren is, több hasonló híremeltekkel, neve' inneplésének Zenit-pontját régen elhaladta; 's ha érdemeinek való értékében nem is, de a' publikum' hódolásában már messze a' kevésbé világos hátvédi körbe tolatott.

De az-igazi nagyság nem az előtte bókoló hízelgésektől nyeri valódi értékét. Magában viseli mind azon attributumokat, mellyek az ő ideáját egészlítik (constituálják), 's birtoka' kiterjedését jelelik. Egyformán fog ő mindig fényleni, akár járuljon hozzá elhiresülés' külső fénye; akár emelkedjék számára dicséret tömjénje, akár nem; akár melly fokán álljon tisztelői magasztalásának. Kedves emlékezettel lehetnek azért Heeren eránt nem csak azok, kik híre virágzásának tanui voltak, 's dicséretével tölt magasztalás' hangjai által érintettek; hanem azok is, kik most csak az-ősz tu-

dóst látják, vagy egyedül elmémíveivel esmerkednek. Nem fog a' hozzá igyeksző tapasztalt idegen által várakozásánál csekélyebb szemlélési tárgyakra találni, midőn rajta is észre veszi a' senkit nem kémélő idő' nyomait. Nem csekélyebb figyelemmel fogja tudományos előadásait hallgatni, habár hallgatói teremét töltve nem találja.

Korunk' ujabb idejében Heeren is osztozott Göthe' sorsában. Czelul vetetett ő is *Börnétől*, kinek legődesb kedvteléséül látszik szolgálni, hogy ha ellenséges indulat' mérgével ronthat mind azokra, kiket egyébkor a' Német-nemzet tisztelni szokott. Különösen Heerennél méltatlanul bánik. Göthét csak gyűlöli, de Heerentről máskép, mint megvető gúny' hangján, nem szól. Leginkább vagdalja tisztelő kifejezésiért, mellyekkel Napoleont illetőleg nyilatkozott, ezen bódító' mindenhatóságának idejében. De valjon ki tétethető e azért gúnyoló vagdalózásoknak, minthogy azon férjfiuról azon időben tisztelettel emlékezett, midőn nem csak alattvalók, hanem számos népek reszkettek hatalmától?

Heerent mind azok, a' kik közelebről esmérik, személye' külsőjével megegyezőnek lenni állítják. Én ő benne egy igen tisztos maga tartásu nyájas őreget esmertem-meg, kinek feje felett a' kornak már hanyatló része is régen szállong; de a' nélkül, hogy az őregségnek két ritka késérőit, az egészséget, 's élénk elmét is elseperték volna magokkal a' roskadt kor' évei. Galambősz, de tömött haja, egészséges arcszíné, ép fogai, magas, de egy kevésé előre görbült testállása, teszük alakja' fő tulajdonságait. Elszámálván kérdésére, a' német földnek tőlem látott jelesb városait; a' megnevezettek közül sokat beszélt velem Berlinről, mint a' hol életének egy részét töltötte.

Vége mind Heeren, mind pedig az általam általában e' rajzolatokban érintett férfiak felől örömmel tehetem azon észrevételt, hogy nem vettem elmeidegzetőkben legkisebb jelet is észre, melly benne a' széleskedésnek csak legcsekélyebb nyomait is árulhatná el. Én nem ismérek kívánatosb állapotot mind magának a' bölcsnek, mind környezetének, mint a' tiszta kék ég állhatatos derületjével kitehető zavartalan kedvélyt, (Gemüth) az életnek minden arczu jelenéti között. De maga az illy kedvélynek keblében viselője sem peccételheti hitelesebben életphilosophiáját, mint midőn mindíg tudja bírni ezen legizletesb életfűszert, melly biztosan óvó sőt orvosló erővel is bizonyosan bír mind azon fáradhatlanok' számára, kik nemes feláldozás' eltökélésével, az élet' sok nemü örömeitől magokat megfogva, egyedül a' tudományok' körében keresik éltök' folyamát.

9. BLUMENBACH.

Olly érdekes tárgy zárja-be ezen rajzolatokat, melly sok féle eredetiségére nézve olvasóimnak is különös figyelmét fogná, reménylem, igény alá venni; hogyha ezen emlékezés, mellyel itt a' következő férjfiút érintem, több 's tökélyetesb lehetne, mint eggyes emlékezet' darabjainak bizonyos rend nélküli egybefűzése, távol maradván azon rajzolatától, mellyen az egész tárgyat minden oldalról felfogó esmértetés' vonati megtalálhatnának. De reménylem, hogy érdeke e' rajzolatnak még is elfogja érni más, némelley tekintetben tökélyetesbékét. A' tárgy' fő jegyéke szembetünőbb, azért könnyebben is rajzolhatóbb. Méltán dicsekedhetek, hogy olly férjfiu léssen számomra tárgy a' következőkben, kiben az eredetiség sok tekintetre nézve mutatkozik.

Biztat e' tekintetben a' remény, hogy legalább érdektelen nem lesz az, a' mit róla mondandok.

Blumenbach a' híres természetvizsgáló, a' Craniológiának egyik alapítója, nesztori korban 's erőben éli még napjait Göttingában. Eggyike legtöbbet ígérő várapozásimnak, mellyet göttingai látogatásomra építettem, az vala, hogy véle esmerkedhessem; annyival inkább, mint-hogy ő nem csak mint tudós, hanem privát életére nézve is volt előttem esmeretes. Sokszor hallottam róla boldogult atyámat emlékezni, az enyimhez hasonló utazásai tapasztalásának idejéből. Már e' tekintetből is vonzóbb érdekléssel közelgettem Göttingához, midőn *Blumenbach* nevével eggyütt azon boldog órák is mindég megújultak emlékezetemben, midőn még mint minden szüléit tisztelő gyermek számára, mind a' gyengéd érzelmeknek mind pedig a' tudnivágyásnak számára nyitva állt egy biztos Oraculum, — egy pontban eggyesítve a' szülék' körében. De azonkívül az esmeretesb tárgy érdeklőbb, 's már magában neveli várapozását a' személyes ismeretség' küszöbéhez közelítőnek.

Nem csuda tehát, hogy Göttingába érvén, első gondom volt *Blumenbachal* megismerkednem. Biztam azon körülményben, hogy magamat úgy mutathattam be nála, mint fiát azon számtalan tudnivágyó idegenek' eggyikének, kinek ez előtt 40 esztendővel szinte hasonló czéltől buzdúlva volt alkalma esmerkednie a' már akkor sem fiatal, de már akkor is nagy hírben ragyogó tudóssal; ámbár ő sokkal később számlalásu évei mellett is már a' mély sír' nyugalmaiban hervad. Mintegy nagyobb léssen bizodalunk, 's előbb kitisztulunk idegenségünk' eszmeborujából, (*Verlegenheit*) hogyha olly esmeretségre tehetünk szert, hol már véreink sem voltak idegenek. De azonkívül még más jótékony alkalom is kínálkozik, a' tudóssal közelebbi esmeretségbe juttatás-

sal. Z^{sz} Erdélyországi nemes és jeles hazánkfia által szolgáltatott nékem ezen alkalom, szívességének több bizonyági között, olly meglepőleg, hogy ha csupán ez eggyct tapasztaltam volna részemről, már elég okom lenne magamat eránta lekötelezve éreznem. Azon órák, mellyeket vele Göttingában különösen Blumenbachnál töltöttem, ott létem' legszebb jelenetiben részesített. Csak az itten legfőbb óhajtasom, hogy minekutánna hosszas, és igen nevezetes utazásából ő is szerencsésen haza tért, ezen sorokat, mint reá emlékezőket olvasván, reám néhány pillanatilag emlékezzék. Általa is tudósítottam esmerkedésem nevezetes tárgya' characteréről, 's az ő sajátágiról, mellyekhez, ha szándékában boldogulni akar, emberesméret után vágyó idegennek magát alkalmazni kell.

Blumenbach természetvizsgáló. Mint általjában minden német tudós, ő is egyedül 's kizárólag választott szakmányának (Fach) él, minthogy nem kell tartania némmel *imitt-amott* még uralkodó előítéléttől, melly szerint valaki csak úgy tartatik igazán tudósnak, ha minden tudomány nemből tud valamit beszélni. Sőt maga a' természet-tudomány sem egész kiterjedésben tárgya Bl^o híremelte buvárkodásának. Ennek is csupán egy különös részéről lehet tulajdonkép felvenni, hogy nékie kedveltje, ámbár az is megvallható, hogy e' már az egész természethisztória' pályáján dicséretesen mutatkozott, az egészre kiterjedő, 's szinte a' legujabb idő-kig minden tanítói könyvtárakban gyakran látott természethisztóriai rendszeres munkájával.

"Noscitur ex sociis" mondja a' példabeszéd. Ezt a' tudósokra talán ugy alkalmazhatnánk, hogyha a' „socius" alatt azon tudományos tárgyat értenénk, mellynek művelését törekvéseik magas céljául kitűzván, csupán csak annak élnek, tehát egyedül véle társalkodnak:

ttén annyival inkább építhetünk következetet a' character' megítélésében, minthogy a' „Navita de ventis“ tudósokra is és főképp az olyanokra ráillő, kik leginkább egy bizonyos tárgynak szentelték minden szorgalmokat; annyira, hogy a' mi (szabad legyen ezen minden gúnyszesz nélkül értett hasonlattal élnem) az örültség' legalsó fokán a' szegezett, vagy is fixa idea; — szinte az az illy nemű tudósoknál, — kivált ha mellette elette szorosán elzárt életmódot követnek, — kedvtelésekkel mivelte tárgyuk; — természetesen azon tetemes külömbséggel, hogy az objectivitást nem oszlatják-fel megavart subjectivitasban, 's a' végcélzt szemek elől el-nem évesztik.

Az illy tárgyak, mellyek valami tudós' munka törét alkotják, mindannyi nemű foglalatosságot szűlnek. Innét pedig sokféle sajátságú környülmények elevenülnek, mellyek a' tárgy' mivelő hőisével viszolatba szörődvén, kölcsönösen visszahatnak a' munkásra; ugy hogy sajátságuk' jegyékét abba beolthatják, annál nevezetesebb kitünéssel, mennél inkább elvan szigetelve az így jegyékezett minden külső élet' befolyásítól, honnét ha éppen mindég character-törlesztés nem is, de sajátság' ledörzsolése rendszerint áradni szokott.

Illy nevezetes lévén a' tudós életkörben e'féle visszahatas, azonkívvül még jelen szemlélésünk' tárgyában nély gyökérverőül erős character-t találván, nem esúlálható, ha Bl^oban sokféleképp mutatkozik a' kedvelt tárgyára emlékeztető sajátság. Mondják, hogy midón Herdert először meglátta: „o du himmlischer Schaaf!“ s Klopstockot szemlélve: „o du herrlicher Hund“ — kiáltott fel. Az illy sajátságra emlékeztető észrevételeket természetesen nem mindenütt szokták el-nézni. De midón illy character-fejező 's illy rendszerre emlékeztető az észrevétel, a' bele vegyült szatyrszellemet örömet

meglehet bocsátni, annyival inkább, minthogy nehezen elhatározható: észrevevés tárgya ellen van-e intézve a' gúny' lugja, vagy pedig ön maga az észrevevő ellen, ki nem restel legfellelzőbb mellyéknöveket alantabb régiójú tudománya' tárgyaihoz ültetni; vagy megfordítva ezeket, az időben létezők' gyászos' maradványit p. o. az állatoknak kaponyáit emberekével egybetéve idealizálni.

Valóban Bl* is azokhoz tartozik, kiknek nem csak szenvedélyeik, de leginnesesb érzelmeik, tehát enthusiasmusok is kedvelt tárgyak által élesztetik, 's egészen utána huzódik. Mosolyognom kellett, midőn ropant kaponyagyüjteményét szemlélvén, 's minden bámuláson' ellenére kaponya támasztotta enthusiasmusomat alkalmasint csekélynek vélvén, egyszerre egész lelkese déssel: „Wie schön, wie herrlich ist hier alles gestaltet; Zähne, Sinn, Baden, wie ein Aßgus! Aber hier hier jókat ütve homlokára) muß man was haben!“ — harsogtatta. Én megvallom, szeretem bár a' mindenható' műveit mindenütt bámulni, még akkor is, midőn rajtok romlás és enyészet' rémítő ellenzete dulong; de éppen, minthogy illy jelenetek már a' szemlélésben is erődermesztő kihatásuak, vizsgálatimmal elragadtatva rajtok legelészni nem tudok. Igaz ugyan az is, hogy akármilyen kellemetlenül érintse érzelmeinket valami vizsgálati tárgy, akár szokatlanság, akár maga a' tárgy viszályos alkatása miatt; — éppen nem lehetetlen, hogy a' tárgyhonosító szokás, vagy a' viszályosságuk némelly tekintetben eltakarhatása lassankint annyira elgyengíthetik a' benyomást, hogy ez még idővel egészen ellenkezőnek helyet adhat. Ezt tapasztalhatjuk főképen midőn a' kellemetlen benyomás tulajdon munkásságunk által törlesztetik, 's a' szokás utnyító nyomdokát előbb mi magunk jeleljük-ki, elejbe léptetvén terv szerint intézett életmód' kormányával.

Igy lessz azután lehetséges, hogy nem csak a' képzelet, hanem maga a' munkás erő is képes, lehessen csüggedetlen szorgalom' állhatatos szövetségében, a' tárgyak' eredeti alakját nevezetesen módosítani, sőt azokat személyessége' színébe borítani, subjectivitásával assimilálni, hatalma' pecsétjét ráütni. Sőt még vonzódás is gerjedhet keblünkben az illy munkás színhellyé vált érzet borzogató rengeteg eránt, hogy ha a' benne mutatott erőhatásunk olly czélt tuda magának kijelelni, 's elérni, hogy az *tudományos értékü*, 's tudományos resultatum' szülője legyen. Így cselekedék Bl°;— így nem fogunk megütközni, ha őt szint olly lelkesedéssel látjuk ábrándozni kaponyái előtt; mint Schillert, midőn *Poza Tell* 's t. e'féle hősi ideálokat kaponyája által hajlékolt lelkében fogantatta. E' szerint ha együtt legelészünk valami különös kör' szenvedélyes munkálójával az ő mezején, csak bizonyos, 's észnek ellent nem mondó czállal birjon, megegyezhetünk egészben véle, sőt osztozhatunk közlött ideájiban is. Csak hasonló lelkesedést ne kívánjon, ha véle feléő beavatással a' belső rejtekekbe, — nem birunk. Leelkedés olly tárgyak eránt, hol az több emberekre nézve csak részletes, akkor lehetséges, ha egybefüggése fentebb tárgyakkal általunk sejthető, ha számára 's körülte tett vizsgálatok' könyve táratik előttünk-ki, mellyből a' felfogott tárgyalvizonló ideák derengnek elejbénk. Bl° nevezetes tartalmu könyvet tárt ki ottan, hol mások egyebet, mint semmisítés dermesztő ideáját, nem lelnek, vagy ha lelnének is, az illy tárgyról feléjük surranó borzadás által már előre megdermesztetnek.

Bl° characterének eredetisége alkalmasint szenvedélyével egybefüggő, tehát tudományos foglatosságától kedvélyére lehelt nyomdok lévén, nem szegletesül olly éles ellenzetben a' szokottabb characterekkel, mint sem

azt első láttatra vélnénk. Különcznek éppen nem mondható. Lehet ugyan még benne más nemű sajátságot is találni a' mi tudományos körében viszonylatban nincs, 's annak visszahatásától szült jegyek sem lehet. De ha esmerjük azon már most a' tudósok között is alkalmasint ritka népcharacteret, melly német kedvelységnek (deutsche Gemüthlichkeit) neveztetett-el; — akkor az ő sajátságai kulcsát is alkalmasint megeljük. Innét vagyon, miért hogy Bl^o külső manierjai, 's általjában egész magatartása az idegeneknek, kivált a' régibb gondolkozás-móddal esméretlenebbeknek annyira szembetünő. Feszességet nem esmerés, bizodalmat élesztő elejbe jövés az idegenhez; nyílt szívú egy kevésbé gyalultatlan ömledezéssel (derb); mozdatiban biztos, de némileg vaskos kifejezéssel (einigermaßen vierdrötig) ezen rövid vonalozat — egykor Németországban sokakra ráillő, 's alkalmas közönséglettel bíró néparcz Bl^ora most is alkalmaztathatik. Igen jól áll mind ez individual természetébe szövődve. A' kised zömök termetű élénk arcvonalu öreg, sokáig emlékezetben fog e' rajzolat alatt maradni. Hasonlít sokban Hahnemanhoz, de több kedvelységgel, 's genirozatlanabb szeszéllyel bír.

Nem hallgathatom-el erkölcsi characterének egy szép vonását. Feljebb említett Z^o Hazánkfia egyszer Göttingában tartózkodása idején beteg ágyba szegesztetett. Több esmerősei közül senki olly szánakozó részvétet, mint Bl^o, nem mutatott eránta, az idegen eránt, ámbár szorosb esmeretség kötelei által öszve nem kapcsolattak. Nem szünt meg hogy létéről szinte a' bizonyos gyógyulás feltünéséig szorgalmasan tudakozódni, 's a' fellábadónak több ízben orvosok által ajánlott ételeket küldeni. Hazánktól egy pár száz mértföldnyire, csupa idegen alakok között, illy gyengéd részvétre találni, édes; vala-

mint illy szívesség, idegenek eránt, a' tiszta motivumu erénynek egy legjelesb virága.

Göttingának egyik külvárosában lakik Bl^o igen csinos díszes hajlékban. Állapotja érdemével megegyező, 's kényelmes lehet, mint általában majd minden jelenkori német tudósnak, a' ki elég ügyességgel bir, jeles tudományút, 's ez által gyümölcsöző érdemeit a' publicummal esmertetni. Itten tölti szép 's kívánt öregségig nyuló napjait, még most is ébrékeny munkásságban, a' minek szólló bizonyosságát azon elragadtatásban tapasztaltam, mellyre alkalmas csendességű phlegmát mutatott öreg egyszerre elevenült, midőn bennünk szobájából a' második emeletben telepített Muzeumába vezetvén, ennek különféle tárgyait megpillantotta.

Ezen nevezetes gyűjtemény, melly szinte némelly oskolai kézi könyvekben is említetik, tevé előttem Göttingát legnevezetesbé; ez juttata számomra alkalmat, helyel-hellyel bépillantathatni olly nevezetes characterbe mint a' minőnek én, ugy hiszem, minden esmerősivel együtt, Bl^oét tartom. Itt is erősült meggyőződésém az eránt, hogy ugy szólván csak alkalom számunkra a' lehetőség' eszközlője gyakorlatos esmerkedésünk' munkálatjában; hogy esmerkedés a' felfedezendő tárgyak' jelenléte által érhet igazi fogantat' 's hogy helyesen magyarázó tolmács csak az lehet, ki a' kérdéses tárgyakat szemlélés számára létre juttatta, vagy a' célérés' lehetőségét eszközlő rendszerbe fűzhette. De azt is valósulva tapasztalám, hogy a' dicséretes pálya' hőse ugy terjeszkehdhetik-ki béavatatlanok előtt is hírét megigazoló fényel, hogyha tulajdon körében láttatik tisztelőitül, 's pedig abban, hol fáradozása nem csak áldozó, hanem már gyümölcsöző is leve. Szerencsésnek tarthattam magamat illy észrevételek' tevésében, annyival inkább, minthogy tudós tolmácsunk nem is fűsvénykedett ma-

gyarázatival. Nem állott ugyan ez folyvást tartó leírásokbul. Töredékes kifejezésekben elégté kulcs nélkül szükölködő szemlélődésinket, hosszas pauzáktól felváltatva. De nékem az illy magyarázat annál kedvesb vala. Figyelmemet nem fárasztotta; — eggyes észrevételeiben pedig, mellyeket magában foglalt, rendszerint gyarápítóbb vala a tanuság, mint azon zsoldos örökében, kik az illy kabinetokban az idegen előtt werkli módon elcsevegik a magyarázatot, látszó idő 's fáradtság rövidítéssel, mellynek láttatja az, hogy amaz, kéntelen lévén bámulást mutatni illy ügyes eleven lajstromon, csupa point d' honneur miatt se mer ismétlés után esedezni, 's így kényszerítve képzelt megesmerkedéssel bölcsen eltölve, magát ajánlja, 's odébb áll.

De én Göttingában azon különös szerencsével élhettem, hogy maga a birtokos, a gyűjtő volt számomra mutatója 's magyarázója e' nevezetes kabinetnek. Első nap ugyan még nem vala létesülő e' látogatás. „Sic wollen gewiß etwas bei mir sehen?“ így előzé meg önként kérelmemet. Ja, Morgen recht gern; alle weil (jéjt, nem mint Ausztriában: immer) muß ich zur Promotion. Sie sehen ja meinen Doctorhut.“ (Előtte t. i. az asztalkán.) De a' következő napnak egész délelőttjét ott töltöttük. 'S ezen részeltetett azon már többször érintett; tapasztalással teljes órákban.

Méltó lészon némelleyeket a' gyűjtemény' tárgyai közül itt is említmem. Általjában véve bir sok becses ritkaságokkal, mellyek fő ranguaktól kapott ajándékok. Mutatott egyet, mellyet egykori hallgatójától, a' mostani Bajor Királytól kapott. Ez egy 1½ arasznyi hosszú vas színű, fehér-szürkén tarkított *Aërolith*. Főképen ezen tárgyakat jegyeztem-meg.

Lakszobájában az eggyik kanapé felett: *Heine*' a' híres nyelvésznek képe; azután *Fedor Ivanovics*, Kal-

muk eredetű, de *Carlsruheban* települt festész. Mellette a' Bécsben is látott braziliai Botochud vad házaspár. Az asszony' hálántékait varkócs *) (hajfonadék) fedi, de azonkívül feje sugárformán felfelé álló hajfelleggel van béborítva. Mind a' kettőnek ajakin egy különös, szörnyeteg ékesség, dugó kérgű tölgybül. A' férjé gömbölyeg; a' nőé hosszukás. Rajzolat 's ajándék az Amerikában sokáig járt jeles utazó *Newwiedi Max* Princztől.

2. A' másik kanapé felett: Agnes, született *Mansfeldi* Grófné, a' 30 éves háborúnak egyik, habár ártatlan oka. Élet sorsa esmeretes. A' mint maga Bl^o is mondja, sok másokkal én *Stuárt Máriának* néztem, olly szólló hasonlatosága vagy on ezen gyászos végű híres szépséghez. Csupán haja egy kevésse verhenyegesb. Egyébiránt még öltözete is egészen megegyező. Menekvés, 's ha lehetséges lenne, segedelmezés reményében férjétől Hollandiába küldetett; innét Angliába ment, 's magát *Erzsebet* Királynénál is bémutatta. Mondják, elájult látására emez. — A' kép mívészi tekintetben is nevezetes, onnan, hogy tollal lévén rajzolva, finomabb a' legtisztább rézmetszésnél; ámbár közelebből nézve a' tollvonatokat is jelesen kitünteti. A' tollrajz remeknek tartatik, kivált arczulatján.

3. A' feljebbihez jobbra, 's balra látszik, — ugyan egy Angol királyi udvart látogató, de már egészen más időkben élő házas pár. *Sandwich* a' Cook' uj világának legnevezetesb sziget' csoportja uralta e' párt, mint fejedelmét. Képzés után vágó őszfőn vivé mult 1824-ben Londonba, hol mind a' kettő szinte egyszerre, kora sírt találta. Öltözetjek egészen angol, a la *faschion*. A' természeti jelentőségét még el-nem vesztett, tehát a' nagy világ finomulása' tekintetéből még gyalulatlanak

*) Abauji szó. Másutt *Czopf*.

mondható arcz, 's az europai viselet' divatos formáiba még bele nem simult izmos termet igen kikandikál az angol tournür' esztrengája alól, kivált a' férjnél. — Valóban éles ellenzet a' szomszéd kép mellett! Pedig mindenike látta valaha Angliát. Hová tűntek mindnyájan, vendéglőikkel? Mi történhetett Erzsébet Királyné' korában Sandwichhel? És minő honnú népekkel jöhet még Európának kifinomult fia harmadfél század mulva közlekedésbe? 's minő körülmények között?

4. Egy *Eszkimo* asszony. Arczulatja' körrajza kitetszön három szögöt képező. A' homlokzat is igen lefolyik a' szemöldökre. Hajáról hosszú gyöngyfűzér lógg-le.

5. Kaponyagyűjteménye leggazdagabb. Hogy ő ennek legtöbb figyelmet szentelt, onnét is látható, mint-hogy le is van rajzolva, — kaponyatársaságban. Ezek között megjegyzésre méltók:

a) Robert, Scott Királyé, a' ki Scott Walternek: „Szigetek' Ura“ című költeményében előjön. Élt 1272 körül, a' Század' végéig.

b) Egy görög kaponya, már több mint 2000 esztendő. Mintegy ellenzetül van mellette.

c) Egy Lappé. Minő szembetűnő ott az arányzatos sokféle g, 's minő egyneműen lapúl itt le minden.

d) Egy kihalt *Kamcsatkai* faj, igen feldudorodott pofával. 'S ezeken kívül mindenféle népeké. Valóban meglepő, olly sokféle külömbséget észrevenni az egymás mellett találtató ellenzeteken. Igy a' *Szerecsenek* leginkább ellenkeznek a' *Mongolokkal*. Profilban amazok laposan végződnek; ezek hegyesen. — Hires a' Circasszi. Látni az egymáshoz hasonlókat is. Sajnálom, hogy elfelejtettem megérinteni a' birtokosnak egy hasonlatját, a' hol valóban sántikálni láttatik ezen jeles kaponya — Homer. A' Magyarét 's Kalmukét veti egybe! Itt méltán ellent mondott néki boldogult nemzöm. Mumiája is

vagyon, a' melly azonban Göttingában nem Phoenix. Társa t. i. vagyon az Egyetem' Muzeumában. Láttam természeti Mumiát is, egy *Guancho* a' canari szigetekről a' Spanyolok által ki irtott emberfajból. Ki volt erősen aszva, mint amazok, mellyeket a' bremai ólimpinczében szemléltem.

Végre még egy tréfás viszont is állított elejbénk, melly a' nevelés és a' kaponya között, — *Rousseau* szerint, — fenforog. „A' Cannibálok t. i. mondá: kivülről nyomják a' kaponyát; a' nevelők belőlrül.“ Tréfás, ámbár nem más, mint eggyes észvillanatok.

Gyűjteménye már halála' esetére a' hannoveri kormány által 80,000 ezüst talléron meg van véve, de úgy, hogy azt élteben még, mint tulajdonát úgy nézze. Szép volt tőle: hogy a' szinte két annyit ígérő Porosz-kormányának nem adta, csak hogy kedves Göttingájában maradhasson, munkás pályája' színhelyén.

Bámulva tapasztaltam nevezetes emlékező tehetségét. Csak úgy szórta anekdotáit legkülömbfélébb tárgyakról a' vidám öreg, rövid idő alatt. Detailirozott adatiban legvilágosb pontoossággal mutatkozott, akarmiről kérdeztetett tőlünk, bizodalomra nyílóktól. Egyszóval, ritka egy példány ó a' maga nemében. Nem idegenkedném az övével hasonló öregség' megérésétől. Adja Isten, hogy szenvedélyének mindenki olly ártatlan, 's a' mellett olly hasznos, sőt olly hírrel ölelkezhető irányzatot tudhasson adni.

Te pedig, rajzolatimnak türelmes, jó indulatu szemlélője, hidd-el, hogy, — akár nyertek rajtok a' vonatok, előtted felállításukkal, akár nem; a' rajtok mindig viruló emlékezet az én számomra legvonszóbb nefelejcs-fűzért fog kötni; mult korom' számára. De részvevő szemléled által bizonyosan gyümölcsözésig fognak e' képek élénkülni, 's mások' számára is illatozni.

Ennek reményében teszem ki e' füzért kedves Hazám-
nak, e' nemes tárában felső vidéki Honunk' Miner-
vájában. Mintegy nevededik a' többszörös figyelemnek
érdekkel szemlélt tárgya, ha részemre alkalmazható e'
mondat: — Czelomat elértem.

Hrabowsky Dávid.

4.

HADI LITERATURA.

Handbuch der Militär-Geographie von Europa,
von C. A. Freiherrn von Malchus, k. würtem-
bergischen Finanz-Präsidenten a. D. Wien,
und Heidelberg 1832.—1833. 8-távban. Két kö-
tet, egy oro-hydrographiai abrosszal, és egy
magyarázó kötettel.

Kivonatkép az öster. Milit. Zeitschrift után.

A' szerző olly velős rövidséggel fejezi ki magát e'
jeles munka' célja iránt az előszóban, hogy mi czéla-
rányosnak tartjuk a' kitünőbb tételeket kivonatkép ol-
vasóink' elébe terjeszteni. Azokból kitetszők a' szerző'
nézetei. Bennünk a' tudomány alapja — esmereteket sze-

rezhető módok, végre a' nevezetesebb czélzatok, a' hadi geographiának ezekből következő elkerülhetetlen szükségese léte, szinte olly kimerítőleg mint tanuságosan is ki vagyon fejtve.

„A' jelenkor' hadviselése a' régiekétől leginkább abban különböznek, hogy azok a' csupa empirikumi mesterségből egy kiterjedtebb az elmésségben alapított tudományra kimívelve képzettékki magokat. Ennek következtében a' hadseregek' mozgásai, fejlődései, egy általában az egész hadimunkaság olly tervek szerint rendeltetik el, mellyek minden lehetséges változó eseteket szorgosan megtekintve jól előre készülnek. Ebből fejlik ki azon szükség, hogy most a' hadi szolgálatra válalkozóknak, leginkább a' rangbeli főtiszteknek, kivált kik a' tábornoki-testnél *) szolgálnak, különös tudományos kimíveltetést kell nyerniek, tulajdonukká tenniük több számos esméreteket, mellyek közt első helyet foglal tökéletes esmérése azon földtér természetes minőségének, mellyen a' hadszín megnyílik, esmérése az ott található minden tájéki tárgyagnak, esmérése a' kitűzött tartomány' materialis erejének, és módjának. Ezen esméretek pedig a' *tiszta geographia és statistika*' tanulásával megszerezhetők.“

„E' tanulás' szükséges léte nincs is kétségben, de annak esméretei köre iránt különböznek a' néző-ítéletek, különböznek a' módban, mikép kellessék azon esméreteket ama két tudomány-köréből kiválasztani, egy bevégzett egészé olvasztani, és a' kitűzött tárgyra néve szükségessé, 's egyszer'smind kielégítővé tenni.“

„A' nélkül hogy azon kiválasztás mértékének theoretikai vizsgálatában ereszkednék, úgy látszik, hogy az

*) Tábornoki-test, Generalquartiermeister-Staab.

olly egyszerűn mint természetesen azon esméretek' valóján alapszik, mellyek a' kijelelt két tárgy' elérésére szükségesek, és elegendők. A' szerző' ítélete szerint két fő kathégoriája vagyon azon esméreteknek, mellyekkel birni, az operatioterv' kidolgozásakor, és annak a' háború' következetére nézve a' csataszínen végrehajtásakor egyenlő mértékben szükséges. Az elsőhöz tartoznak mind azok, mellyek a' hadszínek határozott ország földtére természetes tulajdonait illetik, azokat egyáltalában tökéletesen esmérni, különösen minden egyes helyeit, nevezetesebb táj' tárgyait jól tudni nagyot nyom az hadmunkaság' befolyásában, azok azt könnyíthetik, vagy nehezíthetik. Az utóbbiak a' csataszínt magában foglaló országok materiális erejüknek, és a' hadsereg' fentartására fordítható segéd eszközök kiterjedt esméretében állanak."

"Az első nemű esméreteket, ugymint a' hegyek' orographiai szerkezetük, vonalmuk, egymásban függésük, magóságuk, járhatóságuk 's a' t. nem külömben a' vizek' folyamatjuk, nagyságuk, hajókázhatóságuk 's a' t. tudását a' tiszta geographiától kell kölcsönözni. A' statistika vezet ellenben minket a' második neműekhez, ugymint a' földtér' népesége, az ottani gabona termesztés, barom tenyésztés 's a' t. esméréséhez, szintűgy meg-esmérteti vélünk a' politikai erőt, ide számláljuk a' financiai szerkezetet, a' fegyveres erőt; és a' megerősített helyeket 's a' t.

Minekutánna rövid előbbi értekezésünkkel azon szellemet, mellyel a' munka elvagyon látva, olvasóinkkal megismértettük, tekintsünk annak foglalatja' elosztására, és materiális folyamatjára, mikép igyekszik a' szerző olvasóit, Európának hadi, geographiai körében tanúságosan bévezetgetni.

ELSŐ SZAKASZ.

Europának közönséges áttekintete : Areal' nagysága, képezete, és taglalatja. — Hegysystemája — tengerzuham- és folyam birtokai (Meer- Strom- und Flussgebiet.) A' klima' minősége, és annak befolyása a' természetnyenyekre; gabona termesztés' bősége, a' barom tenyésztés' nagysága, és a' minerális kör' minősége. — Népeség, tanító- és kimivelő intézetek 's a' t. Az országok' belső alkotásaik, és az országglás-módjaik' különbsége szerint Európának birodalmi felosztása. A' nyilvános pénzübeli jövedelem, költség, adóság, és a' fegyveres erő' nagysága.

Europa földjének esmértetése. Orographiai értelmi határozatok, a' föld' felső körlapján előforduló természeti tárgyak' megjelelő nevezetjük. — A' hegyek' külső képezetük, alkotó részeik' különbsége, és más egyéb szerkezetük' mértéke szerint. — A' hegyek rendezete nagyságuk, és magóságuk' tekintetében.

Europa' orographiai átnézete.

I. Alpini hegy systema.

A) Az Alpések; kiterjedésük szerint geographiai fekvésük, vonalmuk' közönséges aránya; három főtömegjeinek egybenfüggésük ugymint: a) Nyugot; alpések: a' grájusi, kottusi, és a' tengeriek. b) Középponti alpések: penninusi, lepontini, és a' rhétziai. c) Keleti alpések: karniai, és a' juliai. Az Alpések külső körzetük; képezetük; magóságuk; egyátaljában természeti tulajdonuk. Keblükben eredő folyók, és ezek' völgyei. Az Alpeseken keresztül vivó utak egybeköttetésük. *B) Az Apenninek.* (az alpini hegysystema déli főtömege.) Ezek főcsoportozatai: ligurai, hetruriai, romai, és neápoli apenninek. — Sicília, Corsica és Sardinia szi-

getek' hegyei. *C) Az Alpini hegysystema' keleti felosztása.* — Dinári alpesek; a' Haemus vagy Balkán; hélleni, albániai, dalmátiai, boszniai, és szerbiai hegyek.

II. Karpatusi hegysystema.

Ennek fő csoportozatai: erdélyi havasok; karpatusi erdőshegyek; a' közép karpát; beskidák; Magyar- és Erdély-országot választó hegyek.

III. Herziniai hegysystema.

Négy főosztályai vannak *A) Szűdetták;* — Szilézia-morva — Glácsi cseh-morva — és a' Lausitzzi hegyek. *B) A' cseh és száz érczhegyek* a' cseh-országi közép hegyekkel. *C) Harz* (szurkos) hegyek. *D) Weser* hegyek. A' herziniai hegyövedzet' éjszaki sarka, és az éjszaki 's keleti tenger közti földtér.

IV. A' középhegyek.

Ezek álnak az elébbi három systhéma köztlévő hegyvonalom' egybenfüggéséből: *A) Jura, és Jorat* hegylánc. *B) Réanus balparti középhegyek:* Vogézek' Hardt; Donnersberg; Hochwald; Eifel, a' magos Vennel; Mosel-hegyek; Argonnák, és Ardennák. — *C) Rhénus jobbparti középhegyek:* Schwarzwald; Odewald; Taunus; Westervald; és a' Sauerlandi hegyek. *D) Rhénus-völgy.* *E) Az éjszaki transversalis hegyvonal:* (Main' folyó jobb partján) Vogelsberg; hasziai Hochland; a' fuldai emeletek; Spessart; Rhon hegyek; Thuringiai, és Frankónai erdős-hegyek, Fichtelberg, és a' Böhmi erdős hegyek. — *F) Main-völgy.* *G) Déli transversalis hegyvonal.* (Nekar Duna, és a' Main' balpart folyói közt) Svábalp, ellwangi, limburgi, és löwensteini hegyek. *H) Dunavölgy.* *I. Déli közép hegyek:* (déli, és éjszaknyugoti Franczia-országban) Cevennák, ennek többféle csoportozatai; Du Velay, Du Forez, Auvergne, ennek éjszaki, és délnyugoti ágazatai.

V. *A' pyrenei félsziget' hegysysthémája.*

Közönséges figyelmeztetés a' félsziget hegyeire, azoknak három főtömegre szakadásaikra, és ezeknek külön-külön vonalmaira. *A) Az éjszaki sark hegyek.* a) Pyreneák' vonalmuk, magoságuk, természetes tulajdonuk, folyói, völgyei, útjai. b) Kantabriák. *B) Középponti hegyek.* a) Iberiai hegyláncz. b) Duero, és a' Tajó közti transversalis hegyvonál. c) Guadiána, és Guadalquivir folyók közti déli hegyek. *C) A' déli sark hegyek:* Siera de Navada, Alpujarras, Siera de Ronda, ágazataival, és hegy fokaival.

VI. *A' Skandinaviai hegysysthéma.*

Ennek déli csoportozatai: Hecklefield, Longfield, Dovrefield; éjszaki része pedig: Kionlen.

VII. *A' szarmácziái hegysysthéma.*

Alaun; Volga-Dniepper hegyek, és a' jeges tengerparti hegy vonál.

VIII. *Taurus félszigeti hegyek.*

IX. *Britanniai hegyei.*

A) Nagy Britanniában: Cornvalli hegyek; déli, és közép Angol-ország' földgerincze; Peak- hegyek Vallesben; Cheviot, és Grampians; skotziai ormok. *B) Irlandiában.* *C) Skotziai sziget csoportok:* Orkney; Schettland, Faerör, Hebridák, és a' nyugoti szigetek.

Europa' hydrographiai átnézete:

I. Hidrographiai értelmek — Figyelmeztetések a' folyam birtokra, azok' külömbféle nagyságait, hosszóságait, szélességeit mértékes tekintetben véve; a' folyóvizekre; azok' mélységét, esését, és a' folyam' gyorságát megvizsgálva.

II. Hidrographiai áttekintet a' külömbféle tengerbirtokokon, azok' főbb ereszein, és határkörein.

III. Külömb tengerbirtokokra elosztott zuham és folyam birtokok. A) Az éjszaki oceán, vagy a' jeges-tenger birtokában: Pekchora, Mezen, Dwina, és Ouega. — B) A' baltikumi tengerében: Ezen tengert, és birtokát illető közönséges figyelmeztetés. Dűna, Niemen, Pregel, Visztula, és Óder. A' finniai, és skandináviai tavakból jövő befolyások. A' porosz, pommeráneumi, és meklemburgi partok' folyamai. Ezen két tengerbirtokban találtató csatornyák. C) Az éjszaki tó birtokában. Figyelmeztetés ennek hatáiraira. A' skandináviai félsziget tavainak befolyásai. Szinte úgy Nagybrittaniából is. Csatorna systhéma ebben. Elbe, Véser, Ems, és Rénus folyambirtokok. D) Az atlantikum tenger' birtokában. Brittus szigetektől hozzáfolyások. Szinte Franciaország-ból is. Somme, Seine, Loire, Garonne, és Adour folyam birtokok. Befolyások pyrenéumi félszigetből. Mincho, Duero, Tajó, Guadiana. Guadalquivir folyambirtokok. Guadalquivir, és Tarifa fok közti partfolyók. Az atlantikumi tengert részint, részint pedig a' közföldit az éjszaki tóval egybekapcsoló csatornyák. E) Közföldi tenger' birtokában: Pyreneumi félsziget' befolyásai: és pedig 1) a' déli parton: Guadarangue, Guadiaro, Guadaljora, Guadalmedina, Matril, Adra, és Almeria. 2) dél 's keleti partokon: Almanzor, Segura, Xucar, Guadalviar, Mizares, Ebro, Clobregat-major, Ter, Fluvia, Clobregat-minor. — Befolyások délkeleti, és déli francia partokrul: Tech, Aude, Herault, Rhone, Var. Az olasz félszigetből, a' honnét nyugotrul a' tyrrheniai, keletről pedig az ádriai tengerben, ide esnek a' déli part' folyamai is. Végre a' Pó-folyam birtokának tavai. F) Fekete tengerbirtokában: Duna, Dnester, Dnieper, és Don folyambirtokok. G) Kaspikum tengerében: Volga, és Ural.

IV. Mindegyik zuham- és folyam birtok' kiterjedésének, a' főzuhamok, és folyóvizek' folyamatjok hosszasságának közönséges átnézete.

MÁSODIK SZAKASZ.

Birodalmi tudomány Európáról.

I. *Austriai Császárság.* A) Erről birodalmi tudomány — a) Areal' kiterjedése, határai, a' birodalom' alkotó részei, hegyei, folyói, a' földhasználat. b) Plánta, álat, vagy érczbeli természetményei. c) Népesége, ezeknek lakhelyekre elosztása. d) Industriai és technikai készítményei, és a' kereskedés. e) Tanító, és tudományos intézetei. f) Státus jövedelme, és adósága. g) Fegyveres ereje. h) Birodalmi szerkezete, és országglás' módja. B) Mindenegyik austriai tartomány topographiája.

II. *Porosz-ország.*

III. *Német szövetségi országok, és szabad városok.*

IV. *Helvetziui szövetség.*

V. *Alsó-németország, és Belgium.*

VI. *Olasz-ország. Az egész félszigetet illető észrevételekkel.*

VII. *Françzia-ország.*

VIII. *Görög-ország.*

IX. *Joniai szigetek.*

X. *Pyreneumi félsziget.*

XI. *Dániai Királyság.*

XII. *Skandinaviai félsziget.*

XIII. *Europai Orosz-birodalom.*

XIV. *Krakóvi szabad státus.*

XV. *Török-ország Európában.*

XVI. *Brittus-birodalom Európában.*

Nem hibázunk talán, ha hogy egynehány példa adatban megmutatjuk, mikép tellyesité a' szerző ezen nagy munka' tervét, részenkint mikép felelt meg vállalkozásá-

- f) *) *Genie-testben* van 11 ezredes, 27 alezredes, 80 kapitány, 106 hadnagy.
- g) *Külön hadikarok*, úgymint: *Utász* (Pionnier) *Hidász*, (Pontonnier) *Árkász* (Sappeur) és *Aknász* (Mineur) karok — 2 *Nyugotindiai ezered*, egyikegyik 9 századdal — 1 *Ceylon-Rifle ezered*, — 1 *Malta-Fenible* — 1 *Royal-Afrikan ezered* — a' *Kap-Morented-Riflemen* lovag vadász kar, — *Royal-New-South-Wales* századok — és a' *Royal New-Fouland* kar; végre a' szétosztott milizsiának kormány törzsökei, Nagy-brittanniának 129 őrzethelyére elosztva.
- h) *Hadibiztoság* 199; az egészségi biztoság pedig 157 személyből áll.

A' hadsereg' üszveséges ereje a' fentemlített évben 88,000 főből állott, ezek közt 14,910 tiszték; költség reá — kivévén a' keletindiai társaság' haderejét 3015330 font sterlingre, vagy 34676330 pengő forintra üt.

A' hadisereg' főparancsnoksága, és igazgatása következő főtiszttség, és kormányhatóság alatt van:

a) *Secretary of State for War, und Colonies* (A' hadsereg munkaságának, és használatának igazgatása.)

b) *Secretary of War* (Tulajdonkép a' hadminister) alatta: a' gyalogság és lovasság' administratiója, felruháztatása, felkészülete, tápláltatása, mind a' két fegyver-nem' materialéja; végre az egész hadi költség.

c) *Comander en Chef of all His Majestys Forces*, alatta a' tiszti előbblépések, a' sereg' száma szaporítása, tanítása, fenyítéke, lovakkal ellátása.

d) *Master general of the ordonance*, alatta az Artilleriának, és *Genie-testnek* személyessége.

*) *Genie*, vagy *Ingenieur-corpst*, én *várnoki-testtel* akarom kifejezni, mivel tisztjei a' *várak*' védelmével, *körtáborításával*, *építésével*, *erősítésével* foglalatoskodnak; de talán meg nem felel az értelemnek, azért jobb továbbig maradjunk a' *francia* szónál.

Tengeri ereje Nagy Britanniának 1832 Oktob. havában
következő volt:

a. 120	14	1680
b. 112	1	112
c. 110	3	330
d. 108	1	108
e. 106	3	318
f. 104	3	312
g. 92	3	276
h. 84	12	1008
i. 80	10	800
k. 78	9	702
l. 76	7	532
m. 74	67	4958
n. 64	4	256
o. 60	1	60
p. 58	3	174
q. 52	7	364
r. 50	21	1050
s. 48	2	96
t. 46	68	3128
u. 44	2	88
v. 42	24	1008
w. 38	2	76
x. 36	3	108
y. 34	2	68
z. 32	3	96
aa. 30	2	60
bb. 28	18	504
cc. 26	13	338
dd. 24	6	144
ee. 22	4	88
ff. 20	8	160
gg. 18	44	792
hh. 16	13	208
ii. 14	5	70
kk. 12	5	60
ll. 10	73	730

algys hajó

van rajta

algys.

Öszveséggel: hajó 466, van rajtok 20847 algys.

Ezekon kívül van még 10 álgúyú brigg — 5 mozsa-
ros hajó — 55 Shoon — 5 Yaht — 22 gőzhajó; mennyi
az álgúyú rajtuk, nincsmegjegyezve. Ezen 563 külömbne-
mú hajókat igazgatja 5096 főtiszt (az az 177 Admirál
— 805 kapitány — 891 kommandor, 3225 hadnagy.) E'
hajók közül mindegyik nagyságból fel vagyon fegyver-
kezve 155 hajó 3420 álgúyúval; — 26 hajó 1486 álgúyúval,
kikötői szolgálatban van: 13 hajó 306 álgúyúval külön
határozatban, 8 hajó 88 álgúyúval Cannadánál; 272 fegy-
vertelenül hever, 49 pedig az építőben. *)

*) Malchus úr előadásához Schels János úr őrnagy az *öster.
milít. Zeitschrift* fáradszhatatlan nagy érdemű kiadója és
szerkeszője a' *weimári genealogisch-historisch-statistisch
Almanach* 1834 évi folyamatajából még következőket
ád tudtunkra:

Az 1831. évi népszámlálatkor a' hadiflotta' fegyveresei, és
a' száraz földi sereg 277017 főből állott.

1830-ban a' hadi költségek: Hadsereg 74322294 font sterling.

Hadi szermesterség 1689444 — —

Flotta 5594955 — —

Öszveséggel 81600693 font sterling,

majd 140 millió pengő forint.

A' száraz földi hadsereg 1833-ban, és pedig:

Nagy Britanniában 21783 fő

Irlandban 23135 —

Gyarmatokban 33585 — Keletindiát kivéve

Keletindiában 17288 — öszveséggel 95791 fő.

Keletindiában van azon kívül a' társaság' szolgálatjában:
6072 európaiak, és 186062 benszülettek, öszveséggel
az ottani erő 209422 fő. 1833-ban a' hadi erő 574 ha-
jóból állott, ezek közül 1832 év utolján valóságos szol-
gálatra elkészülve csak 134 hajó 3047 álgúyúval, és
20000 matrózzal, és 12000 katonasággal volt.

II. Török-országnak Európában hadiszerkezete.

A' felfegyverkezet' minden nemét 1828 év szerént Malchus úr ekép adja elé:

1. Gyalogság.

a) Császári gárda	6000 ember	}	133000
b) 68 zászlóaly europai mód szerént	68000 —		
c) 8 könnyű zászlóaly	8000 —		
d) Hajóskatonák szárazon is szolgálók	40000 —		
e) Azziai könnyű karok	6000 —		
f) Önkéntesek	5000 —		

2. Lovasság.

a) Császári gárda	1500 —	}	196000
b) Zsoldos spáhik	25000 —		
c) Tartalék lovasság	20000 —		
d) Timariszták	120000 —		
e) Önkéntesek	30000 —		

3. Artilleria.

a) Császári gárda	2000 —	}	40000
b) 20 Pattyantús zászlóaly	12000 —		
c) Bombázókar	3000 —		
d) Várpattyantús	14000 —		
e) Aknászok és utászok	3000 —		
f) Szekeresek	6000 —		

Öszveséggel 369000 ember.

Navarini veszély óta a' török hajóserreg 8 Linia-hajóból, 24 Fregátból, Corvetből, és több számos apró fegyveres sajkákból ál. Toldalékul még ezt adja elő Malchus úr, hogy újabb tudósítás szerént Török-biro-

dalom' europai ereje 150000 ember, tengeri ereje 80 hajó, közte 32 linia és fregát 1800 algyúval. *)

III. Orosz-ország' hadi szerkezete.

A) Szárazföldi hadsereg 1828ik évben következő volt :

a) Gyalogság.

12 gárda ezered	28800 fő.
2 árkász zászlóaly	2000 —
127 linia gyalogság (köztük a' gránátosok és vadászok is)	304800 —
50 könnyű vadász ezered	80000 —
36 helyőrzeti zászlóaly	77000 — 490600 fő.

b) Lovasság.

8 gárda ezered (4 vasas 1 dragonyos, 1 dzidas, 1 huszár, egy vadász)	8000 —
3 század gárda kozák	800 —
16 vasas lovas ezered	16000 —
52 linia lovas ezered (dragonyos, huszár, uhlán, vadász)	52000 —

*) *A' genealogisch-historisch etc. Almanach 1834*, a' török szárazföldi hadinépét 218000-re számlálja, és ez 70000 rendezett gyalogságból (Nisami-Dschedid) — 24000 patyántásból, tüzéknászból, fegyvergyártókból, és szekerezőkből — 25000 rendezet, és 100000 rendezetlen lovasságból áll. A' tengeri erőnél Malchus által előadott linia-hajókhoz, és fregátokhoz még 12 bombázó hajó, és más kisebb nemű evedzet (Fahrzeug) toldatik.

Az europai Török-birodalomban a' megerősítet helyek következők: *Konstantinápoly — Adriánopol — Várna — Szilisztria — Simla — Rustak — Nicopolis — Viddin — Kladova — Szemendria — Belgrád — Hassán-basa palánka — Szabác — Zwornik — Brod — Bangaluka — Dubicza — Bihác* és más több csarnok várak, és palánkozatok, és nagyobb tűz telepek, mellyek közt a' *Bosporus* és a' *Dardanélák*' erőségei legnevezetesebbek.

Rendezett, és rendezetlen kozákok,
 u. m. 38 ezere rendezet kozák,
 18 ezere doni, 10 ezere fekete
 tengeri, 10 ezere urali, 3 ezere
 volgai kozákok, baskirok, kal-
 mukok 105000 fő. 181800 fő.

c) *Artilleria, Genie, és más külön karok.*

60 század vártvivó artilleria	12000	—
60 század tábori	12000	—
12 század, és 62 szá- kasz belőrzeti	} artilleria	11500 —
22 szakasz lovas		4400 —
Gárda		800 —
10 utász	} század	2400 —
10 hidász		2000 —
Több külön karok		27000 — 72100 fő.

d) *Főtisztok:*

a' hadvezérektől kezdve az utolsó
 lépcsőig 20000 — 20000 fő.

Az egész hadsereg' száma 766500 fő.

B. Tengeri erő 1832-ben: 32 linia hajó — 25 fre-
 gát — 20 Corvet és brig — 6 kutter. — 84 Shoner — 7 bri-
 gantina — 20 gálya — 25 úszó tüztelep — 121 álgúyú csaj-
 ka = mindössze 310 evedzet, van rajtuk: 4000 álgúyú,
 szolgálat 33000 ember, ezek közt van 3000 pattyantús,
 9000 tengeri hadnép, a' többi matróz.

A' tengeri erő baltikumí, és a' fekete tengeri flot-
 tára vagy on felosztva. Az első, a' mellyhez a' közföld
 tengeri hajóosztály is tartozik ál: 15 linia hajóból (1178
 álgúyú) 13 fregátból 564 (álgúyú) 2 Corvetből (48 álgúyú,
 és 5 brigből (90 álgúyú) mindössze 35 evedzet, 1880
 álgúyúval.

Az utóbbihoz számláltatik: 16 linia hajó (1254 álgúval), 6 fregát (268 álgúval), 7 brig (142 álgúval); mindössze 29 evedzet 1664 álgúval.

A' többi evedzetek — kivéven azokat, melyek ochoczi, és a' kaspiumi tengeren vannak — egyik vagy a' másik flotta' szaporítására vannak határozva.

A' lengyel hadsereg a' lázzadás' kiütésekor 36000 gyalogból, 12000 lovasból, 3600 pattyantusból állott, mindössze 51600 fő. Az 1832 év 14 (26) februáriusi kinyilatkoztatás' következetében a' nemzeti lengyel hadsereg egészen széthányatott, és az orosz sereggel össze kapcsoltatott.

Az öszveséges orosz sereg 1828-ban következő nagy tömegekre osztatott: a) Gárda; b) déli; c) nyugoti hadsereg; d) litvániai és lengyel hadsereg; e) különözött kaukazusi; f) különözött finnai haditest; g) katona gyarmatok' ezeredei; h) tartalék haditestek. *)

A' szerző' terve, a' könyv' tartalmának váza, és az emint közlött három próbák esmérhetővé teszik az egész könyv' belső értékét. Ez érdemes munka a' hadi geographia' tanulását igen könnyítheti, és földünk' europai részének átnézetét szemlélhetővé teheti. De a' kézikönyv csekély bősége miatt a' haditudományt közelebb-

*) A' többször már említett 1833-iki *Almanach*, változatlanul megmaradt 1834-re is l. 88—89, az orosz hadihajók' számát nagyobbra teszi, p. o. 54 linia hajóra, 35 fregátra, 10 bombazóhajóra, 22 kutterre, 25 gyújtóra, 50 gályára, 45 kisebb hajókra, és 500 álgú csajkákra, összesen 1241 evedzetre, 9617 álgúval. Schels órnagy úr közli velünk Oroszország' megerősített helyeit is, ezek: *St. Pétervár — Schlüsselburg — Kronstadt — Narva — Sweaborg — Viburg — Réval — Riga — Dünawünde — Kaminiéc — Chotim — Ismail — Kilanowa — Akierman — Bender — Nowograd — Dünaburg — Bobruisk — Warsow — Modlin — Czenstachow — Sandomier — Zamosc.*

ről érdeklő értekezések p. o. kimerítő leírása a' csata-színeknek, sereghelyezeteknek, csatamezőknek, folyón általmeneteknek, hegyeknek 's a' t. kimaradtak, az olvasó ezen nagy mértékű tanításokat részint már megjelent több kritikai memoirokban szétszórva, részint a' hadévek' történeteiben egybegyűjtve feltalálhatja, és így szerzett esméreteit Malchus úr' munkájából gyűjtött béléatásaival ellátva a' haditörténetek' studiumát hasznvétellel tulajdonává teheti.

Kiss Károly.

5.

BERENCs' VÁRA.

Az Osztria- 's Morva-ország ellen oltalomul emelkedett végváraknak sorukban *Berencs* az éjszaki legutólsóbb 's végsőbb határ. Nyitra Vármegyének nyugoti vidékén, közel *Szoboliszt* mező-várossához, ama' hegységnek szélén feküdve, melly *Szokolczától* keresztül a' Vág fölé képezi édes Hazánknak határját és többszerű ágazatokban símul rónává, mellynek termékeny völgyein és halmozatin számos, Kopanyiczáknak nevezett, egyes udvarok találatnak széljel szórva;—három oldalról hegyek közé rejtezve 's csupán dél fölé szabadon terepföldre tekintve, igen alkalmas menedékhelynek találaték már a' hajdankorban, majd az ellenséges indula-

tu szomszédoknak rablást lehellő beütéseik ellen, majd az ellenök támadólag szándéklott készülteknek egyesítésökre és fedezésökre.

A' vár egy elszigetelve nyúló, elég magas, de nem igen meredek hegynek csúcsán fekszik, melly körül *Podbrancs* nevű falu terül el. A' várkapu, melly keletre fekszik, magasb erősség által védelmezett. Az egész csúcsnak, meglehetősnagyságu tojásdad kerekseget képező térsége köfállal való körülvéve, mellyen mind e' napiglan több tornyoknak maradványjai láthatók. Axon belől, — körös-körül szabad hely 's ezen túl a' fő épületet köröskörül bezáró árok vala. A' fő épület hosszúkás négyszegyet képezett, homlokával Nyugotnak fordítva, holott a' szegletet képező két tornyoknak romjai között a' teremnek nagy ablakjai még ma is láthatók. Túlhan, a' bemenetelnek általellenében egy négyszegű és egy roppant gömbölyű torony látszatik; egyébaránt az egész vár, a' megnevezett maradékokon kívül tökéletesen őszvedült omladék. — A' főkapu előtt, e' hegynek lépcsőjén láthatni egy kis félgömbölyű kápolna' nyomait. Az ezzel általellenben nyúló domb azon helynek mondatik, mellyet hajdan *Nyáry Sigmund*, a' most már *Szobotisziban* népes gyülekezetre szaporodott *Habánereknek*, azon ő dajkája' atyjafiainak és hitsorsosinak, ki őt a' tulajdon édes anyja üldözései elől bátorságba helyhezé, legelső menedék- és lakhelyül mutatott ki. — Ezen kilátás nyájas ugyan, hanem majd nem egészen egyszerű csendes élet képjét varázsolja 's tárja a' szemlélőnek elébe; mert a' dél fölé alaktalan ködbe burkolódzó távol látáson kívül, körös-körül rétekekkel, szántóföldekkel 's erdőkkel fedett halmozatok látszanak, itt ott szélyt szórva füstölgő udvarok által szakítgatva. Ezen egész vidéknek melázó esőndjét esodállatosan megzavarja az

ezen halomról történő lövés által okoztatott 's körben többszöröztetett vízhang; hanem egyszer'smind azon észrevétel is képeződik itt a' vizsga szemlélőben, hogy e' romok, mellyek távolbul igen fölséges pillanattal kérkednek, mint számtalan más dolgok földünkön igen sokat vesztenek közelben tekintetökbül. — A' Szobotisztba vezető út ezentúl több kies rajzú vidékeket tüntet szem elébe; különösen igen fölséges fekvésű Báró Horczkinak majorsága, mellynek tulajdonossa mind jeles műveltsége, mind igaz magyar vendégszeretete 's kellemetesen mulattató társalkodása által, fő nyereség mind azokra nézve, kik ezen vidékeket figyelmökre méltatván, betérnek hozzája.

Berencs, a' legrégibb oklevelekben *Branz*, *Brancs* és *Brencs*, főhelye a' messze terjedésű, most már több uraságok között felosztatott berencsi uradalomnak, történetészi tekintetben sok részből nevezetes. Hajdan üdőben, igen hihető, mint végvár, magányos tulajdonuk vala Királyainknak; legelőször a' híres neves *Stibor Vajda* birtokában fordul elő; kinek azt '*Sigmond Király* 1394ben költ oklevelében ajándékozá, 's 1406-ban újra biztosítá széles birtokában. A' hatalmas Vajda' Nemzetsége ugyan, *Stibor* nevű fijában, mindjárt 1334-ben kihalván, hihetőleg ezen magszakadásból Berencs a' *Sz. Györgyi 's Bazsingi* hatalmas grófi nemzetség' adományos tulajdona lón. Mivel ezen nemzetségnek, melly a' XIII-dik század' elejétől fogva a' XVI-diknak közepéig virágzott és hatalmaskodott hazánkban, *János* és *Sigmond* nevű testvérfajzati általadák 1468-ban ezen erősséget *Mátyás* Királyunknak, ki ezt Morva- és Cseh-Országok ellen viseltt hadainak tárukka fordítá, 's helyjébe pótlékül királyi megegyezését 's adományját adá *Dévén-vára* 's uradalma fölött nékiek, mellyet *Gara Lászlótul* a' *Nadortul*, egyezések és kötések által

szereztek magoknak. Ezt bizonyítja ama', Po'sonyban Dénes' napján, 1468-ban *Szent Györgyi és Bazsingi János és 'Sigmund* grófoknak számukra, a' megnevezett Nádor' özvegyje 's fija János ellen költt királyi védparancs, mellyben egyszer'smind a' posonyi Káptalannak is meghagyatik, hogy a' törvényes igtatást (statutio) Dévénbe hajtana mennél elébb végre. Az említett háború' bevégezésével szükségtelennek találhatá *Mátyás Király* ezen erősséget; mivel már 1486-ban *Buchan Oszvald*nak, *Korlátközi Báronak*, a' haza árulási vétke miatt jószágaitól megfosztatott *korlátközi Bánfy Mihály* öccsének, 's üdösb *Buchan Oszvald*, makói Al-Bán' kisebb fijának adományozá azt, ki 1490-ben 's 1502-ben új adománylevelet is kapott ezen birtoka fölött, 's utóbbi évben be is igtatattott ünnepélyesen. Oszvald' fijának, Péternek leánya *Erzsébet*, a' híres magyar hős *Bedeghi Nyáry Ferencznek*, honthi Fő-Ispánynak 's a' korona' Lovász-mesterének felesége, minekutánna atyja' testvérjével, *Korlátközi 'Sigmundal* 1534-ben megegyezze 's ennek 1543-ban örökösse is lön; *Berencs* és *Korlátkö* várainak birtokukba jutott derek férjével együtt; 's ennek halála előtt kevéssel 1547-ben be is igtatattak mind ketten törvényesen azokban. Magtalan kimulása után, *Nyáry Ferencz'* végrendezése következtetésében, *Berencset* a' hozája tartozó minden helységekkel együtt, fölében ugyan atyja' testvérjének, *Nyáry Jánosnak*: fölében pedig leánytestvérjének *Katulinnak*, *Porkoláb Dénes*; máskint *Boox de Neboisza'* hitvessének, és második leánytestvérje *Sára*, előbb *Pálffy Tamás'* azután *Tardy István* hitvese' hátramaradott gyermekeinek *Tardy Gáspárnak* és *Ursulának*, *Zichy Bernard'* hölgyének adományozá *I-ső Ferdinand Király* 1551-ben. Így eredett lassankint sokféle ágazó, mind a' két nemre kiterjedő örökösödésök több familiáknak, mellyek mind a' Nyá-

ry, már *III-dik István Királyunk* alatt Lengyel-or-szágból bevándorlott, 's 1632-ben *Nyáry Istvánnal* grófi méltóságra emeltetett nemzetségnek, melly számos hősöket ada 's nevele hazánk' díszére 's védelmére, köszönhefik birtokbeli jógukat. — *Széniczbén* és *Szobotitzban* majd minden lépten nyomon emlékeztetnek számos maradványok 's építmények a' *Nyáry* familiára; mellyek között a' két nagy, többnyire protestans isteni tisztelet' helyjéül ezen két helységekben szenteltetett templomok jelesen díszeskednek; az elsőben 1630-ban *Nyáry János*, az utóbbiban 1637-ben *Nyáry Lajos* által építtetve. — Egy, hajdan a' vár' belső kapuja fölött nyugot-éjszaki oldalán díszeskedett, most *Horeczky Bőrő* kertfalában *Szobotitzon* beépíttetett régi czimert nehéz meghatározni, mi nemzetségé lehetett. Ez fejr márvány-lapon az 1480-ik esztendőnek számját tünteti szem' elébe. Jobbra hajló, nagy német sisakkal fedezett paizson láthatni néhány nem igen jól ösmérhető alakokat, mellyek keresztbe tett két liliomokkal együtt mértékhez vagy királyi pálezához hasonlítanak. Az esztendő szám után itélvén, Berensnek ez üdőben még *Mátyás Király'* birtokában kell vala lennie, ha csak *Bucháni Oszwald* előtt valamelly más egészen ösméretlen hősnek nem ajándékozá azt királyunk. Midőn ezen czimer' egész alakja szerint német eredetűnek látszatik, igen lehető, hogy a' *Kvinspergi* német lovagé volt — *Kvinspergi Punkner* vagy *Plankner János*, *Testőré*, 's *fjaié Volfgungé 's Jánosé* — kiknek, mint igen jeles hiveinek, Mátyás király 1485-ben a' szomszéd *Korláthköt* adományozá, kik talán *Berensben* a' király' várnagyjai valának 's itten birtokot is szerzének magoknak.

Valljon 's mi tekintetben legyen *Berens* nevezetes hazánk' hadi történeteiben? eddig elé nem tudatik; jóllehet nem kételkedhetünk, hogy ezen vár a' Husszi-

táknak egykori beütéseik 'korukban támadatlanul nemi maradhatta a' mult század' elején, mint a' többi szomszéd várak, *Rákóczy'* hadai előtt kéméltetve semmiképpen sem hagyattata. — Magyar hazánk' egyházi történetében azon némelly észrevételekre anyagot szolgáltató ellenkezés miatt nevezetes, hogy ezen vár, jöllehet sokáig a' környék' protestáns lakosainak menedékhelyül szolgálta, 1674-ben mindazonáltal a' po'sonyi, úgy nevezett királyi biztosság által gályára ítéltetett ágostai és helvetziai hitvallásu papoknak és tanítóknak 9 egész hónapokon által tömlöczül rendeltete. —

Záradékul még némelly észrevételeket közlendünk a' már egy ízben említett *Habánerek* felett, kik Magyar-ország' népleirási ritkaságaihoz méltán számíttatnak.

Az ugy nevezett *morvai atyafiak*, a' Huszitáknak azon maradványai, kik *Kalixztinusoknak* (a' Kelyhet az Úrvatsorájában békességnek okaért megnyert keresztyéneknek) egyezéseiket megvetvén, elsőbb Csehországban 1457-ben kezdének tulajdon felekezetet képezni, — el valának régtől fogva a' szomszéd Morvaországban terjedve; főhelyök *Fülnek*, legjelesebb püspökjök *Romerius Amos* nevezetes; nem csak pedig, hanem a' *Keresztelkedők*, *Anabaptisták*, *Mennoniták* is, kiknek felekezetök mindjárt a' vallás' másíttatása elején Hollandiában származa, mint olyan Egyház, melly minden hibáktól mentt, csupa kegyes emberekből állana 's épen ezért minden világi felsőségeket, hivatalokat, az esküvést, büntetéseket, háborút 's a' t. megvetne, és egyedül azokat engedné megkereszteltetni, kiknek értelmök és okosságuk ki lenne már fejlődve; — jöllehet eleinte 1536-ban elfojtatott légyen is erőszakkal, mindazonáltal *Simonis Menno* által (meghalt 1561-ben) helyre állíttatva 's a' reformáta Hitvalláshoz alakíttat-

va, éjszaki Német-országban, Holzátiában és Hollandiában leginkább elterjedve, — békességes lakóhelyeket nyerének itten darab űdeig. A' fejér heggyen Cseh-országban történt borzasztó csata után elnyomattatva a' korlátlan hatalmú Helytartó, olmucai püspök és kardinal *Dietrichstein Ferencznek*, 1622-dik Szent Mihály Hava 28-kán költ kemény parancsa kiűzé Morva-országból mind két felekezetet irgalom nélkül egészen. A' morvai *Alyafiak* ekkor Luzátiába vonulának, holott az ő maradványjaikból egy századdal későbbben (1722-ben) *Zinzendorf* pártfogása mellett alakult a' *Herrnhuthi* gyarmat. Az utóbbiak pedig len, a' morvai *Anabaptisták* vagy *Mennoniták* három szállítványokban vándorlának bé édes hazánkba, mellyeknek egyikök Nyitra vármegyei *Szobotisz* helységébe, másikkok és harmadikkok Po'sony vármegyei *Szent János* és *Nagy Lévárd* falvaiba fogadtatának be vendégszeretőleg. Ezek az ugy nevezett *Habánerek*, kik egyedül a' megnevezett három helységekben kerülnek elő. Mint igen ügyes szorgalmas mesteremberek 's békességetszerető becsületes emberek, meghagyatának ők új hazájokban régi hitök és szokásaik mellett, sőt némelly szabadságokkal is felruháztatának, mellyeknek némellyikök mind e' napiglan, mostani helyzetetésökben is divatozik közöttök, mint p. o. katonai szolgálatra 's hadi adózásra nem köteleztetnek, külön gyülekezetet képeznek mind a' három nevezett helységokban, a' földes uraság' részéről minden robottól szabadok 's a' t. — A' vallási üldöztetés' dühös vihariban, a' Magyar-országi Katholicizmusnak XVII. században erőltetett újjá születését eszközlő szélveszek nyom és siker nélkül csillapodának ezen ő csendes magányjaikban alig észrevett új polgártársaink fölött; csupán *Mária Theresia*' uralkodása alatt kényszerítettetének, az uralkodó vallás' elfogadására; nagy ré-

szők azonban, a' mesterségi szorgalom' nem csekély kárára és hátramaradására, kivándorla ekkor inkább, mintsem ősi hitét 's szokását megtagadná. Orosz-ország örömmel fogadja polgárjai közé az ügyes vándorokat 's éjszak fölé *Szarepta'* gyarmatai nagyobbára nekik köszönhetik gyarapodásukat és virágzásukat; holott elég csodálatosan, Á'siának legéjszakibb vidékein a' másfél századnak előtte elvált hitsorsosaikkal, a' *Herrnhutherekkel* ismét együvé vezéreltetének, együvé jövének. — Amaz üdőszaaktól fogva, mind a' három nevezett helységekben tulajdon papok, misszionáriusok által végeztetik el a' megtérített Újkatholikusoknak isteni tiszteletök tulajdon kápolnáknban, a' habáni nevezet utáltatik, régi könyveik szorgalmatosan elszedettek és megsemmisítetttek; mindazonáltal előbbi szokásaiknak némelly árnyékaik mind e' napiglan sértetlenül meghagyattak: vagyon t. i. mind a' három helységekben közudvaruk, mellyben és melly körül nagyobbára lakoznak; szokásaik még mindig a' hajdan kor' bélyegeit viselik; anyanyelvök 's ruházatjok eddig elé német; mellyek a' többnyire magasb testalkatás, többnyire szőke haj 's ábrázat mellett Celta eredetre mutatnak. Házaik tulajdon építésűek; házfedeleik — habáni fedél név alatt gazdasági épületeken is már itt-amott nagy haszonnal utánoztatva — agyag 's szalma éghetetlen és igen tartós vegyületből állanak; 's belőlül többnyire egy, sőt két emeletűek is, holott vagynak a' tulajdonképeni lakszobák és háló kamarák, midőn földszínt többnyire a' közös műhelyek találtatnak. A' lakosok majd nem általjában véve timárok, vargák, fazekasok és késművesek; készítményjeik igen tartósak, becsesek és kerestetnek mindenfelé. A' férjfiak közöttök megkülönböztetik magokat bizonyos szelíd komolyság, szorgalmatosság és szilárd igazságszeretet által; a' tolvaj-

ság és mindenféle törvénytelenység hallatlan közöttük; az asszonyok' különös tisztaságuk, hűségök és rendszeretők miatt még mostan is örömet fölfogadtatnak 's kerestetnek dajkáknak és pesztonkáknak. Fájdalom! hogy azon tervszerénti szándék, mellynél fogva őket a' közöttök lakozó Tótokkal össze igyekeznek keverni, napról-napra mind inkább valósul; úgy, hogy nem sokára ezen tiszteletre méltó emberi faj' eredeti példányjai a' ritkaságok közé tartozandának.

Némethy Pál.

6.

A' BOSSZUÁLLÁS.

Míglen Európa délnyugoti tartományjaiban, a' pyrenéi félszigeten igen bájos énekekben és versekben, a' szeretet', becsület' és vallásbeli buzgóság' legfényesebb vonásaiban tündöklék vetélkedve a' hajdani Góthok és Arabok unokájok között, az Izlám melletti 's elleni viadal; az alatt ellenben Európa délkeleti részein, magyar hazánkban, a' Törökök és Magyarok 's ezeknek német szövetségeseik és fegyvertársaik között kérelhetetlen elkeseredés, meg kicsapongó kegyetlenkedés' borzasztó pillanatit és iszonyú tetteit tünteti előnkbe az ugyan azon Izlám elleni 's melletti dühös harcz.

A' nagy *Szoliman*' utósó éveiben történt vitéz cselekedeteknek legjelesebb, legrettenthetetlenebb hősei

közé számíttathatik a' gazdag 's hatalmas *Kerecsényi László* minden tekintetben. — Serdülő ifjúságában, a' Törököktől ünnepélyesen elfogadott magát földadási kötés' megszegésével, csupán szerencsés váratlan eset által kerülvén ki a' legkegyetlenebb 's borzasztóbb halált, bosszút, vértszomjúhozó bosszút esküve ő a' Korán' minden híveinek. — Míglen más jelesb vitéz családok' ivadéki becsülhetetlen örökség gyanánt őseikről unokáikra hagyák tiszteletbeli czimzetül a' *Török ostoni* nevezetet; az alatt *Kerecsényi* országszerte *Török-kínóznak* hivaték egyedül. Hanem tulajdon jobágyai között is vas vesszővel parancsolgatott ő szüntelen; 's a' legmerészebb legszilajabb korabeli bajnokok is remegtek, ha lángoló szemeivel veszélyt lehellő soraikra veté pillanatját. Az ő 14 évű fija *Kristóf*, ugy látszék, atyjának minden hibájától bőv mértékben környékeztetet, a' nélkül, hogy egyetlen egy jelesb tulajdonával bírtt és tündöklött volna.

Érezvén, melly igen gyűlöltetik hazájában; ezen kívül kerese magának *Kerecsényi* birtokot. Igen kívánt alkalmat szolgáltatott ezen szándékjának teljesíthetésére nékie *Liechtenstein Kristóf* példátlan pazérlása. Elfeccséréle ő csak hamar házának drágakövét, *Nikolsburgot* Osztria és Morvaország' határjain; — azon *Nikolsburgot*, mellyel *Ottokár* a' porosz-mongol 's magyar háborúban kitént hőst, *Liechtenstein Henriket* megajándékozá 's kifüzeté azért, hogy neki általa Osztriát, a' helyjébe, hogy Miszniából csecsemős gyermeket hozott volna ezen fölséges tartomány' kormányjára. — *Nikolsburgban* őrizé *Kerecsényi* minden kincsét, *Nikolsburgban* őrizé azon jelesb fogoly Törököket, kiktől nagy summa pénzt reménylhetett váltságúl; 's néhány alsóbb rendűeket, kiket dühe' vérszomjának eloltására szemelt ki. Ezen szerencsétlenek t. i. célul szolgálának

Kristófnak a' nyers ifjúnak, ki ügyesen lövöldözgeté mindenkor nyilait. — Gyakorta három, négy napokon egymás után a' vár' kertjének erős fájhoz kötöttetének irgalmatlanul a' sajnálatra méltó foglyok, 's azután a' gunyolódva mosolygó atya határozá meg majd kezeiket, majd lábaikat, majd ismét válaikat, szemeiket vagy testöknek más akármelly részeit nyers fijának, hova a' hegyes nyilnak kelle pontosan egyenes vonalban röpülnie. — Gyakorta tetszék ezen üdösb 's ifjabb vérszopóknak, hogy csupán ötödik, hatodik napon vezessék a' szerencsétlenek' szenvedéseinek egy a' szíven keresztülható jól arányzott lövés által vég és határ.

Körül belől másfél évekig epeztődött ezen nikolsburgi mézszárlók között *Aly*, nemes vérből származott szép török ifjú, jeles hősnek ivadéka. Nagy nehezen megnyeré ő *Kerecsényitől*, hogy szinte kegyetlen fogságra került szolgáját *Hasszánt* atyjához küldheté, a' kívánt váltságai sommának fölhozására. —

Az előre kikötöt nap immáron fölpirula, de *Haszszán* még mindig nem érkeze vissza. Lángola ekkor az üdösb *Kerecsényi*' haragja 's *Aly* estvére czélul jelöltetett ki az ifjú vérszopónak. Nem használa semmit az egeket is kérlelhető könyörgés, nem semmit a' szívreható panasz; vért kívánt a' kegyetlen szörnyetegnek olthatatlan szomja. Magok tulajdon cselédjei, kik az ifjú Törököt szereték, tisztelék, — hasztalan reménykedének és esedezének térdre omolva urok előtt kegyelemért; példátlan szilárdsággal és borzasztó komolysággal rezzentetének ők is mind annyiszor kamrájukba. — Elkezdődött az égre kiáltó kinoztatás! másnap kelle annak újra dühösben kezdődnie! *Aly* ájúlva rogya öszve épen, azon fánál, mellyhez kötöttetett, midőn *Hasszán* sebes vágatva halálíg izzasztott tajtékzó paripáján valahára elougrat 's megpillantja borzadás közben ifjú parancsnokát, sietve oldván aran-

nyal tömött zacskóját 's szabad útlevelét előrántván nyereg-kapájából. Ekkor *Alynak* röpdül, hogy az ő rablánczait mi előbb föloldhassa. — *Kerecsényi* parancsolá tüstént vonakozó övéinek, hogy a' hű szolgát ragadnák el ura mellől. „Most ez egyszer, ugymond ő, későske jövé, urad külömben is elveszett. Nem akadályoztathatja többé azért semmi én fijamnak kedv 's üdőtöltését.“ Nehány lövések múlva halált lehelve utolsó nyíl röpdüle irgalom nélkül a' jeles ifjú' vitézi szívében.

Három évek mulva (erdélyi Fejedelem *Zápolya 'Sigmundtól*, János Királynak és Fejedelemnek fijától üsztönöztetve és felszóllíttatva) nagy erővel 's hatalommal fenyegeté, ijesztgeté a' nagy Vezér hazánk' alsóbb részeit. *Kerecsényi* elhagyá ekkor *Nikolsburgot* és nagy határu birtokába 's jeles erősségű várába *Gyulára* sieté. *Miksa* Császár és Király álgúival, pénzzel, eleséggel 's hadi készülettel megrakatá a' nagy fontosságú helyet 's a' Hadi tármester *Grünevald* alatti német őrsereget szaporitá *Jörger* és *Hoppenráth* gyalog kapitányok alatt két zászlóaljnyi vitézivel 's *Holcha*, *Zaviszt*, és *Vizi János* vezérlette némelly magyar seregekkel. *Kerecsényi* nyéré teljes hatalommal egyedül a' főparancsnokságot fölöttök. Két hónappal előbb a' mindenféle győzedelmes *Szolimán* ellen, felejthetetlen hősiük *Zrínyi Miklós* által példátlan vitézséggel 's dicsőséggel védelmezett *Sziget* híres neves megtámadtatásánál: (1566-diki Jakab hava' 2-kán) két jeles török hadak jelenének meg a' híres *Perszauff* Basa és a' *Tömösvári Basa* vezérekedésök alatt *Gyula'* falainál. Alig pihegék magokat ki ezen hitetlenek, midőn egymás után öt napiglan folytaták szünet nélkül e' városra dühös megtámadásaikat. Csak hamar kitűne miatta, hogy ennek további védelmezése lehetetlenülé. — Visszahúzá azért magát *Kerecsényi* seregével az elővárba. Magát a' várost fölgyuj-

tatá mind a' négy szegletén. A' hitetlenek csupán füstölgő romokat nyerének általa.

Negyedik hétig oltalmazá 's védelmezé Kerecsényi vitézül mind a' külső, mind a' belső várat. A' Törökök azonban igen nagy mesterek valának ekkor a' minázásban. Minák és földalatti árkok által leonták az elővárat 's *Kerecsényi* a' belső várba szorított övéivel. — Fájdalom! nem zárathatá be többé annak fölvonó hidját. Az ellenséges pattantyúk bebatának egy a' leégett elővárban készültt sánczról a' várnak belsejébe azonnal. Fő céljok az igen régi 's erős romai torony vala, mellyre öt egész napokig sűrűn röpülének az álgú golyók. Nem sokára a' 3 főbástyák is lerontattak. Az ostromoltatott vitézeknek hősi bátorságuk mind ezek által meg nem rezzenthetett. Most már a' víz is elfogott 's csapoltatott szomjoknak elolthatásától, 's eleség szúke miatt csupán fél falat adaték hatod naptól olt minden vitézeknek. — Oroszlánként tódulának azonban ők mindnyájan öszve, ünnepélyesen esküvén, hogy az erősséget utolsó csöpp vérökig leendnének oltalmazandók.

Csodálatos módra érkezék *Perszaff Basától* ekkor föladásra az első fölszállítás. — *Kerecsényi* feleletre sem méltatá a' hírnököt. *Perszaff Basa* épen a' várkapu mellett hamarjában szálfából 's ágnyalábokból a' belső bástyával egyenlő magasságú halmozatot készítetté, mellyről ostromoltatá közelébb tüzesen a' rettenthetlen várbelieket. *Kerecsényiben* fölgyullada és lángola régi bátorsága. Sok száz Törökök omlának élet nélkül, sokan omlának vérengző sebekkel ez ostromi máglyáról alá a' sötét mélységbe. A' Tömösvári Basának válát nyíl röpíté keresztül. — Ekkor *Perszaff Basa* fölgyujtatá a' fából készült halmozatot azon véleményben, hogy tűz, láng és füst által föladásra kényszeríthetendi a' bátor, vitéz várbeli sereget. De az épen akkor megfordúlt szél,

semmisíti dühös szándékját; sőt inkább a' Törökök kén-
telenek magokat az elő-várból is miatta visszavonniok.
Ezen körülmény új erőt lövelle az ostromlottak' min-
denre kész bátorságukba és merészségökbe. Bástyákat
javíthatának, és új sántzokat hányogathának az ellenség'
szeme láttára.

Egy estve mély gondolatokba merülve mélázott
Kerecsényi az órhelyen. Eggyetlen egy fija, nemzetsé-
gének utolsó ivadéka, a' nyers *Kristóf*, egy utóbbi
kiütésben terhesen megsebesült; sem orvos, sem orvos-
ság nem lehete itten segedelmére nekie. Annyival in-
kább fölébrede benne magában ez életnek szeretete.
Most, e' komor pillanatban lépe hozzá kapitánya *Fi-
zi János*, jelentvén, hogy a' Törökök által iamáron
megásattak minden bástyák, következő napon kétség
kívül levegőbe lobbantandók. — *Kerecsényi* ezen hír'
hallattára magán kívül tollat ragad, 's levelet ír hir-
telen *Perszaff Basához* a' várnak föladatását ígervén,
ha becsülettel egyeztethető szabad elmenetelt nyerend
seregével. Más napra kelve, korán reggel, megérkeze
a' kapu elébe *Perszaffnak* hirnőke, kívánván *Kerecsé-
nyivel* szóllani, neki urának üdvezletét jelenteni, 's
még azon napon bizonyos választ biztosítani számára.

Kerecsényi' vitézei hüllemedének a' hirnők' meg-
jelenésén, zúgolódva vonák himezés-hámozás nélkül
parancsnokukat kérdőre, hogy titkos alkudozásokba
ereszkedett vala a' Törökökkel.

„Hogyan küldhetél, urunk! hirünk 's tudtunk nél-
kül fölszóllítást az ellenség' táborába? Megfelejtkezél
illy hamar azon ünnepélyes eskünkről, hogy vagy utól-
só csöpp vérünket is készek vagyunk kiontatnunk, vagy
ez erősséget megtartandjuk Királyunknak?“ — *Kerecsé-
nyi* döbbenve lebegé azon hazug állítását, hogy ő sem-
mit sem íra a' Vezérhez, hanem csupán elhúnyt hit-

vessének testvérjéhez, ki Osztriában elkövetett némelly gonosz tetteiért 's czivakodásaiért a' Törökökhöz szegődött, Törökké is lón, 's mint Török *Rebeknek* neveztetne, küldött legyen illy kétséges körülmények között némi tudósítát. *Kerecsényi*, ki poklot rejte tulajdon kebelében, felejté, hogy *Rebek* ót' halálban gyűlöli, mivel említett hibás lépése alkalmat szolgáltatata *Kerecsényinek*, hogy az ő minden javait és vagyonit eltalajdonítsa magának.

Kerecsényi tulajdon seregéből egy Nemest küldé most ezüst pánczéllal 's arany márkolatú karddal, mint ajándékkal a' vezér' számára, ennek táborába, ki szinte nagy becsű ajándékokat küldé viszont *Kerecsényinek* ezen alkalommal. Három jelesb Törökök jövének kezesül a' várba; honnan két kapitányok küldetének szinte kezesül a' Török nagy táborba. Közvetlenül ezen önkényes hasonlósó alkudozások után összevgyűjté *Kerecsényi* mind a' magyar mind a' német seregeket maga körül; megmutatá eleven képekben nékik a' várnak romlott állapotját, a' betegeknek 's fegyverteleneknek nagy számukat és hogy a' további ellentállás' lehetetlensége mellett a' tisztességes elmenetelt elébe kelljen tenniök a' bizonyos halálnak. — Ámulva hallák ők ezen újságot mindnyájan; ő pediglen a' bátorságos elmenetelt magának a' vezérnek minden török szokás szerénti számtalan biztosításokkal ellátott irásával igazolgatá 's támogatá előttük.

A' vitézek némulva 's bámulva állonganak mindnyájan körülé. Csupán *Vizi János*, ugyan azon derék szemes hős, ki előbb a' földalatti árkoknak levegőbe való fölvettetésökből rájuk háromló kárt és veszedelmet közelledőnek mondogatá, inté 's emlékezteté *Kerecsényit* a' Törökök által Tömösvár és Erdőd alatt rútúl megszegett földadásbeli kötéseikre, — sőt azon esetben is, ha e'

hitetlenek betöltenék annak minden pontjait: akkor is elébe tenné ő, esküjöknel fogva több más bajnok társaival a' dücsőséges halált illy gyalázatos megszabadulásnak, ha ki mint *Vizi János*, úgy gondolkodik és úgy érez: emelje föl tüstént kardját — Majd fele cselekvé ezt a' vitéz őriző seregnek. Másik fele szóvalánul süté földre fejét 's kardját. — *Kerecsényi szőlla* egyedül: „ki gyaláza engemet, úgymond ő, valaha bátortalanságomról? de ki harczolhat a' lehetetlenségek ellen? A' Török-vezér ünnepélyesen írásba foglalá az alkudozást, kezeseket is küldé közinkbe. Mi! veszedelmen és kétségen kívül vagyunk.“ — Aláíraték azonnal és az ellenség' táborába küldeték a' föladásbeli kötés, melyet a' Vezér is megerősítvén, csupán azt kívána még annak betöltendése előtt, fizetnék ki zabolázhatatlan Janicsárjainak egy hónapi zsoldjokat, hogy megnyernék részökre ezeknek is hajlandóságukat. — Cselekvé ezt is, minden ő fukarsága mellett, *Kerecsényi* készséggel. Négy ezer tallérokat küldé ő nyomban a' táborba; gondolván, hogy ezennel bé vagyon immáron fejezve 's el vagyon intézve minden ő kötésök:

Alig pitymallott Mihály hava' 2-dikának reggele, (miután csupán öt nappal később egészen más kimenevelt vivott ki Sziget alatt a' halhatatlan *Zrinyi* magának és vitéz seregének; 's épen ezen két napok között halt el a' nagy *Szolimán* szigeti roppant táborában, midőn *Gyula'* romjai között szakadatlan élet és elevenség ébredett, hosszú sorokban rendelődzván immáron a' gyalázatos szabadulás; — elől menének a' Parancsnok' cselédjei 's tanácsosai, azután szekereken a' betegek 's az egész vidékből a' várba menekedett népség, utól a' Vitézek lépdelének, kiknek hosszas állhatatos ellentállásuk, méltán vitéz hős tettek 's viseleteknek számukba tétethetik. A' német vitézek 's lovagok legelől, azután

a' magyar gyalog csapatok takarodának ki a' roncsolt várból. A' Magyar lovasok, csapatjok' közepette *Kerecsényit* vezetvén 's a' török kezeseket fűdözvén, hátul követék a' kivonuló sereget.

Kerecsényi a' Basa' sátorába vezetett. Egész testében reszketve, határtalan dühösséggel pillanatjában, meredt szemekkel tekintte *Perszaff* rája, 's fölemelé jobb kezét. Ezen jelre 10 Janicsárok rohanák meg 's levetkőzteték fegyvereiből *Kerecsényit*. — „Hah, *Kerecsényi*! te rettentő ostoruk és kinezőjök a' Törököknek, te kegyetlen gyilkossa az én *Alymnak*, hatalmamba keríthetelek valahára tégedet? Ime ládd, a' rettegett hős is szereti az életet, melyet te szörnyeteg, kedvtelve oltál el sokakban ördügi kegyetlenséggel. *Aly'* vére, vért kiált ellened, halotti áldozatul szolgálland a' te véred ő nékie — el vele *Belgrádba*.“

Ugyan ezen pillanatban megrohanák a' számos török csapatok a' keresztyn Vitézeknek ritkúlt 's gyöngült soraikat. Csupán a' magyar lovasság menekete meg nagyobb számmal a' mérszárlástól, mellyben a' betegek és megsebesültek sem kiméltetének meg a' dühre fortyant törököktől.

A' Basa kevés napok múlva *Jenőt* is kezére keríté. Azután *Belgrádba* sietett! — *Kerecsényi* nyomban elébe hozaték föld alatti tömlőczéből. Megmutatá a' keseredett *Atya*, fíjának *Alynak* bebalsamoztatott holt testét nekie. — Ösmered te vérszopó keresztyn eb! ki volt légyen ezen Ifju? ösmered vonásait? — Tudd meg, kínosabb halál váraozik te rád, mint minővel megfosztád fiamat becses életétől. — Tudd meg, *Rebek* nyers fiad' anyjának testvérje, árula el tégedet! — Perczeneted lejár nem sokára.

Kerecsényi üres hordóba fenekeltetett. *Perszaff* Basa ízenként hegyes szögeket veretett beléje 's gúnymosolygva szemlélgeté, miként zakkant várának röges köves halmozatján, alá szöke Dunánk' habjaiba.

A' nyers ifjú *Kristóf*, csodálatosan megszabadúlva néhány kevés Huszárral, Atyjának régtől megérdemlett, hanem borzasztó halálát csupán hat évekig élheté fölül. — Régi hatalmas nevének 's nemzetségének utolsó ivadéka, kínos utálatos halállal múlt ő ki, borzasztó kicsapongásainak elhatalmazott következtéseiben. — *Nikolszburg* a' Császár' birtokába került, ki ezt szíve' kedvenczének *Dietrichstein* *Ádámnak* adományozá. —

Némethy Pál.

7.

Polyklétus' utazása, vagy Római Levelek.

(Folytatás.)

*Negyvenkettődik Levél. — Polyklét Crantorhoz.**Temetési Czeremonia. — Elégetés. — Sírkő 's a' t.*

Míg ezen vérengző esetek tartottak, saját sorsommal nem gondolva czél és menedék nélkül bolygtam Rómában 's bámultam azon, hogy ennyi veszedelmek között életben maradhattam. Azon helyre, hol olly soká laktam, egy belső ösztön által vissza menni kényszerítettván, irtózva szemléltem azon most pusztán álló folyosókat, hol olly sokszor számtalan Clienseket láttam könyörögni annak a' férfinak boldogságáért, ki már közülünk elenyészett, még a' rabszolgák is elfutottak; az a' kötél, melly őket egyesítette, el volt szaggatva; kiki a' maga megmenekedhetésétől aggódván, elhagyta az árván maradott házat. Mindenütt lehetett ebben a' nyomozások' jeleit látni, mellyek azoknak, kik talán elrejtezhettek volna, felkeresése végett a' legtitkossabb helyeken is tétettek; mindazáltal még sem rontatott öszve semmi ezen vad emberek által, kik forróbban szerették a' vétket, mint a' kincset.

Octavius' familiájának régi képeit helyeiken találtam. Szent képek, így kiálték fel! boldogabb idők utóbb soraitokba fogják helyhezni azt, kinek szánakodása méltó maradványai most háladatlan földön fekszenek; a' Rómaiak irtózni fognak annak a' tiszteletre méltó főnek látására, mellyet ők oly méltatlanul feláldozták, 's bánatjok még felül fogja haladni mostani dühösségöket.

Midőn a' halgatásnak és halálnak ezen szomorú lakhelyét elakartam hagyui, hirtelen megfogta valaki karomat; hideg verejték folyt homlokomból, rettegve fordultam vissza, 's melly igen megvigasztalódtam midőn abban az emberben, ki így megrémített, Octaviusnak egy rabszolgáját esmertem meg, „hát itt vagy Polyklét monda, már régen kereslek; végre az a' remény, hogy talán itt foglak találni ezen házba vezetett engemet, jőjj velem.“ Megyünk, a' vezetőm nem sokára egy titkos ajtón egy tágas házba vitt bé, mellyet Dolabella házának esmertem lenni. Ennek nemes szive nem láthatta szánakozás nélkül az én kegyetlen helyhoztetésemet „s jóllehet saját nyomorúságával is elég baja volt, még is meg tett mindent, hogy engem kiszabadíthasson.“ Ó Polyklét! így kiálta fel fájdalmasan mihelyt meglátott; alig folytak le egynehány napok miolta örömtől részegedve, 's a' boldogság ragyogó fényjével környúlveve fiatal feleségemet ide hoztam, a' virágok, mellyek fejét koszorúzták alig hervadtak el, 's már gyász ruha foglalta el helyöket. De a' szerencsétlen Octaviával saját nyomorúsága nem tudta elfelejteni Luciusnak fogadott testvér bátyját, ezen név alatt fogsz ezután közöttünk élni. Ne légyen tettekre gyászos házukban lakni, 's osztozzál azoknak fájdalmaiban, kik örömeiket veled megosztották. Oh hát élsz még! így szóllék áltölelvén őt, melly csuda-tétel által kerültél el azoknak kegyetlenségét,

kiket olly sok szin-csókok fegyverkezettek fel. életed ellen.“ „A' hiv Sertoriusnak köszönjük életünket, felele ő. Az atyám olly szerencsés volt, hogy egykor nagyon fontos szolgálatot tehetett neki; 's ezen nemes szívü ellenség azt emlékezetében tartotta. Nem félt Marius boszullásának magát ellene szegezni; 's a' mit talán ennél is nehezebben vihetett véghez; kicsikarta tőle azt az engedelmet, hogy a' szerencsétlen Octaviusnak a' végső tisztelet megtétethessék. Ezen halotti-czeremonia holnap fog tartatni, ha bár nem megy is most azon fényes pompával véghez, melly szerencsésebb időben téged bámulásra indított volna, legalább enyhíteni fogja egy árván maradott familiájának keserüségét. Vajha ezen feláldoztatott dicső férfinak árnyékát megengesztelhetné, 's az Istenek' méltó haragját lecsillapíthatná. De fordítsd el figyelmedet egy szempillantatig ezen gyötrő gondolatoktól 's csendesítsd le egy kevés ólom által régtől fogva háborgó lelkedet, hadd legyen egy kis köz az eddig látott rettenetes vérontás, és holnap következő gyász-ünnep között.

Magánosan maradván mostani uj lakhelyemben, így szólék magamban: látom már hijában akarunk ezen kegyetlen 's egyszer-smint nagy lelkü Rómaiakat gyűlölni. Mikor őket mint halandóknál felsőbb voltságokat készülok csudálni, dühösségeik hirtelen utáltatják őket vélem 's minden boszszonkodásomtól elragadhatva bennem csak vétket és vért szomjuhozó csuda állatokat vélek szemlélni, álhatalosan tartó jószágok; viszont haládatosságra kényszerite. Csudálkozásra méltó emberek, kik az Istenektől teremtett rényekkel minden vétkeket, mellyeket azok megszenveduek egyesítetek, szünjeteek meg a' kettőből, olly csuda vegyítéket csinálni, 's vagy érdemeljeteek meg

ez emberi Nemzet' hódolását, vagy legyetek megváltásának és gyűlölségének örökös tárgyai.

Elmulván az éjtszaka, mellyben a' nappal látott szörnyű esetek' képei álmomat szüntelen háborgatták, Dolabella hozzám jött: „Jer menjünk monda a' szerencsétlen Octavius' házába, márt holt testét oda vittük. Szabadosai és rabszolgái, kik nálam kerestek mindig helyet, ezen szempillantásban urok' halotti-pompájának elrendelésében foglalatoskodnak, nekem kell a' fija képét viselnem, 's talán te is kész lész ezen kötelességet velem megosztani.“

Az a' mit itt latni fogsz, így szóllott tovább, csak hijánossan fogja mutatni, hogyan szoktuk rokonnaink' hamvát megtisztelni. Az a' szomorú történet, melly Octavius életének véget vetett, nem engedte meg gyermekeinek, hogy őt halálos ágyán körülvevtek, 's utolsó lehelletét elfogadták volna. Nem lehetett nekik szomorú szívvel szemlélni a' békességnek egymásra gyorsan következő elnehezedéseit, mellyek minden előtt eloszlásához visznek, a' nélkül, hogy akármelly képzelt mesterség is ellent állhatna; nem érezték azt a' gyötrő kétséget, melly a' mélyen megszomorodott rokonokat azon rettenetes szempillantásban kiaoza, melly mind az éllettel, mind a' halállal egyaránt határoz. Ollyankor a' gyermekek atyokhoz járulnak, az utolsó csókot adják neki, mintha magokhoz akarnák fogadni azt a' lelket, melly halhatatlan czéljához repül. Hogy bizonyosok lehessenek kimulása felül, a' körülötte lévők fennszóval kiáltják őt nevénel fogva, ezen kiáltást, (Conclamatiónak neveztetik), négyszer ismétlik egymás után. Néha hadi-kürt vagy trombita is harsog a' hallottak' szobájában. Ha egyszer a' gyászos ítélet ezen szóval conclamatum est, ki vagyon mondva; akkor a' Libitinariusoknál vagy Libitinóok a' halottak Istennéjének templomában tartanak min-

dent, valami a' temetési czeremoniához szükséges; ők gondoskodnak vivőkről, strázsákról, sírásó asszonyokról 's' a' t. is. A' megholtak rangjához, vagy a' rokonoknak gazdagságához képest, ezekkel az egész temetésért szokás megegyezni bizonyos summában; melly temetési költségnek (arbitrium) neveztetik; 's' mellyhez mindenkor különösen egy darab pénz is adattatván, az, az Istenné oltárjára tétetik, 's' előbb egy Úrnába vettetik; ez az Úrna bizonyos tekintetben halotti lajstrom gyanánt szolgál. Mikor minden el van rendelve a' Libilivánusok némmelly szolgálkat küldenek, kik Polinctoroknak neveztetnek, ezek a' holt testet langyos vízzel megmosásák, azután illatos és erős szerrel a' mindenkor korán jövő rothadásnak gátolása végett békenik, 's' rangjához vagy hivatalához illő öltözetben a' pompa-ágyra kinyújtóztatják. Azután virágokkal megkoszoruzva ki teszik a' tornáztba, lábait az ajtó felé fordítva, 's' az ágyról leeresztve, hamar leendő elmentelét akarván jelenteni. A' ház ajtója eleibe mindenkor egy cziprus ág állittatik; hogy ezen gyászos jel a' történetből ide jöhető fő-papot a' házba menéstől vissza tartóztassa 's' ama tisztátalan lélektől megmentse, melly reája nézve a' holt testnek csupa látásából is származnék. Minthogy ilyenkor minden nyitva van, szüntelen strázsák vigyáznak a' halott körül; némellyek cziprus ágakkal a' bogarakat űzik el, mások a' szobában fel 's' alá járnak, hogy minden rendetlenségnek elejét vegyék.

Minekutánna a' test két egész napig ki van tértve, akkor következik végre a' temetés' ideje. Reggel egy kiáltó szélyel jár az utzákon, 's' ezt hirdeti fennszóval: Mindeneknek, kik N. N.-nek N. N. fíjának temetésén jelen kívánnak lenni, ezennel tudokra adatik: hogy a' temetési pompa tüstént kezdődik, a' holt test ezennel kivitetik a' házból,

Ezekből állanak a' velejekre nézve azon czeremoniának előkészületei, mellyet most szemlélni fogsz. A' mostani szomoru környülmények között csak igen hiányosan találhatnak ezek helyet; minden nagy sietséggel történt, sietnünk kell, azon engedelemmel élni, mellyet egyetlen egy szó ismét vissza vehetett volna; 's csak az Octaviusok nemzetiségének tagjait 's ezeket is csak ritkán hivathattuk öszve, attól tartván, hogy a' nép között veszedelmes 's egyszer'smint haszontalan zendülést ne okozzunk.

Mire ezen szókat elvégezte, elértünk azon házhoz, melly tegnap estve rémitő pusztaságot mutatott. Most minden az előbbeni formáját látszott visszaadni; a' Cliensek 's a' szolgák szokott helyeiken voltak, 's urok' elvesztését magokban siratván, ugy látszott félték azon történetekről emlékezni, mellyek azt okozták.

Hogyan írjam le azon fájdalmat, melly szívemet elfogta, midőn annak szomoru maradványait láttam, kit annyira tiszteltem? egy pompás ágyra volt holt teste ki nyújtóztatva; most is kezében tartotta a' hatalom-jelentő páltzát; egy bársony fedező eltakarta azon sebeket, mellyeket ábrázaltján kegyetlen kezek ejtettek. Fájdalmamnak engedvén, megfogtam jéggé vált kezét, 's ajakomhoz nyomván így szóllottam: „Oh nemes 's nagy lelkü védelmezőm, te ki második atyám voltál, méltóztassál kegyesen elfogadni szeretetemnek utolsó jeleit, 's legyenek ezen háláló könnyeim előtted kedves áldozatok.“

De már a' temetési Czeremonia' elrendelője, ki itt Designatornak neveztetik, mindent elkészített; 's minekutánna kinek-kioek helyét 's foglalatosságait kiszabta, jelt adott a' menésre, 's a' számos késérősereg elindult. Elöl egy kürtölőnek (Buccinator) vezérlése alatt a' síposok' serege ment lassu lépé-

sekkel, 's szomorú hangok zengedezése között. Utánok nagy számmal következtek a' sirató asszonyok (praeeficae), kik mindekor készek pénzért könnyeket hullatni, 's kiknek lármás jajgatása az igaz fájdalmat, melly mindenkor csendes és halgató szokott lenni, akadályoztatta. Míg némellyek közzülök zokogtak, kétségbe esés jeleivel melyeiket verték, mások Octavius' dicséretére, hymnusokat énekeltek; egy kis idő mulva felváltották egymást, 's a' kik előbb sirtak, azok kezdettek énekelni.

Ezen asszonyok után sok Cliensek mentek meggyújtott fáklyákkal. Egy kis távolságban a' holt test vitetett bársony ágyon, melly Octophoronnak nevezetik, minthogy azt nyoltz legközelebbi rokon viszi; a' tizenkét Lictorok, a' consuli méltóság' jelei, előtte mentek fekete ruhába öltözve 's vessző kéveiket le felé fordítva; az ágy mellett két felül több férjfiak mentek katona ruhában; ezekre részszerént azon koronákat vitték, mellyeket a' consul nyert, részént az általa az ütközetekben elvett zászlókat és fegyvereket.

Mások régi eleinek képeit hosszú dardák' hegyeire függesztették, mellyek között Octaviánusnak hamarjában készült melyképe is tündöklött. Bámulva láttam egy sereg bohóskodók között, kik a' halottas-ágy után mentek egy Archimimust, ki Octavius' mindeanapi ruhájába felöltözve annak szokott mozgásait utánozta, 's az által a' nézőket annak természeti szokásaira emlékeztetni akarta, néha még azokhoz, kik hozzá legközelebbek voltak; annak legtöbbszer hallott mondásait is intézte, próbálván szózatya hangját utánozni és saját kifejezésével élni. Akármelly komoly és tréfálástól megvált legyen is ezen utánozás, nekem még is helytelennek látszik az illy szomorú környülmények között. Ha egyszer az ember nem él, tsak legnemesebb vonásaiban kell azt mutatnunk.

Aztán a' szabadosok jöttek, kiknek mindnyájoknak a' szabadság' süvege volt fejökön. Jóllehet ezeknek száma most is elég nagy volt, de még is sokkal nagyobb lett volna, ha egy váratlan halál a' legnemesebb szívü embert nem gátolta volna szolgálai eránt jóságának utolsó bizonyosságát adni. A' Rómaiak egész halálokig pompaszeretők lévén, szeretik abban a' szempillantásban, mellyben életök megszűnik, annak édességeit azokkal-is kóstóztatni, kik mindaddig csak bajait esmerték.

A' szabadosok után, a' gyermekek, rokonok és jó barátok jöttek; mindnyájan gyász-ruhát viseltek, de az ifju Octavia az uralkodó szokással ellenkezőt akarván mutatni, fejér ruhában, széllyel öldött hajjal, fődözetlen fövel 's mezitláb jelent meg, férje pedig bé takart ábrázattal. A' jelen lévők akármelly rang és hivatalbeliek voltak is, semmi külső jelekkel sem különböztették meg magokat; az arany gyűrű helyét vas gyűrű foglalta el. Az egész sereget a' halotti-czeremonia' elrendelője rekesztette-bé, ki előtt a' halotti-kenők (solluatores), koporsóvivők (vespillones), és a' Vénus Libitina szolgálattya'hoz tartozó különbféle segédek mentek. A' holt testet számtalan köznép' sokasága követte.

A' késérő sereg a' Forum felé vette úttyár, mellyen megállapodás nélkül keresztül ment. Más szerencsétlen időben a' szólnoki-szék előtt meg állott 's ott egy a' Senatus által rendelt szólnok, rendszerént a' bántira méltónak legközelebbi rokona, fölötte halotti-beszédet tartott volna. Ezen megtiszteltetést a' nép rendeli azokuak, kik mig éltek, az Ország' legfőbb hivataljaiban magokat hiresekké tették; sőt még az ilyenek' feleségeikre-is kiterjesztette, miolta 360-dik esztendőben, a' Római-asszonyok egy veszedelmes történet alkalmával, drágaságaikat a' hazának feláldozták.

Róma piatzáról a' késérő-sereg Mars' mezejére ment, hol a' testet megégetni kellett, minthogy a' 12 táblák ezen czeremonia' véghez vitetését a' városban *) nem engedik meg. Egy tágas kerítésben emelkedett fel oltár formájára a' halotti máglya, a' szerencse' hajótörése, 's a' szerencsétlenség utólsó menedéke. Ez igen száraz tser-fenyő- és gyertyánfa hasábokból áll; 's hogy könnyebben meggyulladjon, a' hasábok' körei papyrussal, szurokkal és más égő matériákkal töltetnek-bé; véteknek tartatnék már valamire használt fát, e' végre fordítani, sőt faragott és simított fát sem szabad venni. Mirekutánna a' máglya drága illatú szerekkel megöntözöttetett, reá tétetett a' holt test, lemettztetvén róla egy uj, mellynek külön kell eltemettetni. A' szemek feluyittattak, az Istenség eránt tartozó hódolás gyanánt nézettetvén ezeknek az ég felé való fordítása, 's szájába egy darab pénz tétetvén, hogy a' fősvény Chárontól az árnyékok' országába való általvitetést megvehesse. Ekkor Dolabella és ifju Octavia, az utólsó csókot adták az attyoknak; azután az első, mint legközelebbi rokon meggyújtotta a' máglyát; de fére fordult ábrázattal annak jeléül, melly nagy fájdalommal teszi semmivé az olly kedves maradványokat. Tüstént láng és füst emelkedett fel a' levegőbe, mellynek egy éppen akkor támadott nagy szél még nagyobb erőt adott, 's egyszer'smint úgy is nézettetett mint Octavius Mauesseinek, meggyújtatá-

*) Ezen tilalom a' tűzi veszedelemnek akarta elejét venni. A' Basílica Porcia, Clodius testének megégettetésekor meggyulladott 's elégett. Némelly nemzetségek p. o. a' Valeriusoké, Fabriciusoké 's a' t. a' városban való elégettetés jussával bírtak, de a' közbátorság tekintetéből önként nem éltek ezen jussal; hogy mindazáltal jussok feledékenységbe ne menne, halottaikat a' Forumra vitték, ott égő faklyát tettek a' halottas ágy alá, de azt tüstént tovább vitték; 's másutt ment véghez az elégetés' czeremoniája.

sára szolgáló szerentsés jelenség. Fegyverei 's mindennapi ruhái, a' lángba vetettek, még a' papok számokra is ekkor feláldoztatott barmoknak vérét is reá öntözték. Közel a' máglyához hamarjában egy harczoló-hely készítettett, hol Gladiatorok viaskodtak, mintha a' halálnak még nem lett volna elegendő áldozattya. Egy különös elegyítés szerént a' halotti-czeremoniához sokszor szekéren való pályafutások, 's színjátékok is kapcsoltnak, 's néha a' pompa-szeretés mértéktelenségében, még a' jelenlévők meg is vendégeltetnek; de hogy a' vendéglés vig mulatsággá, millyenné azt a' két nemek' együttléte rendszerént tenni szokta, ne válhassék, az asszonyok belőlle kizáratnak; azoknak jelenléte szentség-törésnek tartatnék. Publius Sempronius egyedül azért vált-el feleségétől, hogy ez a' halotti-játékokon jelen volt.

Mikor a' holt test egészen elégett, 's a' láng, illatos szerek reá öntése által eloltatott, Octavius' gyermekei annak hamvát öszveszedték, melyet könnyen megtalálhattak, minthogy előre-vigyázásból a' holt test amiqñth-kőből készült gyoltsba-takartatott-bé. Megöntözték azt borral és téjjel, azután egy arany Urnába töltötték, melly az Octaviusok' temető-helyébe tétetett.

Az áldozatot tévő pap, a' jelen lévőkre háromszor hiutett szentelt vizet, egy olaj-ággal, melly meglévén, a' sirató-asszonyok közzül a' legelső ezen innepi módon mondott szóval botsátotta el a' gyűlést: elmehettek (ilicet). Ekkor Marcus Cnéjus Octavius nevének háromszori emltése után, mindenek ezt kiáltottak; Isten hozzád! Isten hozzád! Isten hozzád! mi-is utánnad megyünk, mikor a' természet által kijegyzett rendben következünk.

A' jelenlévők most nagy részént elhagyták bennünket isak Octavius' rokonai, baráttyai és szabado-

sai maradtak hátra. Utunkat azon gyászos hely felé vettük, hol a' földnek minden nagysága elenyészik. lassu lépésekkel, lesütött szemekkel mentek, mély tsendesség uralkodott közöttök, alig szakaszatva félbe még a' könnyhullatásoktól-is, mellyek sokkal szívből származóbbak voltak, mintsem hogy lármások lehetek, ezen kisebb kísérő-sereg, melly tsak a' jó barátok és hűséges szolgák kevesebb számából állott, olyan szívreható indulatot fejezett-ki, mellyet az előbbeni nagyobb seregben nem lehetett észre venni, 's én bennem sokkal fájdalmasabb érzést gerjesztett, mint a' mellytől addig elfoglalva voltam.

A' Mars-mezején túl érvén a' Tiberis partján mentünk, balkéz felől hagyván Mucius' réttyeit, mellyek azért neveztetnek így, minthogy azokat Mucius Scaevola vitézsége jutalmául nyerte; egynehány Stádiumot hátra hagyván, megláttuk czélunkat a' temető- emléket. Cnejus Octavius Praetor a' Consul' nagy atya építette azt Görög-országból visszatérésekor, hogy magának és maradékainak, temető-helyül szolgálja. Ezen épület egy kis templomhoz hasonlít; formája négyszegletű, teteje kercked, 's előtte négy egyszerűen, 's nemes ízléssel készült oszlopokon egy kis folyosó állott, vas rostély kerítés körül; azon kívül állottak meg, a' bennünket követő rabszolgák. Mi bé mentünk az emlék' belsejébe, közepén egy kis óltár találtatott, mellyen myrha és tömjény gyujtatott-meg. Kiki meg-csókolta utólszor a' szent Urnát, melly aztán egy e' végre készült, földalatti boltba tétetett le, egy meggyujtott méttel együtt, melly a' közvélekedés szeréut soha sem aluszik el. A' Kryptából kijövefelünkkor Dolabella így kiáltott fel: atyánknak és barátunknak szent hamvai, legyen nektek könnyű a' föld, melly titeket örökre fedez! Ezen óhajtást minden jelentévkök ismételték, 's aztán szép rendel vissza mentünk.

A' nappali foglalatosságot, innepi vendégség fejezte-bé. Kilentz nappal utóbb még egy másik következett Novemdiale név alatt. A' kettő között lévő idő, isteni tiszteleti gyakorlásokra fordittatik. Idegenektől semmi látogatás nem fogattatik-el; az atyafiság gyászol és szomorkodik, 's tagjai sem különös, sem országos dolgokban nem idéztethetnek törvényszék eleibe. Végre tizedik napon a' ház kiseprés által megtisztittatik, mindazok is, kik benne laknak tüzen való állépéssel megtisztítják magokat, aztán kiki vissza tér előbbeni foglalatosságára. Ezen utolsó innep demicálénak neveztetik, 's rendszerént a' nép között ajándékoknak kiosztása által megyen véghez. Illyen szembetünő pompával mutatják ki a' főrendű Rómaiak, az ő rokonaik eránt való szeretetöket, és azon tiszteletet, mellyel azoknak hamvai eránt viseltetnek. Egy nép sem haladta őket felyül az illy szent kötelességek' innepi módon való tellyesítésében. Halotti-pompájoknál könnyen meg lehet különböztetui az igaz gyermeki szeretetet, attól a' fényüzéstől, melly annak csak álörcczáját viseli. Az első mindenkor egyszerű, és szivreható módon fejezi ki magát; egy szó, egy sokat mondó könnyből áll beszéde. A' másik híjjában próbálja a' fájdalom jeleit utánozni; szemfényvesztéshez folyamodik, miuthogy a' szivre nem tud hatui, 's azoknak, kik ezen álörcczát viselik, homlokokon lehet olvasni lelkök' ürességét. De itt Rómában a' mértékletlen pompa-szeretés az embert még abban a' szempillantatban is kíséri, mellyben semmiségét kellene megesmérnie; 's a' haszontalan költségeskedés arannyal és bársonnyal fedezi be azt, a' kinek már tsak egy kevés urnára van szüksége.

A' holt testek' elégetése, a' mint hallom nem igen régi szokás, még most is mutattatik az a' hely, a' hová a' jeles tulajdonokkal ékes

Numa eltemettetett. Némelly híres familiák, p. o. a' Corneliusoké megmaradott a' régi szokás mellett. A' gyengekorban meghaló gyermekek is a' régi szokás szerént temettetnek-el.

A' közrendű polgárok' végső megtisztelése kevesebb költséggel megyen véghez. Négy emberek, kik koporsó-vivóknak (Sandapilari) neveztetnek, egy koporsóban viszik őket ki; fejök mezitlen, csak virág koszorú van rajta, beleszerető Máneseik engesztelésére nem omlik Gladiatorok vére; holt testök nem égettetik-el, hanem csak kőből vagy égetett agyagból készült hosszú koporsókba szokás tenni, melyekre nevek és rangok feljegyeztetik, 's leguevezetesebb tselekedeteik 's jó tulajdónaik is bé vésetnek; 's általlyában minden megtétetik, hogy a' rövid életnek, melyet az Istennek úgy látszik nem örömet adnak, mennél tovább és állandóbban fenn lehessen nyomait marasztalni. — Végre halandó részök mellé egy kis cserép-edény is tétetik, mely könnyedénynek (vas lacrimanina) neveztetik, 's mellybe néhány a' gyermek szemekből hullott könnyek záratnak: egy szerény és tiszta áldozat, melyet a' pompának semmi mesterkedése sem érhet fel; annak a' szerentsés közép-szernek öröksége, melyet minden emberek dicsernek, 's mellyből még is mindenek fellyebb menni törekednek. —

(Folytatása következik.)

S. K. J.

8.

UTAZÁSI LEVÉL-TÖREDÉK.

(Nagy - Kátáról.)

Fórim! Ezen hanyatló hónap 5-dikén kiszállongék laktombul Tisza tájára; — 's hidd el szép jegyzékekkel gazdagodott irományaim kiseded tára; — de hidd el barátom azt is, hogy miket nem akartam, nem vártam, azokat kéntelenitém rajz-ónom (cerusám) tárgyául vállalni, 's így meggyőződni arról, mit Gróf Széchényi István' könyvének 106-dik bölcs lapján monda t. i. „*Annyi fiatalsági erővel, olly közel állni a' dicsőség' forrásához, mint mi állunk; 's azokat még sem nyitni soha meg, olly kín, — hogy azt - - - csak nevetve tűrhetni.*“ — Barátom! te is tudod jelenkori szellemünk mi dicső czél után sohajt, melly a' csinosulás; azon óriási vállak, mellyek tudós egyesületek sorában győrnnyedtenül viselik, honunk, nemzetünk nyelvi virágzására ezen örökittendő terhet, meg nem nyithattják azon *dicsőség forrásokat*, mellyeknek ha szabad mondani: vak erejin könnyez Szécsényink, ha csak távuli erő is, nem támogattya azokat. — Scyttha eleink megvívtták volna é magyar földünket, ha csak ön magoknak hagyattatva, ön fegyvereiket villogtatták volna, segéd kar nélkül, honunk' határi közt? 's a' t. Illy arányban állanak Pesti tudós egyesületeink is; — egymást érik a' jutalom kérdések, — kettő vagy három a' felelő, — egymás után hirdettetnek a' szép művek, annyi az aláíró; — egymást váltják fel a' folyóiratok sajtó alatt, — 's nincs a' ki olvassa 's a' t. Ez segédesség, annyira élledő nemze-

tisedésünk pályáján? mit tsudáljuk, ha nincs *Szemlélő*, — nincs *Élet és Litératura* 's a' t. mert nincs a' ki az elsőt *szemlélje*, vagy a' másodikba *éljen!!!* — Jól mondá nagy emlékű irónk Fáy Andras ezt: „*semmit olly bölcsen a' természet az irónál nem szoktatott, mint azt; hogy irásanal ollykor ajkai köze szoritja tollát, — annak jeléül: hogy az iró, ma holnap tollát rágni kéntelen lesz.*” — De talán kérded már, édes Flórim, mi jegyzéket tevék utamban? — pirulva vallom meg, 's toled meg sem tagadom, — ha senkinek sem szóllasz: én Barátom, Czeglédi, Nagy-Körösi pósta hivataloknál tudakoztattam, valyon több rendű 's számú Folyó-írá-sok, Újságok járnak-é? — olvasó-eggyesületek vannak-é? onokákra által szállítandó könyvtárak állítatnak é? — Köz hasznu nemzeti Intézetek alapítatnak-é? — olly helyeken: a' hol a' mint a' népesedés, úgy a' tehetség virágzó! — Az első kérdésre vala az igenzet, — a' többire! — Söt olly helyre is akadék, a' hol öszvesen 15 ezer csinosult lakosok közt, alig jut az illető posta hivatalnak egy ingyen példány Újság. — Mit mondasz erre Flórim! illy eszközök mellett hajnalhat e' felettünk a' valódi hon szeretet, várhatyuk e az ebből háramlandó nyelv, 's így nemzeti mívelést? remélhettyük e, hogy későbbieink áldani fogják jelen egünket, melly a' Magyarat, tette Magyarrá? Ah jer Hazám, szép Nemzetem, élledj ezen mívelési fejlő egednek egy elszánt kebellet; ne kiméld filléredet le tenni e' jelen honnosodásunk' oltárára, nyelvünk, nemzeti mívelésünk' áldott kincséért. — A' Magyarok' Istene jutalmazza-meg valaha maradékodban borostyánzott hála tömjényed', dicső áldozatod', nagy ueved' koszorús emlékét.

Czernyánszky.

9.

AZ ARISTARCHUSOKHOZ.

Azt kiáltom ama' Schweitzival, ki belletristicai türe-
delmet hirdete: Békeség tinéktek, Aristarchusok és
tudós kritikuskok, kik mindig csak költőink és szép lel-
keink' háborúit, csatait, diadalmit és pusztulásit emle-
getitek! Csak egy kis emberiséget és türeelmet! így
kész a' békesség; én legalább bátor vagyok annak mód-
ját következő jegyzetemben megmutatni:

Mindenekelőtt egy alapmondás' igaz voltát kell meg-
ismernünk, uraim, hogy a' pártfeleket egymással meg-
egyezésre bírassuk. Az alapmondás ez: *az emberek'*
aesthetikai ítéleteik mindaddig nem lesznek egygyé, valámig
érzetükre nézve nem egyformán vannak organisálva, 's
erkölcsi műveltségükre nézve különböző fokon állanak. Ha
e' thesis igaz, úgy *aesthetica'* ügyében műbíróink' min-
den csálhatlansága nevetséges praetensiokint fog el-
enyészni. Felfogadok, hogy ha belletristicus párthóseink
ezen pont' valósága felől practicus ész által felvilágosod-
tanak volna, parnasszunkon nem sokára ~~az~~ a' szöveget
hallanók: *pax vobis!* De látom eleve, hogy ennek eli-
gazítása végett egyik pártfél sem fog alkura lépni. Ez
kénszerít engem azon mi Schweitzinkkel a' dolgot
más úton venni pártfogás alá.

Kik a' Németek' kedvezczirói? — Bizony nem esu-
pán ama' nagy költőink, kik *Horácz'*, *Boileau'*, *Bat-
teaux'*, *Sulzer'* és *Lessing'* rendszabásik után indulván,

énekeikben hallhatatlanságokat zengék-el a' világ előtt. Ezek' publikuma nagyon kicsiny. Ezek csak a' miveltebb népcsoport' kedvencei. Kivánjátok é a' németek' kedvenczíróit megismerni? Menjetek a' végett holni kölesönző- és olvasó-könyvtárakba; nézzétek ott a' könyvczintárat, tudakozzátok, kinek munkáit keresik leggyakortább? — Vizsgáljátok-meg a' vásári czintárat, és látni fogjátok, kinek irományi dicsekednek többszeri kiadással? — Menjetek a' játékszínekbe, 's kérdezzétek ott: kinek művére jelennek-meg legtöbben és legnagyobb vágygal. — Az urak nevetnek, édes Aristarchusim, és azt kívánják, hogy az írók tökéletes remeket adjanak. Ez nem czélirányos. Mellyik a' legnemesb czél minden szép művekben, a' philosophusra és a' státus' emberére nézve? Az, hogy a' népre hassanak, a' durva elméket nemesítsék, és a' vadságot szelidítsék. Gondolják e uraimék, hogy vagyonosb falusiak, kézművesink, kalmáraink, senátorink 's a' t. fognának kezökbe valaha könyvet venni, ha németeknek nem volnának egyéb nézőjátékaik, mint *Göthe' Iphigeniája*, *Schiller' Don Carlosa*; 's ha nem volnának egyéb regényeik, mint *Jakobi' Waldemárja* 's *Wieland' Agathonja*? — Culturának minden különböző nemeiben megkivántatik ugyanazon különféleség az írókban is. Magában véve sokkal többet ér, ha valaki az ő korbelijének lehet kedvenczírója, mint egy literaturai-ujságnek.

Középszerű munkák' olvasása mellett általán fogva kiemeltetik a' nép az ő durvaságiból, 's odajut, hogy utóbb nagyobb mestereit is tiszteletben fogja tartani. Munkák' érdemét nem a' kritikusok' kis csoportja, hanem azon néposztály' helybenhagyó ítélete határozza-meg, mellynek értelméhez 's megfoghatóságához alkalmazottan jövének napvilágra. — Ezenkívül illy becsmérték még a' dologhozértők' világában is mulékony, mint

a' divat (módi). A' változandó ember változásra lévén maga is hajlandó, új és új divatot kíván. Itt az írók úgy lépnek-fel mint a' *marchand des modes*-ek, de műveik, mihelyt a' divat megavúl, feledéssel jutalmaztatnak. — Miért zúdultok tehát olly dühös indulattal, *Schlegel*, *Tieck*, *Novalis*, *Pellegrine* 's a' t. urak' klingklang-jai és mysticus játszadási ellen? — A' divat eltűnt. — A' *Wandsbecker Bothe*, *Asmus* (már ma feledve van) és *Göthe*' némelly aprósági mozgásba hozák irás' manierjában az apostroph- és gondolatjelekkel való élest, hogy az naivságot és erőt jelentsen. — Feltűnének a' Bárdok. *Kretschmann* és *Sined* (anagramma. *Denis*-ből) előálltak, 's velök a' zordon éjszak' mythologiája vagy mesevilága is. *Wodan* a' tiszteletreméltó *Zeüs*-nek, *Freya* *Venus*-nak izene hadat. Akárhova figyelünk, mindenütt egy Bárd ordított. Megjelentek most a' költői költők (die poetischen Poeten), és szokások szerint kibeszélték magokat homályos hangzatkákban (Klinggedichten); megvetnek ezek mindeneket, valakik az ő sonettóik' magas fokáig fellebegni nem tudnak, 's mint-hogy minden ellenmondást gyűlölnék, néha olly gorombák és illetlen magaviseletűek, mint hajdan a' fő geniek és a' Bárdok valának. 'S mi a' következése? — Egy kis idő múlva el fognak felejtetni, mint fő zsenik és Bárdok' lármája is. — Francziák a' könnyű, vidám és nyájos elmésséget szeretik. Angolok azt a' mi erős, bátor és különös. A' Németek pedig különösen hajolnak minden csudalatoshoz. Szép literaturájokban olly divatok, mellyeknek csuda volt alapja, mindig tartós szerencsével bírtanak. Illyenek tudtommal a' *Robinson*-adok, ugy, hogy Európának minden tartománya, Német-ország-nak majd minden kerülete, sőt az idegen világrészek' tartományi is, nagy idők' folytában, olly történeteket állítanak-elő, mellyek az alghieri rabszolgasággal jötte-

nek szövedékbe, a' tengeri rablókkal sok bolondságot úztek, végre egy lakatlan pusztta földön vagy szigetben egy sziklavárat leltek, ott királyságot alkottanak, mellyről azóta sem *Büsching* sem *Fabri* semmit sem hallottak.

Végre mindenek megunák az örök régi lantot. *Siegsart* megjelent, 's azonnal békét hagyának a' déli tenger' szigeteinek és a' korzárokknak; de másfelől elég baj volt a' holdvilággal és a' könyhullatásokkal. *Werther*' gyötrelmei pisztolyt adának az érzelő világ' kezeibe. Jobbról, balról agyonlövések hallattak; klastromokban sorvadozott és sírhalmok felett hala-meg minden, 's e' nyomoruság több ideig tartta. Ki az olyasó könyvtárat megtekinti, minden fáradtság nélkül fogja tapasztalni, hogy a' *Siegsartok*, *Burgheimek*, *Therézák*, és a' holdvilágból merített minden más szerelmeskedések, már most csak szobaleányoktól, szakácsnőktől és felpallérozottságu mesterlegényektől olvastatnak gyönyörrel és epesztő könyhullongásokkal. — A' szende 's szerelemtől epedő alakok, utóbb a' régi lovagok, kuruezfutások 's a' t. által hamar elgázoltatának. Most láncsatörés, leányrablás, szarándokság és gyilkosság jövének divatba. *Weber Vitus*' regéi az előidőből drágákká tevék a' félrevetett régi kronikákat. Minden ember lovagot, torniért, varelhagyást óhajtott; mindenik a' kisvárosok' canzellariai stílusán beszélt, 's azzal igen sokat állított maga felől. Szerenosétlenségre *Huber* emlékezetbe hozá a' *secretum criminale judiciumot*. Nagy lón most a' baj mindenütt. Császár, ország, mind elveszték a' magok igazságát; a' legjobb lovagok általadattak a' szent ítélőszéknek; de ez, az ököligazságnak (*Faustrecht*) véget nem vetvén, a' bajt még inkább nevelte. — Így a' lovagregények' annyi ostorai és gyilkolásai után semmi csuda sem volt, ha a' halottak' lelkei megjelentenek. *Schiller* a' léleklátás' eszké-

pét (ideáját) élénken előadta; 's ennek következtében mindenik annál több lelkeket látott, minél kevesb lélek vala önmagában. A' feldúlt várak' romjai kisértetek' tanyáivá lettenek. Minden könyvboltok tömve valának elszállott lelkek' megjelenésivel, lélek-exorcizálókkal és látókkal, nemtőkkel (geniusokkal), körülsugárzott szűzekkel, 's más efféle tündérekkel, és a' lipcei vásárlajstrom' regénycikkelye egy tökéletes névtára volt a' Cocyton lebegő árnyaknak. A' lovagtörténeti rendtelenségeknek egy második következése lett a' közönséges szerzetek' rémítő sokaságának eredete, hogy a' gonosztévőket megbüntessék. Már most mindenfelől ólalkodtanak a' frígyes bajnokok, minden szögletekben. Voltanak titkaik némelly nagy hatalmu társaságoknak, mellyek homályban vagy alattomban az egész világot kormányozák. A' lovagok', lelkek' és szerzetesek' utolsó maradványa még most is behat az olvasás' nagy világába, noha csak gyenge erővel. Mert más hősek támadtanak, és a' német keresztyénség' szeretetét azok nyérék-meg. *Abellino* maga is csak egy utóképe a' schilleri *Moor Károlynak*, még is a' legrosszabb semmirevalókból egész légiót hiva-be Narancs-orzágból a' német földre. Kőborlók és zsványok hirtelen kitolák a' lovagokat, lelkeket és szerzeteseket. *Vulpinus* maga betölté Német-orzágot egész csapat gyilkosokkal. Miolta *Rinaldo Rinaldini* a' kardjával egy kis darab kenyeret kapott, azonnal zsványok' és korhelyek' rubricája lón a' lipcei vásári könyvezimtár. 'S ezen alávaló zsványok maig is kinoznak bennünket, mintha semmi politzia sem volna e' világon. Csak addig óhajtnék még élni, mikor azt megláthatnám, milly új jelenet fogja e' dühös fajzatot elúzni. — Igy változik szép literatura világában a' divat. — Ki beszél már ma *Miller* felől? Ki gyönyörködik még ma is *Sined*' Bárd-báljában? Kí találja *Wes-*

ber Vítusnak „*Gransalbusse*“ című munkáját szépnek?
— Kevés évek' multával minden zsvány és bandit történetek feledés' özönébe fúladnak; és csak a' poetai poézis fog még élni az emberi gyarlóságok' történeteiben. — A' miveltebb, és így a' nemzet kisebb részének számára irnak első rangú költőink; a' kevésbbé mivelte népcsoport' számára irnak a' *minorum gentium* költők, azok' szükségéhez 's megfoghatóságokhoz alkalmazva. Ezek azok, kik nemzetünket a' művészség által közvetlenül csinosítják és nevelik; ők azok, kik a' bárbárt emberré teszik a' költés' varáslatival. Ezt soha nem kellene hozzáértőinknek és műbiráinknak elfeledniök, hogy ítéleteiket — ezen szempontból indulva — mind inkább tökéletesítenék.

N. A. Kiss Sámuel.

10.

DENISHEZ AZ ELÜZION' LAKOSÁHOZ.

Szívbeli szomorúsággal kel jelentenem az urnak, szelíd és jó Denis! Szkeptikusink' azon véleményit és szörszálhasogatásit, mellyek az urnak két kedvenczköltőit, Ossziánt és Homért érdeklik. Az emberi tudatnak ezen csalódásit senki előtt sem vallhatom-meg nyiltabban, mint az ur előtt, ki hajdani tanítóm volt. Itt van a' tarkabarka társaság, Homér és Osszián, és a' mi műbiráink' szkepticismusa. — Mióta a' skót Macpherson, 1776-dik évtől kezdve, amà Scót hősnek és költőnek, Ossziánnak, epikus énekeit a' világgal megismerteté, egész Europa legforróbb enthusiasmmussal fogadá azokat, minden nyelvre lefordítattak, Homér szüleményihez hasonlítván, igen sok költők utánozák azokat. Ki olvasá Szelma' énekeit, Fingal' és Oszkar' tetteit megindulás nélkül? — Elbeszélte Macpherson, milly fáradtsággal gyűjté 's szerkezteté ő azon éneket Skótzsiában, hol azokat a' hegyek' lakosi még az elavúlt nyelven mondogaták-el egymásnak. Ő ebben magának semmi más érdemet nem tulajdonított, mint azt, hogy ő Ossziánnak egyszerű fordítója volt. Egy angol történetíró az ossziáni énekek' homályos szövevényiből egy világos egészt próbála teremteni, 's azzal Nagybritannia' régibb történetit megmagyarázni. — Mi lett ebből utóljára? Macpherson igen megilletődék azon, hogy már egy könyvecskét adván világ' elébe, azt senki sem

magasztalá. Hogy magát figyelemre méltóvá tegye, összevegyűjte holmi skót népdalokat, ezekből hosszú epopeákat készítte, 's közikbe néhol azon eredeti balladákból némelly helyeket szóról-szóra belészövé, úgy adta-ki azokat mint Osszián' dalainak fordítását, melyek felől azt hirtel, hogy azok őneki eredeti kéziratban birtokában volnának. Így egész Európa meglepődést jelentő tapssal méne Macpherson' elébe, ki a' könyvárostul szép jutalmat nyervén, az ossziáni dalok' számát rövid' idő múlva még többre szaporítá. Már Jahnson' élet elméjének gyanús lőn azon énekek' valódisága. Másokat is kétes gondolatok nyugtalanítának, kik közt vala különösen Loing Malcolm, az 1805-ik évben. — A' skótziai társaság büszke lévén polgártársában Ossziánban, arra törekvék, hogy miután Macpherson elhala, 's így már kételkedőt meg nem czáfolhatá, felálljon megszabadítani a' maga celta Homérének ostrom alá vett becsületét a' világ előtt. E' czélból egy különös biztosságot rendelt. Valami csak Skótziaiban régi traditiókból és balladákból iratban és szájban volt, mind összeszedeték, 's e' gyűjteményből csak egy balláda és rege sem hasonlíta szórulszóra azon költeményekhez, melyeket Macpherson napfényre bocsátott. A' beszedett nyomorú balladák majd igen közönségesek és durvák, majd a' nevetségig dagályosak lévén, olly messze jártak az ossziáni dalok' szellemétől, hogy szintúgy nem hasonlítának ahoz, mint a' nagy folyamhoz a' sokszor kiszáradó kised patakok nem. Semmi lágy érzelem, semmi nemesség és bátorság sincs azokban az ossziáni hősekből, hanem durva félvadak azok. Például: Gaul úgy összetagolja az énekes Carrilt, hogy teste kék és barna lesz, 's ezt azért tevé, mert Carril nem engedéltal neki egy szelet marha-hust a' hagymamártással. — Fingált tehát nena látott a' világ, kiről Osszián énekle,

miert az csak Macpherson képzetiben létezett. Ha Macpherson el nem találta volna azon mesterséges fogást, mellyet művei eladhatására fordíta, ki tudja, nem kellene é azokat, — a' helyett, hogy Homérhez hasonlitanók — gyengéknek 's ízetleneknek mondanunk? — De már a' világ csak ilyen; az előítélet minden időkorban gyakorolja kemény uralkodói hatalmát. Mennyi műv nyere magasztalást és *remek* czímetet, hogy N^oo vala szerzője, míg azonban egészen közepszerűnek találtatnék az a' műv, ha ismeretlen volna írója! — ki leend immár kezes, hogy Homér' énekeivel nem úgy van a' dolog mint az ossziáni dalokkal? Ki fogna kezes lenni, volt e' valaha valóban egy Homér, mind a' mellett is, hogy hét — vagy miént Suidas erősíti, szinte 19 városok versengének azon dicsőségért, hogy Homér ott született? — Az őskornak azon állítására, melly szerint az Odyssea' és Ilias' szerzője Homér vala, keveset lehet adni. Ha Macpherson ellen Johnson, Loing és a' skótziai társaság ki nem kelt volna, maig is szívesen hinné egész Europa Ossziánt, ki soha sem élt; 's néhány század mulva senki sem merne még gyanút is mutatni. — Homér, a' szokott időszámolás szerint, a' világ teremtése után 3000-ik év körül élt és írt. Ezen időtáj után még 100 év mulva vitt Lycurgus Ázsiából Görög-országba népdalokat, mellyek majdaem minden összefüggés nélkül voltak. Ezeket Pisistratus még néhány század mulva szedette egybe, 's két darabot eszközle belőlök alkotni, az Odysseát és Iliást, mellyeken utóbb Aristoteles, Callisthenes, Anaxarchus, Xenodot és Aristarchus nem kevés igazításokat és javításokat tettek. Hedelin Ferencz nevü Apát neñ félt ugyan már éles-elmeszülte okaival kétséget előadni az íránt, hogy valaha Homér élt 's létezett volna, 's a' Homér név alatt kijött műveket inkább tulajdonította vala-

melly későbbi szerzőnek, Pisistratus' műveltebb időkorából, ki a' régi balladákkal úgy tehető, mint Macpherson; de meg kell vallani, minden philologusok, rectorok és correctorok készebbek lettek volna magokat agyon veretni, mint azt az eretnokséget helybenhagyni, hogy az Odyssea 's Iliás nem Homér' művei. — Minket ugyan nem igen érdekel, ha egy Homér nevű vak ember, vagy egy izléssel teljes költő Pisistratus' udvarából, volt is az Iliás' és Odyssea' teremtője; hanem nevetséges, mikor mind a' régi mind az újabb történetírók az érintett két költeményből akarván venni bizonyos segédesszöveget a' régi Görög-ország' és kis ázsia' történetihez, az erkölcsöket és szokásokat a' trójai ló idejéből és az Odyszeából hozzák-ki, vagy következtetik. — Függetlenül említem a' schweitzzi Tell Wilhelmét illető gyanút is. Ezelőtt 40—50 évvel volt az a' veszedelmes idő, mikor Tell Willhelmről azt az anekdotát beszélték, hogy egy Gessler nevű főember' mondására tulajdon gyermeke' fejéről az almát lelőtte. Mielőtt t. i. (azt mondták akkor) Tell Wilhelm a' világot látta, (1307 körül élt), már Saxo Grammatikus (ki 1204-ben halt meg) az egész anekdotát környülményesen így beszéltél Dánia' történetiben: Egy Tocco nevű lövő nagyon elhíresedék arról, hogy messzéről is bizonyosan czélt talál az ő nyila. A' Dánusok' királya Harald, megakarván Tacconak a' lövésmesterségi ügyességét próbálni, megparancsolá neki, hogy az ő jelenlétében annak saját gyermeke' fejéről egy almát löne-le. Szót fogadott a' lövő, 's magzata' fejéről az almát kétfelé lötte. Ezután kérdé a' király tőle: mért hozza magával két nyilat? Mellyre így felele Tocco: Azért, hogy ha netalán gyermekemet ölte volna meg annak fején állott almára irányzott nyilam, tehát a' másikkal téged lőhesselek meg.

Denis, kinek árnyékához e' munka íratott, megérdemli hogy itt rövid pályaképét közöljük olvasóinkkal. Denis Mihály cs. kir. Tanácsnok és a' bécsi udvari könyvtár' első őr, Schärdingben Bajorországban született az 1729-ik év' 9-ik hava' 27-ikén. Passauban a' Jezuiták' collegiomában tanulta a' humaniorákat és philosophiát, 's 1747-ben a' 10-dik hó' 18-ikán a' Jezuiták' rendébe lépett. Próbaévei után megtanulta a' keleti-nyelveket, három évig Gréczben és Klagenfurtban tanított az alsóbb iskolákban. Gréczben négy évig tanulta a' theologiát. Egy évig Pozsonyban prédikált; innét a' cs. k. Theresianumba ment Bécsbe, hol egy évig a' nemes ifjakra felvigyázónak megbízott, 's a' következő évben szinte 1773-ig a' szép tudományokban adott oktatást a' nemes ifjaknak; 's ugyanezen évben a' *Garelli* nevet viselt könyvtárnak is felvigyázója lett. Ezen könyvtár mellett meg is maradt a' Jezuitaszerzetnek eltörlése után, míg a' Theresiana lovag-academia is megszűnt 1784-ben, hol a' historia literariát és bibliographiát tanította. József császár a' *Garelli* könyvtárt őrével együtt a' Lembergi egyetemhez tevő által, de Bécs még tovább is bírta Denist. Kollár cs. k. udvari Tanácsnok' elhunytával egy hivatal ürrült-meg a' cs. kir. udvari könyvtár mellett, 's oda Denis állítotték mint harmadik őr. Első őrnek 's valós. cs. kir. Tanácsnoknak 1791-ben neveztetett-ki. Latán verseket is adaki 1794-ben. Ossziánt költői manierban lefordította. Elsőbb munkáiban *Sincednek* nevezé magát, melly t. i. az ő valódi nevének palindroma. — Kimúlt 1800-ban, a' 9-ik hó' 29-ikén, és így épen neve napján.

N. A. Kiss Sámuel.

11.

MUTATVÁNY

„A' Magyar hajdan és most“ czimű eredeti vigjátékból. Irta N. A. Kiss Sámuel.

Személyek:

Ósházi, falusi öreg ur.

Éva, nője.

Mancsi, leánya.

Sándor, fia.

Imre, Sándor' barátja.

Hohenberg, gróf.

Amália, nője.

Tini, leánya. (A' dolog történik falun, Ósházi' lakában.)

ELSŐ FELVONÁS.

Első Jelenés.

(Egy tágas szobá az öreg Ósházinál, benne holmi ósízlésű házi butorok, a' falon kardok, pisztolyok, puskák és rovások, mellyekhez közel egy szüette rámban a' nemzetségi czímer. A' szoba' egyik szögletében két kő só, a' kályha körül téjfazekak; egy roppant testű vén almáriom mellett három véka, mellyekben tyúk, récze és pulyka-tojások.)

Ósházi. Éva. Ósházi (egy régi füles székben ülve, kalendáriom a' kezében, szemüveg az orrán.)

Éva bejő. Jaj nekem! apjok. Bizony mind elhullnak libáim. A' sok tojás megvan, de ha a' többi majorsághoz is illy szerencsém leend csak, nem tudom mi lesz belőlem. 'S már ma két bárány is megkórságosult. Bizony megesz a' méreg!

Ósházi (hálósapkájával fejét dörzsöli.) Hiszen már, *Éva*, ha a' majorság vész is, csak a' régi jó szokás el ne veszne. Ha bárányaink közül kórságosul is meg egy-kettő, csak a' mostani fiatalok ne kórságosulnának. A' majorság egyik éven elbull is bár, másikon helyre szaporíthatja az ember; de a' régi jó szokás vész, vész, vész, 's mint már láthatni, bizony örökre is odavész. Bárányokban ha egyet-kettőt ér is a' kórság' veszélye, többet nem; de a' mai fiatalok szeltiben kórságosok. Én soha nem tudom elgondolni, mi lesz a' mai világból. Egy fiunk 's egy leányunk, és azoknak is hiába igyekszünk olly nevelést adni, millyet boldogult szüléinktől magunk is vevénk. A' régi időkorral elmúlt a' régi jó szokás is; de ezt a' mai fiatalok nem hiszik. — No, csak egésségesek legyünk.

Éva. Az úgy van! Mennyit mondok én annak a' (erős hangon) *Manczinak*, és semmi haszna. Megesz a' méreg!

Második Jelenés.

Az előbbiek. Manczi bejő.

Manczi. Tessék parancsolni.

Éva. Nem hívtunk.

Manczi. Pedig nevemet hallám.

Éva. Lehetett is hallanod, mert épen most beszélém atyádnak, hogy te is olyan vagy mint a' többi mai fiatal leányok.

Manczi. Oh, jaj nekem! Aztán millyen volnék én?

Éva. Kereken mondván, édes leányom, olyan vagy, hogy a' ruhákban igen válogatsz, különös szabásra készíted azokat: úgy, hogy a' házi foglalatosságokra fellette alkalmatlanok, és sok rendbeli öltözetet kívánsz. Olyan vagy, hogy mindig azt mondogatod: nekünk csak egy csinos szobánk sincs; egyikben a' só, téjfazekak, a' sok tojás; másokban a' zsír, vaj, túró, sajt; harmadikban a' sok vászon van elől, 's tűnik mingyárt szembe." Olyan vagy, hogy hiábavaló veszedelmes könyvek' olvasásával töltöd üres óráidat. De most elő sem tudnám mind számlálni; majd mégmondhatom még a' többi bogaraidat is. Miattad megesz a' méreg.

Manczi. Hisz' édes mamám, mi az elsőt illeti: mint más leányok öltöznek, csak úgy kell nekem is. Változik az idő, 's vele a' szokás és divat is; azért minden másképen van most mint hajdan.

Éva. Igen! mi az elsőt illeti: ha másnak nincs esze, neked se legyen, úgy e? Mikor én leány voltam, akkor is úgy öltöztem, mint — Isten nyugossa! — édes anyám és nagy anyáim leánykorukban öltöztenek. Szüléimnek soha sem volt az a' szomorúságok, hogy változást láttak volna ruháim' szabásán. 'S a' melly ruhám még menyasszonyi volt, most is legkedvesb ünnepiruhám.

Manczi (mosolygva). Megengedjen édes mamám, hisz' a' zsidók szokják vőlegényi 's menyasszonyi köntöseiket bizonyos ünnepök' alkalmával holtiglan viselni.

Éva (tüzesen). No, hallgass, mert --- minek azt a' fertelmes abroncsos bő ruhaujjat? Hát azt a' tudórágó miedert? hát fejed' tetején azon szarvakat? Ha leánykoromban valaki azon szalag füleket vagy szarvakat tűzvén fejére, a' házból kiment volna; lehetetlen, hogy az *őrült* nevezetet elkerülheté. Még az előtt csak megismerhették a' magyar asszonyt és kisasszonyt; de már ma magyar asszonyságot zsidó asszonyságtól, és

magyar leányasszonyt zsidó kisasszonytól, öltözeteikre nézve megválasztani gyakran igen nagy gondot ad. Változik az idővel a' szokás és divat is — mondod. — Igen, ezek ám változnak, de az ész ne változzék. Az idő, ha rosszra változott, ismét jóra változhatik; de jaj akkor, midőn az okosság megbomlik!

Ósházi. Jól mondod, édes anyjok.

Manzi. Mi a' másodikat illeti: igaz is, hogy egy csinos szobánk sincs. A' mi háromban széllyel van, t. i. rendetlenül, az mind egyben lehetne, t. i. rendesen.

Éva (tüzesen). Mi a' másodikat illeti, arra semmi gondod se legyen. Majd, édes leányom, tulajdon házadnál úgy tehetsz, mint akarsz. Ágyi 's egyéb ruháim tiszták; az asztalok, székek 's a' t. naponkint kétszer háromszor is le vannak törölve. Mi kell más a' csinos-sághoz? Tég, vaj, zsír, túró, só, vászon, mindezek olly alkalmatlanságok szobában, mellyeket a' jó gazdaszszony könnyebben eltűrhet mint a' legyeket. 'S ezek épen olly dolgok, mellyeket a' jó gazdaszszony szeme előtt szeret tartani. Azelőtt is minden ugy volt itt mint van, ugy is marad míg én élek, ha bár tudom is, hogy azután minden felforduland.

Manzi. Hogy pedig üres órámban könyveket olvasok, azzal, úgy hiszem, semmi rosszat nem teszek. Az olvasás vagy nem olvasás sem rossz sem jó gazdaszszonyra nem térszen senkit; az időt mindenre fel lehet osztani hasznosan.

Éva. Nem tennél ám rosszat, ha — mint elégszer mondtam — a' gyönyörű Kartigámot, Bátori Máriát, Macskási Juliánát, és még ezt: Eliza vagy millyen legyen az asszony? — olvasnád. De majd a' kesergő szerelmet látom nálad: holott most ugy is minden leány csupa epedést mutat; majd ismét a' Kérők nevű munkát olvasod. Nem olvastunk mi hajdani leányok kérékről,

de azért voltak ám elég kérőink; 's nem látszott rajtunk epedés; hanem erő, vidámság, élet. Oh régi boldog idők! visszaneztek rátok, 's majdnem megesz a' méreg.

Ósházi. Igaz, édes anyjok. Spárta' leányi nem voltak külömbek, mint a' mi fiatalkorunk magyar leányok. De hasztalan, olyan a' mai világ. Hajdan nem szegénylék a' jó tanácsot köszönettel is venni 's követni; most a' fiatalok' elébe adott javaslat nem más, mint falrave-tett borsó. No, csak egészségünk legyen.

Éva. De még — Uram, teremtőm — a' mi több, még nevét is szegényli ez a' mai világ' bábja. Mindig csak azt emlegeti, hogy Amalia, Henriette, Ida, Francisca, Louise, Eleonora, Mathilde, Emilia, 's a' jó Isten tudja, még minő nevek, egyedül szépek. Nem becsületes é a' Manczi név?

Ósházi. Hah! szép név biz az! Csupa kedvesség az a' Manczi név. Manczi, Manczi — minél többszer elmon-dom egymásután, annál jobban tetszik ez a' név. Manczi, Manczi, Manczi; ez bizony olly ékes hangú név, igazán mondom, hogy akármelly kényes újdónúj dalba is illenek trochaicus tagnak. 'S már olvasám is ezt:

Hah! Manczi enyim; 's nekem fidvet ez ad;
Szúm' érdeke Manczi' szerelme.
Manczit szeretem 's ölelem, 's a' hazát;
Nincs számnek egyébire figyelme.

Gyávaság néven fenakadni, még pedig illy édes néven: Manczi, Manczi, Manczi. — De leányom, mintha kocsizörgést hallanék; nézz-ki, tán valaki érkezett.

Manczi, kiuhan.

Harmadik Jelenés.

Sándor, Imre és Manczi bejönnek. Amazok köszönnek és kezet csókolnak az öregeknek.

Ósházi. No, fiam, már jó ideje nem látogatál-meg bennünket.

Sándor. Épen azért vevék most időt fiúi tartozásom' teljesítésére.

Ósházi, Imréhez. Hát öcsém uram? Látom, elég egészséges.

Imre. Köszönöm alázatosan, édes uram bátyám. Most hála Istennek, jó egészségem van. Tisztelik uram bátyámat és édes asszonynémet a' szüleim.

Ósházi. Köszönjük, köszönjük. No, csak egészségesek legyünk.

Eva. Köszönjük, édes öcsém uram.

Sándor, (fel 's alá járkal a' szobában.) Ejnye, uram atyám, még most sem postirozta-ki ezt az impertinens nagy vén almáriomot? Én illy belvedert szobámban ugyan meg nem szenvednék. A' kor' szelleme most mindenben változást kíván.

Ósházi. Oh, édes fiam, többet ér ez az impertinens nagy vén almáriom, mint a' te fényresímított divatos almáriomod. Ez impertinens nagy, de sok és sokat érő van benne. A' tiéd' külseje, igaz hogy elég fényes, csinos, takarékos és drága, de belől — *nota bene!* — impertinens üres. Egyik osztyályában egy pár nadrág, másokban egy kaput és egy frakk. No, a' rákóczi-dolmányod a' mit ér benne; tudom, pénz nemigen nehezíti. Nekem korszellemet, divatot, előhaladást 's több efféléket hiában emleget akárki is; mert ezeket legtöbbször hibásan veszik-fel; 's így a' korszellem', divat', és előhaladás' szülöttje mai világban többnyire minden sequestrum és executio; úgy, hogy e' latán szavak a' régi jeles romai nép nyelvén alig hangzottak olly termékenyen, mint Árpád' unokáin 's a' t. 's a' t.

12.

KÖZLEMÉNYEK, Dr. RUMYTÓL.

Tudományos megczáfolás.

Hogy Magyarországbán most a' Tudósok között is nem minden jártas a' romai felséges 's halhatatlan literaturában, kitetszik az 1834 évi pozsonyi „Ährenlese“ (kalászszedés) 53dik számából, mellyben egy valaki azt írja: „In Nr. 32 der diessjährigen Ährenlese, ist eine abgedrungene Erklärung des Hrn Johann von Csaplovics zu lesen, worin er die Ehre der Vaterschaft des Distichons „Os asinis“ etc. *) die ihm der Verfasser der Schrift: „Der Magyarismus in Ungarn“ zugebracht, abzulehnen sucht. Sein Argument, dass er nie einen Vers gemacht habe, folglich auch diesen nicht, scheint sehr schlagend; aber *Cicero machte* einen einzigen — „o fortunatam natam me consule Roman.“ — und dieser einzige miserable Vers ist auf uns gekommen, und es wurden wohl Wenige **) getauft, die nicht Verse gemacht hätten; — die Flegeljahre, das Dichten und die

*) Az egész Distichon ez:

„Os asinis olim clauderat lingua latina
Nunc aperit rictus hungara lingua bovis.“

**) ???!

Kinderkrankheiten sind unausweichlich, auf das wir uns nicht überleben.“

A' ki a' romai literaturában csak egy kevésbé jurtas, vagy legalább azt, a' mit ifjúságában abból az oskolákban tanult, még el nem felejtette, jól tudja, hogy *Cicero*, kinek tanítója a' hires, tudós görög, és költő *Aulus Licinius Archias* vala, kit későbbben derék beszédével „*pro A. Licinio Archia poeta*“ olly háladataosan védelmezett; 's kinek tanulása, a' mint akkor a' kimívelt Romaiaknál szokásban volt, a' költéssel kezdődött, nem csak ezt az egyetlen latin verset, hanem egész latin költeményeket irt. Ugyan *Cicero*, még gyermekkorában, a' 16dik év előtt, „*Tonxius Glaucus*“ czimű latin költeményt tetrameterekben irt; 17dik év után ifjú korában *Aratus*nak görög költeményét *παρθένεια* latin versekre fordította, 's ezen fordításnak töredékeivel még birunk; a' *Márius* czimű hős-költemény is övé, mellynek néminely versei munkájának „*de divinatione*“ lib. I. cap. 47 találatnak. *Ciceronak* más külön külön versei, bölcselkedési munkájiban fordulnak elő.

Az igaz, hogy *Cicero* nem volt olly jeles költő, mint szónok (orator) és kötetlen beszédben (prosában) író. Ritkán találatik jeles költő, ki egyszersmind jeles prosaicus író, mint p. o. *Voltaire*, *Göthe*, *Schiller*, *Kazinczy*, a' beszédnek két nemében tündöklöttek. Már ama' tudós professzor *Harles*, *Ciceróról* mint költőről helyesen jegyzette meg; *Introductio in notitiam Literaturae Romanae. Norimbergae 1781*, a' második Kötetnek 41. lapján). „*Poesin quoque attigit: enimvero irato Apollinae. Atque fit rarissime, ut qui excellat in arte orandi (oratoria), is aequae eminentis sit in carminibus pangendis. Ratio enim inveniendi, illuminandi, orandique argumenti omnisque oratio in poemate et in oratione inter se mire differunt, ut alia, quae super*

haec re disseri possint, silentio praetermittam.“ De Cicerónak verse „O fortunatum natam me consule Romanam,“ a' melly hijúságának, negédességének, (Eitelkeit) tanúsága (a' szerénység nem tartoztatott a' nagy férfinak erényei közé) tulajdonképpen nem nyomorúlt (erbärmlich); Cicero csak a' „numerus oratorius“ ellen hibázott, mivel *natam* kétszer egymás után fordul elő.

Hogy a' *gyermekkoruk nyavalyái* és az ugy nevezett „*Flegeljahre*“ elmulhatatlanok (unausbleiblich) megengedem ezen határbaszorítás alatt: *többnyire* (mert a' gyermekkor' nyavalyáit sokszor szorgalmatos testi gondviselés, az úgy nevezett Flegeljahreket *) pedig jó nevelés és az erkölcsi characternek koránvaló gyökeres kimívelése által lehet eltávoztatni): de ellene mondok az anonymus' állításának, hogy a' *költés* is elmulhatatlan. Az igaz, hogy annak élete nagyon prosaicus módon foly, ki vagy soha sem maga nem költött (mint szerelmes ifju sem), vagy legalább a' költeménynek, az éneklésnek és a' theatrumnak nem barátja, valamint az sok öröm nélkül szükölködik, a' ki, mint Dr. Luther Márton egykor énekelt: („Wer nicht liebt Weib, Wein, und Gesang“ etc.) nem szereti a' szép nemet, a' bort és az éneklést; de tudva való, hogy nem ke-

*) Most sokszor az a' panasz hallatik, hogy a' *magyar kritika* még nincsen megérve, hanem az ugy nevezett Flegeljahrekben van, mint hajdan a' német Kritika Dr. Klotz (az-az tuskó) idejében, ki mint kritikus is nomen et omen habuit; de én legalább nem foghatom meg, miért p. o. a' *kritikai lapok* éppen azon csendes szívűséggel és indulatlansággal, 's még is gyökerességgel, (Gründlichkeit) és szorossággal (Strenge) nem recensáltathatnának, mellyen halhatatlan Kazinczy Ferencz és a' Superintendus Kis János az austriai literatura' évkönyveiben (Annalen der österreich'schen Literatur), és a' Tudom. Gyűjteményben magyar könyveket bíráltak.

vesen; hanem sokan találtának, kik soha *egy verset* se nem költének, se nem költhetének. Azokra utalok, kik egykor poetica Classisba jártak, vagy is a' poezist tanították; ezek bizonyosan meg fogják vallani, hogy igen keveseket esmertek tanuló társaik és tanítványaik közül, kiknek a' költésre hajlandóságuk volt. Non omnia possumus omnes. Utoljára a' névtelen állítja, hogy ő Csaplovics urnak eltévedésből tulajdonított latin distichonnak valóságos atyját jelentheti, 's hogy ez boldog emlékezetű Fő-Tisztel. Apátúr *Török József*, született magyar, jeles szőlő és latin költő, ki ama' distichont 1802dik esztendőben az ösxve kapcsolt Gömör és Kishont Vármegye' első közgyűlésében mint „bonmotot“ mondta, 's ezt adja hozzá: „Ich kannte den Mann persöhnlich, und konnte auch Zeugen angeben, vor denen er sich als Vater zu dem Kinde bekannte.“ Az anonymusnak kellett volna, ezen állításáért, a' névtelenséget oda hagyni, 's magát mint főtanút nevezni. Én neveu alatt mondhatom, hogy én több másokkal a' distichonnak még élő szerzőjét jól esmerem, hogy ő maga ezt nem titkolja, 's hogy szájából hallottam, hogy ama' latin distichont 25 vagy 30' esztendő előtt Tek. Ns. Nograd vármegyében közgyűlésen mondta legyen. Ez még élő szerző is Apátúr, született magyar, ki honját, magyar nyelvét 's a' literaturát szereti, és latin 's magyar költő. Erkölcsi caractere pedig olyan, hogy tellyességgel nem lehet gyanítani, hogy ő másnak verseit magáéinak tulajdonította volna. Ha tehát az anonymusnak állítása tévedés, azt kell felvenni, hogy mind a' két Apáturnak, éppen azon gondolatja volt 's hogy ezt latin distichonban elő adták. Ezt pedig annál inkább fel lehet venni, mivel a' még élő Apáturnak distichona' kezdete különbözik az előhozottnak kezdetétől. Így t. i. kezdődik:

„Hactenus os asini clauderat lingua latina,
Nunc aperit rictus hungara lingua bovis.“

A' szerzőnek nevét a' közönség' előtt nyilván nem jelenthetem, hogy neki kedvetlenséget és bosszúságot ne szerezsek.

Tudományos panasz 's megdorgálás.

Ama futó írásnak „Durch welche Mittel lässt sich die Verbreitung der magyarischen Sprache, unter den Einwohnern Ungarns am sichersten erzielen? (Basel 1834, 61 lap. Sad rétbén) névtelen szerzője, valamint más magyar tudósokat *) így engemet is vádol, mert a' 8-dik lapon ezt írja: „Sie (die magyarische Sprache) verdient auch, dass ihr sogar Fremde und vorzüglich die Sprachforscher ihre Aufmerksamkeit schenken, wie sie ihr der Engländer *Bouring* geschenkt hat, den,

*) Így példának okáért *Cserneczky* ellen így támad fel a' 28-dik lapon: „In der Zeitschrift „*Sas*“, deren Redactoren nota bene zwei Slowaken sind (inkább: *waren*, mert a' *Sas* már megszűnt), wenigstens ist es von dem einen (*Thaisz*) gewiss: der andere (*Cserneczky*) scheint wenigstens von slowakischen Vorfahren abzustammen, und wir möchten ihm rathen, sich in einen *Fekete*, oder nach der Analogie von *Theurewk* in einen *Erdewk* umzutauschen — 's'a't. Ha *Cserneczky* urak elej valóban tótok voltak (mint tót nevéből gyanítani lehet), bölösen 's erényesen cselekszi, hogy tót eredetét nem szégyenli, 's azért tót nevét nem cseréli magyar névvel, mint sokan a' tótok közül szoktak. 'S minek a' sőtalan *Sarcasmus*, hogy *Cserneczky* nevet kellene *Erdewk* (ördög) be változni? R—y.

(um dies beyläufig zu sagen) *Rumy*, als spreche er die *Sprache des englischen Parlaments*, seinen „gelehrten Freund“ zu nennen pflegt.

Midőn én tudós Dr. *Bowring* urat, ki kérésére tölem számos magyar nyelvészi könyvekkől, magyar költeményes munkákkal, magyar népdalokkal 's azoknak hív fordításával 's a' magyar literatura' 's annak történeteinek alaprajzolatával (ezt Dr. *Bowring* úr „Foreign Quarterly Review“ folyó anglus folyó írásban közölte) megsegítetett, becses munkáját „Poetry of the Magyars“ kiadta, 's az Angolyokat a' magyar literatura és derék költéssel megesmerkedtete vala, (Dr. *Bowring* azért a' magyar tudós társaságnak társa lett) buzgóságom mellett a' kritikai lapokban mint a' magyar nyelvnek és nemzetnek ellensége, a' magyar olvasó közönségnek színe előtt rágalmaztattam, 's *Pyrker* érseknek 's német költőnek álörcczés rágalmazója G^o nekem nevetséges haragjában a' magyar írást tiltotta — de hála a' Magyarok' Istenének! vanae sine viribus irae, — tudós barátomnak neveztem, eszembe sem jut vala, hogy ez „parlamentari szokás,“ 's bizonyosan nem azért cselekedtem, hanem:

1. Mivel Dr. *Bowring* nem csak „Poetry of the Magyars“ című munkájában engemet barátjának nevezett (p. o. 270-dik lapon: „Dr. *Rumy* --- *My friend*, who thinks that there is a strong resemblance between the national character of the English and the Magyars, will have it that even in their dances this is the case,“ hanem francia és német hozzám intézett leveleiben is így fejezi ki magát: „mein gelehrter Freund“ és „mon cher ami.“

2. Mivel ezen szokás, mint tudva való, a' német tudósok közt uralkodik,

3. Mivel ezen kifejezés „tudós barátom“ a' *magyar tudósok* közt is nem szokatlan. Ist. bóld. nagy tudományu Kazinczy Ferencz, midőn engemet Aprilis' 8-dikán 1807-dik évben (akkor Teschenben, Szeziában profeszszor létemben) legelső levelével, 's pedig magyar levelével (későbbben nekem többnyire németül irt, a' német stylusi gyakorlásáért, mint állította) megtisztelt, midőn nekem még nem volt szerencsém őt személyesen esmerni, (ez csak 1816-dik esztendőben történt), már ezen kifejezéssel élt: „Te, tudós férjfi, 's engedd, hogy így nevezhesselek, *kedves barátom!* ismered Debreczent“ 's a' t. Gondolom, hogy sokkal jobb, midőn a' tudósok egymást *tudós barátoknak*, mint midőn némelly magyar tudósok (jóllehet együtt a' magyar tudós társaságnak tagjai) olyan praedicatumokkal élnek, milyenek a' kritikai lapokban és a' magyar conservationslexiconi pörbéli irásokban fordulnak elő.

Német költés Magyarországban.

Tudva való, hogy a' Németek Felső-Eöri Pyrker László János' német vitézi költeményeit (epopoeájit) és gróf Majláth János' német lyricus költeményeit nagyra becsülik. De 1832-dik esztendőben Magyarországban pseudonymus *Lenau Miklós* mint német lyricus költő ódakkal, alagyakkal, dalokkal, románczokkal 's a' t. lépett fel, és a' Németeknél olly kedvességgel fogadtatott, hogy őt nagy hírü Rückerttel, Chamissoval és más nevezetes német lyricusokkal hasonlítják, és egyenesen megvallják, hogy nagyobb német lyricus költőt nem esmernek. Hogy édes hazánkban lakik, kiváltképen ma-

gyar puszta-képeiből (Heidebilder) ki tetszik. Költeményeit kiadta Németországban ezen cím alatt: „*Gedichte von Nicolaus Lenau. Stuttgart und Tübingen bey Cotta 1832. 272 lap 8-ad rébten.*“

Miképen becsülik a' *német* kritikai lapok ezen magyar-oroszági német költőt, kitetszik a' többi közt a' hállei literaturaujságból 1833, 28-dik szám alatt, a' hol a' tudós recensens róla 's költeményeiről így itél: „Nach allen Anzeichen ist das *romantische Ungern* die Heimath des Sängers, der unter dem Namen *Lenau* uns mit diesen *schönen eigenthümlichen Gesängen* beschenkt, *Gesängen unserer ersten Meister würdig*. Über ihn wüssten wir unbedingt *keinen* unserer lyrischen Dichter zu setzen und neben ihm nur *sehr wenige*. Die meiste Verwandtschaft hat er wohl mit unserm *Rückert*, nicht dem Orientalen, sondern dem Dichter so mancher tiefen und zarten echt deutschen Lieder, die schon längst hätten in einer Sammlung vor der Gefahr verloren zu gehen, denn viele und darunter die vorzüglichsten sind noch selbst nicht einmial gedruckt — geschützt werden sollen, und nächst diesen mahnt er an *Chamisso's* Originalität. Leben volle geistige Naturanschauung, glänzende Phantasie, tiefes Gefühl, Fülle in Ideen und Ausdruck, Kühnheit und Neuheit auch Jugendfrische in den Bildern, anmuthige Natürlichkeit und jene Sehnsucht, die alle Saiten des Gemüths in Beben versetzt, ohne sie, wie die Byron'sche zu zerreißen, mit einer ungewöhnlichen Gewandtheit in Handhabung der Sprache. — Diess sind die ausgezeichneten Eigenthümlichkeiten dieses Dichters, die wir fasst mit jedem der in diesem Bändchen enthaltenen Gedichte belegen könnten.“ —
— Tovább: „Die lyrischen Gedichte hat der Verfasser eingetheilt in: *Bilder aus dem Leben*; *Lieder der Sehnsucht* — darunter vorzüglich schön die fünf Schilffie-

der, wahre Musik; *Lieder der Vergangenheit*; *Vermischte Gedichte*; *Fantastien*; *Heidebilder*; *Oden* in alkäischen und sapphischen Strophen (eine am Grabe Höltty's sehr zart gedichtet); den Schluss macht ein *Romanzenkranz*. — — Dieser Romanzenkranz ist das Schönste in diesem Bändchen und überhaupt im Gebiete der Romanze. Welch ein anmuthiger Erzählungston und welche Poësie in den Schilderungen, und unter diesen besonders in der eines Gewitters — wie verschieden und doch wie gleich schön gegen die in den Heidebildern! — A' költőnek tónusáról azt mondja a' Recensens: „Der *Ton des Dichters* ist im Ganzen elegisch, doch ohne weichliche Zerschmelzung, oft voll Gluth, auch wohl im Dichtertzorne auflodernd, aber auch launig, und wie heiter z. B. in dem Gedichte: der Lenz!“

A' német költés az epopoea' mezején nagyon parlag és szűk, sokkal szűkebb a' magyar költésnél, mellyben Vörösmarty, Horvát Endre, Czuczornak 's más magyar költők' vitézi költeményei ragyognak, *ut inter ignes luna minores*. Azért becsülik a' Németek olly nagyra Pyrkernek epicus költeményeit „Tunisiás, Rudolph von Habsburg, Perlen der biblischen Vorzeit.“ De most egy magyar tudós — U — szándékozik két német epopoeat közre bocsátani, mind a' kettő már kész. Az első egy hazai epopoea három énekben ezen cím alatt: „*Wladislaw I., König von Ungarn und Polen, Ladislaw der Nachgeborne, und Kaiser Friedrich III.* Ezen epopoeának egynehány töredékei, mint próbák (specimina) már nyomtatva találtatnak a' lemergi Mnemosyneben és a' zágrábi Lunában, nevezetesen: die „Schlacht bey Warna 1444.“ (Mnemosyne 1832 Nr. 54. 55. 56. Luna 1834. Nr. 47. 48). „Alexius Tobold und Marie, eine ungrische Sage“ (Mnemosyne 1832. Nr. 68. 69. Luna 1834. Nr. 11. 12); Die Aufopferung des Titus

Dugovics für das Vaterland zu Belgrad am 22 July 1456⁴⁴ (Mnemosyne 1833. Nr. 14. Luna 1834 Nr. 36). „Der Tod des ungrischen Helden Johann Hunyady“ (Mnemosyne 1832 Nr. 93. Luna 1834 Nr. 60. Az egész hexameterekben irt német epopoea magyar fordításával fog jelenni, de a' fordítás folyó beszédben lesz irva; részszerint azért, mivel a' kiadó a' magyar verselésben nem elég jártas, részszerint pedig azért, mivel Göthe fontos okokból, költemények' fordítását inkább folyó mint kötött beszédben javasolja. *)

A' második epopoeának czime: „*Die Kreuzesbrüder des heiligen Johann von Jerusalem*, ein heroisches Gedicht in sechs Gesängen.“ Ez rimekben (cadentiákban) van irva. Ennek töredékei is majd a' Mnemosyneben és a' Lunában fognak megjelenni. Ezen már kész epopoeának magyar fordítása is prózában fog ki jönni. Ezen magyar tudós egyszersmind egy rímes német tragoediát „*Die Hummelsburg*“ cím alatt, magyar fordításával együtt folyó beszédben, továbbá német balladákat, romanczokat, regéket, ódákat, dalokat, alagyákat, elbeszéléseket, novellákat **) és fantasia képeket (Phantasiemälde) ki adni fog. Mind ezen költemények már készen vannak. Némellyeket már bécsi és lemergi folyóirásokban, a' zágrábi Lunában német-oroszági folyóirásokban (nevezetesen Schlägernek folyó irásában: *Gemeinnützige Blätter für das Königreich Hannover*) és német almanakokban (nevezetesen a' bécsi Aurorában) több esztendőktől fogva olvashatni.

*) Lásd a' Hasznos Mulatságok' második félesztendei II. számát 103-dik lapon.

***) A' regék, balladák, romanczák, elbeszélések és novellák, részszerint a' magyar és austriai történetekből vannak merítve.

Uj hypothesis a' Magyarok' és a' magyar-nyelvnek eredete felől.

Boldogult Tiszt. *Rohonyi György*, a' Glózsáni tót gyűlekezetnek (Bács Vármegyében) evang. prédikátora, Lipésén nyomtatott illy czimü költeményében: „Palma, quam Dugonics, similesque Magyari Slaviae eripere tentarunt, vindicata. Opus posthumum Georgii Rohonyi, R. V. D. M. in Glózsán Comitatus Bacsienis “), a' Magyaroknak és a' magyar-nyelvnek eredetéről ezen különös hypothesisist közli:

„Aut bene fundatur mea conjectura: *Cumanum*
Est idioma: Magyar, quod putat esse suum.

Nam *Magyaros, Magoros, Ugros Ugurosque* vetusta
Prout unam gentem praedicat Historia;

- *) Toldalékja ezen a' Magyarismus ellen irt munkácskának:
„Der Magyarismus in Ungern in rechtlicher, geschichtlicher und sprachlicher Hinsicht, mit Berichtigung der Vorurtheile, aus denen seine Ausmassungen entspringen. Von L. M. Sch Leipzig, 1834 bei Carl Drobisch (költött név) 78 lap. 8-ad rétbem. Ezen munkácskát, mivel a' bécsi udvari censura által nincsen megtiltva, a' magyar könyvárosok is szabadon árulják. Az egész munkácskából az tetszik ki, hogy szerzője sziate úgy tót, valamint öt-dik Japón nyilvan mondatik, hogy azon könyvecskének: „Sollen wir Magyaren werden!“ szerzője is tót: „ein Volk, in dessen Mitte Schriften und Bücher, wie das: „Sollen wir Magyaren werden?“ erscheinen, in einem Jahre dreimal aufgelegt und vergriffen werden, ein solches Volk kann unmöglich der Vorwurf treffen, dass es sich seiner Sprache schäme.“ Nem kellett volna tehát a' Pesti Társalkodóban és a' Szemlélőben szemtelenül ezen munkácska' szerzőjét vagy collaborátorát olyan férjfit tótának nevezni, a' ki nem az.

Sarromatas omnes tamen hos discere coaevi
 Scriptores, et idem nomina *Slava* monent.
 Tamque frequentem nec fuerit credibile gentem,
 Paupere tam lingua vel potuisse frui.
 Hungariae Reges praedilexisse *Cumanos*,
 E priscis quosdam publica scripta docent;
 Utpote prae reliquis cumularunt civibus illos,
 In gremio regni juribus exiniis.
 Reddidit haec gentis mox praedilectio svavem
 Et linguam, quae sic *antica* facta fuit.
 Plebs dominis placitura suis et mixta *Cumanis*
 Condidicit *linguam* sic animata *novam*,
 At linguam miseram, *quam mille vocabula pure*
Radicalia vix constituisse reor.
Nucleus eni Magyaro sermone Slavus adhaeret,
Nucleus, at S-ythicum molle putamen habens."

Ezen „conjectura“ eredetiképpen nem volt Tisztel. Rohonyié, mert 1817—1821 esztendőben, midőn Karloviczán, Bács Vármegyének szomszédságában laktam, 's e' tiszteletes urral Glózsánban és másutt öszvejöttem, magától Rohonyi urtól hallottam, hogy ezt az új hypothesisit a' magyar nyelvnek eredetéről *egy nagy méltóságban tündöklő és történeti 's nyelvész tudományáról esmeretes férjfiu*, kit nekem megneveze, közölte vele. Ezt a' hypothesisit magam is annak a' méltóságos férjfiúnak szájából hallottam, ki ezt még több okokkal támogatni igyekezett, p. o. hogy Anonymus *Belae Regis Notarius'* munkájában, *Túróczy Kronikájában* 's a' t. és a' legrégebb kir. *Decretumokban*, nem eredeti magyar, hanem tót szavak fordulnak elő, p. o. *Boëbodi, Biloehi* 's a' t. de ugyan a' *Kúnok'* bejövetelök után, hogy lehetetlen lett volna, hogy *Nagy- és Kis-Kúnságban* és *Jászok'* kerületében a' városok' és faluk' minden nevei

és a' család nevek (norma gentilitia, Familiennamen) tiszta magyar nevek, az északi, napkeleti, napnyugoti és déli Magyar-országban pedig többnyire tót, ha a' Kúnoknak és Jászoknak egykor más nyelve, nem a' mostani lett volna, a' Magyaroknak vagy Magoroknak pedig eredeti nyelve nem a' tót nyelv lett volna; hogy lehetetlen lett volna, hogy olly száinos népnek, mint a' Kún és Jászok' népének nyelve egészen elenyészett volna; hogy a' Kunok' és Jászok' magyar nyelvök éppen azért olly tiszta, mivel mindig eredeti Kún nyelvök volt, a' Magyaroké pedig Nográd, Gömör, Hont, Abauj, Zemplén 's a' t. Vármegyékben olly tótos, mivel a' Magyarok vélekedése szerint, eredetiképpen tótul beszéltek 's a' t.

De ezen egész hypothesis le rohan, midőn nagy tudományu *Horvát István* úr megbizonyította, hogy a' Kúnok, Jászok, Palóczok és Székelyek' nyelvök mindig a' magyar nyelv (jóllehet különös dialectusokban) volt, és hogy a' Kunok között nem a' Kún (mint a' történetirők és nyelvészek tévedésből vélték, hanem a' Kunok közt, de nem nagy számmal lakó Tatárok' nyelve elenyészett. — A' Magyarok vagy Magorok és Ugorok vagy Ungrok nevet lehet ugyan *gor* vagy *hor* (hegy) tót szóból származtani, de tek. tud. *Horvát István* (a' Rajzolatokban) és tisztel. *Holéczy* úr (a' Tudományos Gyűjteményben 1834, Martziusi Kötetben 3—18-dik lapon) erőltetés nélkül a' magyar nyelvből származtatták. *) — Jól esmerem a' karpati *Magura* hegyet és tájjékát, de esmerem az ásiái *Magurat* vagy *Magorat* a' boldog Arábiában is. — A' *Sarmaták* vagy *Sauromatae* nem voltak Tótok, hanem Szityák (*Diodorus Siculus lib. IV.*) és hogy Sarmatiában Kunok vagy Chuni (*Χουνοι*)

*) *Horvát* a' *mag* és *er* (ereszt), *Holéczy* pedig *mag* és *gyar* (houuan *gyarmat*) szóktul.

laktak, Ptolemaeus (in Sarmatia Europaea) és Ammianus Marcellinus (lib. XXXI. cap. II.) bizonyítják.

MAGYAR-NYELV' NYOMOZÁSA.

Philologiai vélekedés az *ász* és *ész* végezetű új magyar szók eránt.

Tiszteletes 's tudós *Édes János* úr, az 1834 évi Tudományos - Gyűjteménynek hatodik kötetében, 82-dik 84-dik lapon az *ász* és *ész* végezetű új magyar szók-ról ilyen módon okoskodik:

„Az *ász* és *ész* mindig valamelly dolognak hajhászóját vagy kergetve keresőjét, ritkán vele bánót, még ritkábban őrjét jelenti, p. o. vadász, a' ki vadat, halász, a' ki halat, lovasz a' ki lovat, kanász, a' ki kant, nász vagy nőász, a' ki a' legény' számára nőt, madarász, a' ki madarat, tyukász, a' ki tyúkot, hajhász, bornyász, ökrész, a' ki bornyút ökröt őriz, ámbár hajhász is egyszer'smind; fűvész, méhész, kertész, mívész, révész, a' ki fűvel, méhvel, kerttel, mívvel, révvel bánik. *Isteneész* ezen analogia szerint nem jó, mert a' Theologus nem hajhász Istent, mint a' vadász vadat; nem őriz Istent, mint a' juhász juhót; nem bánik Istennel, mint a' mívész mívvel. Tán tisztelt Prókátbraink is azért vállalták el inkább az ügyvéd, mint az *Ügyész* nevet, hogy ne láttassanak az *ász* és *ész* végzettel azt árulni el, a' mit az leginkább jelent, a' hajhászást, tudni illik ügyet hajhászni, ámbár ügyvel bánót jelenthetne. Ha a' görög kifejezhető két szóból öszvetűzött névvel ezt: Theologia, miért ne

mi is. *) — De úgy látom, némelly nyelvfaragóink igen megászosodtak, észesedtek (ez utóbbi ugyan jó volna), midőn minden tselekvő subjectumot *ász*-szal, *észszel* czimzenek, mint *gyógyász*, *szobrász*, *lelkész*, *czukrász*. A' *lelkész* ugyan jelenthet lélek őrzőt, de csekély ítéletem szerint inkább lehetne így is lélekőrnek nevezni, vagy ha *constructus* statusba akarjuk tenni, mint a' zsidó a) *mélek*, b) *sémes*, *néfes*, *chélek*, c) segolalt szókat változtatja, így: *malk*, d) *nafs*, *sams*, *chelk*, e) *malki*, f) *samsi*, *nafsi*, *chelki*. Királyom, napom, lelkem, részem, lelkőrnek nevezni. *Czukrász* bánik ugyan czukorral, de nem jobb volna e czukorárosnak nevezni? **) *κατ' ἀναλογίαν* gyógyszeráros. *Lelkész*, ha az *ász*, *ész* végzetét *hajhászónak* vennénk benne, inkább reá illene az ördögre, mert az lelket hajhász; ha pedig velebánónak vennénk, akkor egyáltalában nem jó lenne, mert banni csak a' tapintható dologgal lehet, mint a' mívvél, révvél. *Gyógyász*, *szobrász* pedig tellyességgel nem jók, ugyan is: *Gyógyász* tenné az eddig úgy nevezett orvost, minthogy pedig az *ász*, *ész*, vagy hajhászt, vagy velebánót, vagy őrizőt jelent: *Gyógyásznak* is vagy *gyógy hajhászóját*, vagy *gyógyórt*, vagy *gyógygyal bánót* kellene jelenteni, de ezek közül egyiket sem jelentheti képtelenség, absurdum, nélkül. Ez a' szó: *gyógy* beteget soha sem jelent, mivel így ezen régi ige: *gyógyítom* azt tenné: betegítem, beteggé teszem. Minthogy pedig az éppen ellenkezőt jelent t. i. építem, egészségesí-

*) Tehát *istentudomány* (mint németül *Gottesgelehrtheit*) nem pedig *istenészet*. R—y.

a) Inkább: *mélech*. b) Inkább: *chélech*. c) Inkább: *malch*. d) Inkább: *chelch*. e) Inkább: *malchí*. f) Inkább: *chelchí*. R—y.

**) Az kétséget nem szenved. R—y.

tem, éppé egészségessé teszem, helyre hozom, *gyógy*nak is ezt kell tenni: ép, egészséges; gyógyász tehát azt tenné: egészségest hajhászó, egészségest őrző, egészséggel bánó, ezek pedig millyen képtelenek? kiki általláthatja, és így ezen szónál jobb ez is: *betegész*, *) *Szobrász* sem jó egy általjában, nem hajhász szobort, nem őriz szobort, mert a' szobor el nem szalad, nem is bánik szoborral, mert szobor az, a' mit már kőből a' mivész kifaragott, miután pedig szobornak kifaragta, többé nem bánik vele, inkább lehetne hát kőésznek vagy kővésznek nevezni. **) Hát még *színész*ről mit mondjak? 's több illy új szavakról, mellyeket a' német nyelv' analogiája szerint koholgatnak némelly Literatoraink. Én azt mondanám, hogy nyelvünk csinosításához ne fognának hozzá mintegy profánus kezekkel azok, kik a' keleti nyelveket, mellyekkel a' mienk atyafias, annál kevésbé, kik azok közül egyet sem értenek. ***) A' nyugoti nyelvekkel a' miénknek legkissebb hasonlatossága sincs, még ugy sem, ha némellyekben több dolgoknak

*) Ezen neologismus valóbaa megérdemli a' helybenhagyást.

**) Így inkább a' kőfaragót (Steinmetz) lehetne nevezni. De miért nem lehetne *szobrász* helyett inkább mondani: szoborfaragó, ha az eddigi *kőfaragó κατ' ἀναλογίαν* (Bildhauer) nem tetszik?

***) Azoknak kell mondani: *odi profanum vulgus et arceo*: Nem csak a' magyar ifja theologusoknak kellene tanulni a' keleti nyelvekből legalább a' zsidó, arabs és syrus nyelvet, hanem minden kimívelt 's a' nemzeti nyelvet szerető magyar ifjoknak, 's pedig nem a' philosophicus cursus után, hanem ezen alatt. Minden magyarországi lycéumban, collegiumban, akademiában, a' keleti nyelveknek legalább egy rendes cathedrara volna szükségök. Aldom sorsomat, hogy nekem egykor alkalmatosságom volt Késmárkon, Debreczenben és a' göttingai egyetemben a' keleti nyelveket gyökeresen tanulni. Rumy.

nevei egyformák volnának is a' mieinkben találtatókkal, mert két nyelvek' atyafiságát nem az egyes egyforma szavak, hanem a' megegyező etymológiák 's beszéd szabályok teszik; amazok csak arra mutatnak, hogy a' két Nemzet valaha együtt társalkodott, p. o. hogy a' két nyelvben sok szó van, a' mi a' magyarban is ugy hangzik, ez csak attól van, hogy a' két Nemzet együtt laktott, együtt társalkodott; nem pedig, hogy a' két nyelv, és így a' két nemzet is atyafias. A' magyarnak beszéd szabályai, etymológiája pedig egy nyugoti nyelvvel sem egyeznek, és így nem is szabad azoknak analogiájához szabni magunkat a' szók' alkotásában, de a' keletiekkel e' tekintetben igen atyafias.“ Azoknak számukra, kik a' Tudományos-Gyűjteményt nem olvassák

k ő z l i

Rumy Károly.

13.

Rény, erény, erőny, tus.

A' régi magyarságban használt *virtus* szónak divatja az újabb időbeli magyar íróknál megszűnván, — minekutánna azt a' neologusok' első vezérje Kazinczy Ferencz *rénynek*; más az ethymológiát jobban szem előtt tartó írók pedig *erénynek* keresztelték volna, — szélitiben élnek véle az ólta mind verse-lőink, mind prosaicusaink; kivált azok, kika' nyelv' tisztaságára való gondos ügyelést fő kötelességöknek tartják. Mennyiben legyen nekik e' részben igazságok, mennyiben nem? azt vitatni nem czélom; csak azt kívánom előhozni, hogy vajha ezen felséges képzetnek a' magyarban több hasonló, vagy is inkább egy értelmű (synonima) szavai volnának! kiváltképpen pedig olyanok, a' mellyek nem csak az új magyar írók' kívánságoknak megfelelnek, hanem a' régi még a' dcák kifejezésekkel kevert magyarsághoz ragaszkodó Magyarjainknak is tetszésökre lennének. Így élhetne vélek az előfordulandó szükség eseteiben kényelmire nem csak a' költő vagy dallos, hanem a' közönséges folyó beszédü író is. És éppen ezen tekintet indított engem is arra, hogy e' tárgyban egyszer másszor támadt gondolatimat 's ötleteimet felfedezzem; nem éppen annyira azért, hogy gyenge észbeli tehetségem' szüleménye elfogadását ajánljam, mint inkább azért, hogy az mind a' két reudbeli irás mód' követőji által megvizsgálva, meg-

rostálva, ha eltalálna vettetni is; legalább jó szándékom gúnnyal ne illettessék.

Ugyan is a' czélhoz közeledve, bátorkodom az olvasó és író közönségnek a' rény szó mellett a' *tus* szót ajánlani; e' következő részszerint ethymologiai, részszerint analogiai, részszerint pedig élő szokásból merített okokból:

1) A' *tus* szónak a' magyarban értelme vagy on, mivel ebből eredettnek lenni látszik a' *tusa* szó, és megnevelve, bővitve, gyakorolva a' *tusakodás* is. Hogy a' *tusa*, *tusakodás* nagyobb törekedéssel párosított belső vagy is lelki harczot jelent, reményem senki sem fogja tagadni; — és így a' virtussal, vagy is rényyel járó tett is (tét, actus) *tusakodás*ba kerül. A' *tus* szó tehát, itéletem szerint, azon képzetnek (conceptus) virtus' kifejezésére a' magyarban mindig annyi jussa lehetne, mint a' *rény* szónak, melly erő szóból származtatik, — ez pedig inkább a' physikai, mint szorosan véve a' moralis nagy tettek végbe vitelére szükséges. Kiki tudja, hogy az indulatainkon való uralkodás, magunk megtagadása, a' legnagyobb erővel, 's lelki harczczal jár, — és ezen kinos erővel járó harcz, *tusának*, *tusakodásnak* nevezetik; — miért ne lehetne tehát ezen az újjítók' vágyját rövidsége miatt külömben is váltig kielégítő *tus* szót, a' deák *virtus* szó helyett elfogadnunk?

2) A' *tus* szónak nem éppen idegen állása van a' magyarban; mivel sok olty szavaink vannak, mellyek hozzá hasonló hangal ejtetnek p. o. kos, rozs, fontos, köntös, kantus (Csokonayban) simasága's könnyű kimondhatása pedig megóvja azt azon vádtól, melly alá okvetetlenül eshetnek mind azon szavak, mellyek a' sok egymás után következő mássalhangzú betűk miatt darabos kimondásuak lévén, a' Tót analogiához inkább, mintsem a' magyarhoz közelítenek; illy kifejezésűek p. o. árny, éltesb, boldogb,

érzelg, lebelg, 's a' t. — Ne is zavarjuk azzal öszve, a' mit jó kedvünkben a' magyar muzsikusknak „huzd rá Miska!“ moudai szokás, vagy is az úgy nevezett *tussal*, midőn valakire a' pohár bort fel akarjuk köszönni. Ezen *tus* szó itten egészen más értelemben áll, az-az idegen nyelvből vett értelemben; — minthogy ez akkor Francia szó „*touche*“ (olvassd *tuss*), mást jelent a' muzsikusknál, mást a' képirónál, mást megint külömbféle használása miatt másoknál. Hogy pedig egy két szóban, egy vagy más idegen nyelvvvel öszveérintésbe ne jöjjünk, azt ne is kívánjuk, mert p. o. „láb szál“ „magyar szó, de egyszer'smind német is, és enyhülést, jól esni szokott gyönyörűséggel való éleést jelent, — továbbá „láb“ (magyarul), deáknak *pes*, melly a' tótnál ebet jelent; — ismét „láb“ (magyarul), a' tótnak *noha*, noha pedig igazi magyar szó. Illy szójátékon tehát a' józau magyar *criticus* fel nem fog akadni. De

3) Harczol a' *tus* szó mellett a' közönséges beszéd mód is. Mert ki nem emlékezik arra, hogy mind a' köznép, mind a' pallérozott emberek is mondani szokták (midőn valamit helyben nem hagyólag ejteni akarunk), „bezzeg *nem nagy tus* a' gyengébbet földhez sujtani!“ melly kifejezés alig ha a' deák „*virtus*“ szónak utolsó tagjára nem mutat, mintha i. i. abból vétetett volna költsön. De bár mint legyen is a' dolog, az a' *tus* szóra, 's annak a' magyarba leendő felvételére, vagy félrevetésére nem tartozik. Elég az hozzá, hogy a' „*nem nagy tus*“ kifejezéssel, éppen a' *rény* szó, vagy is *virtus* értelmében, élnek Hazánkban széltiben a' legjobb 's legtörzsökösebb Magyarok is.

Mind ezekből azon természetes, de egyszer'smind reánk nézve hasznos következtést is huzhatjuk, hogy a' „*tus*“ szónak (ki nem akarván a' *rény*, *erény* szókat küszöbölni:) elfogadásával azt nyernők, hogy nem csak a' neologusok egy rövid, könnyű kimond-

hatású, hangzására nézve pedig tellyes erejű szót nyernének; hanem a' régi magyarsághoz ragaszkodó öreg urak is megelégedve élnének annak csak *résztskéjével is*, a' mit századok olta kedvelt deák nyelvek engedelmevel *egészen* birtak. Melly közös nyereségnek elérhetését szivéből kívánja az értekező

Hallebrantk János.

14.

Keresztelő János' feje; vagy a' Spanyolok' vallásossága.

Barczellonától, Valenzia felé való úton van, a' tengertől, 's hegyes kősziklaktól, szorossan bezárt, ugy nevezett Balagui szoros út, hol szüntelen, meredek kősziklák közt, kéntelen az ember utazni. Itt a' szörnyű kőszalok' üregei, nagyon alkalmas menedékhelyek a' rablóknak. Számtalanon lettek itt, ezeknek áldozatok, 's több sir keresztet mutatják, legközelebb is, az itt utazottaknak véletlen halálokat. A' pásztorok, kik arra felé legeltetik kecskéiket, azt vallák: ez idegenek' sirhalmain, gyakorta esmeretlen kéztől, oda hirtelt, elhervadt virágokat láttak, és valamelly nagy árnyéket térdelni, esteñnen a' sir keresztet előtt; de mihelyt megközelíteni akarták, eltűnt hirtelen előlük; 's ugy is tettszett nekik, mintha panaszkodó fohászokat is hallanának a' hegyek alul. Szent borzadás fogta

körül e' helyet, és nagyon vakmerőnek kellett annak lenni, ki estve napnyugot felé, arra menni bátorkodott. Csudálatos az is, hogy a' meggyilkoltattak' kezében többnyire darabos, fa keresztet találtak. A' gyilkosokat a' felsőség, semmikép se tanulható ki. Egy bizonyos, Uriárte nevű, Cataloniai idegen volt gyanuban. 1822-ben Inquisitói porkoláb, Alcayde városában, külörös szent; de még is gyanús, kérdeztetvén egykor jó lövő lévén, miért nem vadászna, azt felelte: nem barátja a' vadászásnak, a' nyul után sokat kell fáradni, jobb a' helyett inkább embereket lesni s' löni, kik önként jönnek, 's más fáradság utánnok nem kívánatik, mint ki zsebölésök. 1832-ben, bőjtön, a' Taragóniai színjátszó társaság, sok nézőket vont magához, midőn keresztelő János' lefejeztetése', szent játék színét adná. E' végett utazott most Tortozába is. Két öszvér vitte a' holmit. Garcia Fernando pedig, ki keresztelő János' fő szerepét játszá, a' drága mozgó szemekkel fölkészült fejet, nem bizta az öszvérekre; hanem, hogy minden sértéstől meg ovja, tulajdon feje fölött vitte. Késő volt már az idő, és mivel a' tengerből nagy köd ereszkedett, Garcia, lovának biztos lépteire hagyván magát, fejét és szemeit a' köpenybe burkolta. Társaitól jól elmaradva, egyedül lovaglott, midőn egy kószál fordulat körül, lövés lett, és lova ágaskodott. Garcia leesett, és épen köpönyegéből kívánt kivetkőzni, midőn egy puskás embert lát feléje lovagolni. — Öszvészedi azért tüzesen magát, és fegyvert ránt. Uriarte, mert ez volt a' lovag, nem kevésbé zavarodott meg, hogy most legelőször hibázott, és már futni akart. De midőn a' két egymás fölött való fejeket, a' keresztelő János' szemeit rettentőkép forogni, és Garcia' villámló szemeit, magára tűzve látta, azt hívén, az ördög előtt volna, rettenetessen meg ijedett. Futni

akart hát; de csuhú lábbelije, millyent viselnek Catalonia, Valenzia, Grenada lakosi, akadályoztatták. Egy kőszálra akart mászni, egy a' hasadékból kinyólt bokorba kapaszkodván; de ez elszakadt; és Uriárte, az őt nyomozó Gárcia lábaj elejbe rogyott. Rebegve kiálta a' lator: „noli me tangere satana, vade retro.“ De Garcia' kiáltására oda siettek az ő társai is. Uriártét a' földön, magán kívül fekünni találták. A' Balágui ítélőszék elejbe vitték. Klastromi szőr-ruha volt rajta. Olvasó, feszület szemek (Hofenfranz), imádságos könyv, és szent Dominicus haja' volt nála, 's egy gyilk, golyók, és puska-por, puskája a' füsttől, még most is fekete. Uriárte kéntelen volt bűneit megvallani. Hogy tehetted, kérdezi a' bíró, a' megváltás' szent jeleit, gonoszságod' áldozatai mellé? A' testet megölni, volt a' felelet, semmit sem jelent; de a' lelket megölni gyalázatos vétek. Imádkoztam sirhalmaikon, és virágokkal meghintettem, hogy néhány nap, előbb szabaduljanak ki a' purgatoriumból. Keresztet adtam nekik, hogy ha nem volnának az idvesség' utján, a' gonosz ellenséget elűzhetnék. De láttam őt, „itt van, itt van,“ kiálta Uriárte, midőn Garcia't két fejjel be jönni látta, hogy a' bírának megmagyarazza, mikép menekedett meg a' haláltól. „Itt van ő,“ „Itt van ő kiálta a' lator, 's szörnyet ijedve, viszont magán kívül le rogyott. 1832-ben, Junius 13-kán, Uriárte strángra, és javai confiscatióra ítéltettek, de a' király, a' lator színeskedés nélkül való vallásosságára nézve, a' büntetést, holtig való tömlöczcel könnyebbítette. Ez volt az utolsó kegyelem, mellyet VII-dik Ferdinand irt alá.

N. Takácsi Horváth János,

15.

A' F. M. Országí Minerva Szerkesztősége Pestról November 28-dikáról 1834. egy levelet vévén, mellyben a' pesti magyar tudós társaság által 200 aranyokkal megjutalmazandó munkák megvizsgálata iránt kinevezett Választmány kissebb számának véleményye foglaltatik. Mivel a' valódi szabad lelkűség kivált a' literatúrában azt kívánja, hogy minden vélemények a' vélekedő' okaival együtt nem csupa kivonatokban, hanem egész kiterjedésökben a' közönség elébe jöjjenek; talán nem lesz érdeketlen ezen véleménynek közlése a' magyar közönséggel. Az, a' ki azt közlé, magától a' választmány' legfentülőjétől azon hozzá adással vévé, hogy ném szórulszóra ugy adódott legyen ugyan be, de hogy az ideákra és azoknak sorára nézve nem tett légyen legkisebb változást is a' gróf, hanem soha se lévén egészen megelégedve előadásával, egyedül ennek tekintetéből helyvel helyvel javított benne.

Tekintetes Választmány!

Czélja lévén magyar tudós Társaságunknak, a' honi nyelv által, és annak tökéletesedése mellett, a' tudományosság, literatúra, és művészség' mind szellemét, mind szeretetét hazánkban ébreszteni, 's a' tettleges élet; minden ágaiba, valódi, tartós, összehangzó, mind inkább-inkább gyarapítandó kimiveltséget beoltani, fő feltételnek, ha nem hibázom, — látszik előttem e' cél' elérésére, azon erkölcsi hathatásnak megóvása, mellynél fogvást a' magyar tudós Társaság' tekintete az országban, — iránta szakadatlanul gerjesztendő bizo-

dalom' folytában megtartassék és növekedjék. Ezen bizodalmon alapult tekintetet semmi se fogja inkább meggyökeresíteni az alaprajzhoz, mint valamely megszeghetetlen törvényhez, Evangyeliomhoz, és hogy ne csak törvényesen és keresztyéni módon, hanem bölcselkedőleg is szóljak, — categoricus imperativushoz, az az: okvetetlen parancshoz ragaszkodásunk' példájánál. Egyedül így fognak mind a' nemzet, mind az országlószerék, mind pedig a' különletes személyek és tudományos emberek bizodalommal viseltetni a' magyar tudós Társaság iránt. — Ezek szerint természetes kívánatom az alaprajz' szabályai' tartalmakint, minden akármilly osztálybeli nyomtatásban kijövő munkának, nem csak kijelölése, — hanem igen rövid, de fontos és takaros vizsgálata is, — a' mi, valamint egy részről, nem látszik nekem az osztálybeli rendes Tagok' kötelességén kívül feküdni, úgy más részről még jelenleg talán végrehajtható egyszer'smind. — Annál szükségesebb tehát szintűgy az alaprajz' szabályai szerint, a' jutalomra méltott dolgozatok fentebb ragyogó érdemeinek jelességeit röviden kiemelni, és a' megjutalmazást indítokítani. — Mind az egyik, mind a' másik nézetem' célhoz vezetésére legcéliányosabb lévén egy minden köz-gyűlésből külön kiküldendő Választotság, 's nagyon óhajtanám, hogy az illyes ezután mindég szorossan tartaná magát, ezen általam talán nem ok nélkül előadott nézetekhez, és nem csak nem feleslegesnek, hanem igen hasznosnak is vélném, ha bár módosítva is ezeknek javallatát a' mostani Köz-gyűlésben.

Ezeket előre bocsátván, dicséretes említést kívánnék tétetni, mind gróf Széchenyi István' *Stadiumáról*, — mind pedig báró Wesselényi Miklós' „*Baliteletek*“ című munkáikról, mellyek, (jóllehet az első sok érdekést foglal magában, — a' törvényhozás, — a' másik

pedig az élet-philosophia' tekintetében :) nem azért, mint-ha mind kettejéhez igen sok sok jegyzék nem férhetne; — hanem azért nem jöhetnek a' megjutalmazás' kérdése alá; — mivel, mind az egyik, mind a' másik alaprajzunk' korlátain túl, — nagyon bele bonyolódik, sőt vág egyszer'smind az ország' 's országglószék' belső politikájába; — elannyira, hogy azokban csak nem végre hajthatatlan lenne a' politikumot a' törvényestől, és philosophicumtól mindenütt külön választani.

Péterfi Károly, „philosophusok és philosophia históriája“ című könyvének első megjelent kötetje, Kállay Ferencz úr' okokkal támogatott ítélete szerint, (mellyben, mivel a' könyvet még magam nem olvastam, bíznom kell) megérdemlené a' nagyon helybenhagyó megemlést; de mivel a' munka nincs még bevégezve, noha tagtárs Kállay Ferencz úr azt jutalmazandónak leli, az alaprajz' szabályai szerint csekély ítéletem után a' megjutalmazás' koronája alá ez úttal nem hozható.

Klió, a' nem szerencsétlenül össze szedett adatu, nemes természetiséggel írott és köz kedvellést nyert történetbeli zsebkönyv folytatásának kedvező ujtantani megemlést, szintügy céliránytalanannak nem tartanám.

Ekképp' két koszorús költőink újra tisztázott 's kiadott munkáji jöhetvén egyedül megjutalmazás alá, meg kell vallanom szerénykedő kétkedésemet, mert koszorisok között bajos választani. Két ragyogva tündöklő elmék' fénye még erősebb alkotásu szemeket is meghomályosíthatna. Az egyik a' költészet' szebb útját még jobban megtörte, 's amannak több nemeiben szerencsésen gyakorolta magát; a' másik kevesebbe nyitott utat, de szintügy szívet ragodó és elmét bájoló genialitással. Egyik a' közelebbi múlt kornak dísze, a' másik a' jelenlévőnek. Nincs most rá idő, aesthetikai vizsgálatok alá bocsátani, a' két nagy szellemű író, ki nek egyyike

nyelvünk' képessége mellett, a' nálunk is már honosodni kezdő görög és romai költészet' formáit bővebb gyakorlatba hozta, a' másik ügyes módosításokkal a' régiebb nemzeti formákhoz ragaszkodott, — egyiknek igen értelmes és tudományosan fejtegető kritikus juta, a' másikat csak köz-érzelem szerint izleljük és magasztaljuk; — egyiknek több olvasója, a' másíknak több csudállója van, — mind a' kettőben büszkélkedik a' Nemzet. Így álván a' közérzetek két nagy költőink iránt, súlyosodik a' választás, és sokat vesz természeti édes-ségéből. Valamint tehát derült csillagos égkor is a' vihar alatti hajóból hullámok közt és felettök remegve parti toronylámpást keresünk; ugy kéntelenítetem én is valamely vezér idea után indulni: és ez nekem nemzetünk' mostani állásában az a' kérdés, hogy „a' két költők közzül, mellyiknek jutalmaztatása fogna hihetőleg több köz örömet hazánkban gerjeszteni? Nagy lélek lakván a' nagy költőkben, nem merek tartani, a' jeles és egymást becsülő két vágytárs' valamely picziny és irigységéből származható megszomorításától, akár egyiknek adjam a' fent említetteknel fogva a' pálmát, akár a' másíknak; hiszen ha az akadémia' rendszabásai szerint, a' tudós Társaságnak nem szabad megosztani a' jutalmat, — tehetik az egymás között a' két nagy költők, — kik ugy is minél fentebb ihletűek, annál kevésbé lehelnek e' sáros föld golyó' mélyéből felkerült ásványok világában, és minden csillogó aranynál a' dicsőséget nagyobbra becsülik.

Meg lévén a' felől győződve, miként szüli a' közérzelem főképen a' közvéleményt, mi szerint lehet egy még fiatal tudós társaságnak, midőn a' köz műveltségen dolgozik, csak lassan-lassan a' művészség' tetőbbségeihez a' fentebbi kimívelődésbe be, és abban előlépő nemzetet felrántani, hogy ránk nézve a' literatura cél ugyan, de a' nem-

veltségre, mellyet nyelvünk' kimívelődése által tanunk és terjesztenünk kell, csak eszköz; miell egy kissé a' nemzet' többségéhez ereszked- a' súlyosság, az erkölcsi világban is divatozó ek' ellenére lépcsőnkint a' nemzetet mind fel- neg fellyebb emelni törekszünk, meggondolván, isfaludy Sándor' műzsája eddig elé inkább nem- jellemű és formájú, — meg nem felejtkezvén, leg a' lelki szerelem' lelkes daljai minden mí- nemzet' sajátja, hogy ezen emberiség' virágjában megszeliidült szív osztozik az egész világon, — :olván, hogy némelly munkáinak fordítása bár nyos legyen, a' külföldön is már meg izlelte- — gondolóra vévén, hogy hor-hévnélküli, hol lánggal, hol gyengédeden ömlő „magyar Ana- ik' füzeteivel nemzetünk szebb része' asztalkáin nem mindenhol össze találkozunk, — ösmérvén éghetetlen befolyást, mellyel a' nemzetek' akár lása, akár elfajulására, mindég és minden szer- tt, hat, és hatni fog a' Szépnem, melly csak son fele részét, vagy még többjét is teszi min- a' harcok' csapásai alatt bőven hűlni szokott számának, az őszebb és az évek' terhei alatt meg- tek; azonban valamint még nem rég egész ele- el virító, ugy még most is eléggé zöldellő Kis- Sándornak, kinek az ifjabb költő (Vörösmarty) lőtt még olly nyúló a' jövődőség, — bizonyo- ga is ajállaná a' jutalmat: nyujtanám ez úttal az :oszorút.

Gróf Desseffy József,
a' Választmány' legfentelője.

16.

GRÓF SZÉCHENYI ISTVÁNHOZ.

Vész kelt: egy Nemzet' fényhíntő napja leszállott;
 Szálltának komor éj felhője boronga nyomára,
 A' melly elődöklé végső sugárit is. — És a'
 Nemzet, — kit társúl a' még csak gyermek időnek,
 Támadat ormai közt, a' Hír anya szült az erőül,
 'S most, mint bajnokká nőtt férjfiu, nyugoti honban
 Fenn lakozék tündöklőn a' dics büszke hegyének
 Csillagütő bércezen, és onnét oszta parancsot,
 'S nemzetek, országok figyelék szózatja parancsit;
 És ki, ha megbántás hívá bosszúra haragját,
 Döntő menyókéent végig járdalva csatákon,
 Megrázott birodalmakat, és ingatta ülését
 Sok koronás főnek, birodalmak bibori székén. —
 Megszédült az erős Nemzet, 's álomnak eresztvén
 Fény koszorúzta fejét, elalutt, és százakig alvék:
 Mert nagy tettek után, nagy lesz pihenőnek az álma!
 Így alvék álmot, nagyot, és százakra kitartót,
 Tengerkint rá dült vészek' felhője alatt, melly
 Tündöklése arany napját elfedte borúval,
 Fény és hír nélkül, a' Nemzet a' hős nevü hajdan.
 Hosszu nagy álma körül neve, nyelve, hazája, erényi,
 Bégyomosodva sötét feledéssel, elültek az éjben. —
 Népek, kik vérvőn, 's keserűen elannyiszor érzék
 Vas jobbját, romlást osztó vas jobba' csatáját;
 'S kik félföldre sütő napjáról fáklya világot

ínak: most álma körül, mint annyi szövétnek,
 és az erő fényébe kigyúltanak; és ő
 los éje alatt ezeket nem ügyelte; csak alvék.
 Éjed öröklő-é, ó dics' fija, hírnek erőnek
 zete! nemde elég pihenésül ennyit alunnod?"
 irdült ki az ég' szava nagy harsányan az éjbül.
 n szálla alá, ki meg állva felette, — miképen
 ütő ormon vész közt ül bérczi sötét sas, —
 komolyan nézé a' késő nemzeti álmat,
 elébbi dicsőségnek bánatja szívében,
 gy láng fölkelt. Kitekintett Nyugot egére,
 : partjainak fényhintő népire, 's elszállt
 morú szellem. Végig szárnyalta Nyugotnak
 népeit, és sas-szemmel járula a' fény'
 oz; fáklyát gyújtott, feltűzte fejére,
 repült vele a' mély álmok' néma honába,
 vala, mint felgyult Phárósz, a' rengeteg éjben.
 melte szavát, és a' siket éjbe kiáltott:
 st! ha alszol-e még? magad alszol dicstelen álmat?
 ényben egész Nyugot, égő fényben ül Éjszak,
 it a' lángba borúlt ég' fényessége, világuk
 reken túl sűt; melly nagyság' tiszta világa.
 gy eláradt fény meg, meg csapkodja sugárral
 fellegeit: 's Nemzet! te ezekre nem eszmélsz?
 : a' hármas bércz honjának tetteit egykor
 partoknak honjából nézve csudáltak:
 szoszorús fejöken nagyságuk' büszke babérjait
 ik ragyogón, sors-osztó pálcza kezökben,
 lék neved', emlék nincs számodra eszökben.
 haj! erőt rontó, puha és elveszteget álmod!
 amár gyepes a' dics szent ösvénye körülted,
 t elébb jártál, mert nincs járója! — ha eszmélsz?
 ok elkésett alvója! ha? — Íme feletted
 alan elmegyen a' nagy idő. Haj! vissza kiáltnod
 MINEVA I. NEGYED. 1835. 12

„Hasztalan a' szakadó évet; míg hagyja: jegyezd meg
 „Tettel; így elfut bár; koronázva fut és megy előled.
 „Fény század viradt: 's te elaggott századok' álmait
 „Alszod e, hogy fejedet koszorúként űlje sötétség?
 „Bölcs az idővel, rest és oktalan él az időben.
 „Kelj! munkáld a' kor napjának tetteit: itt nő
 „Újra fejedre babér. Ó ébredj, élj az idővel.
 „Fuss, küzdj, és fáradj: a' hír' mezejéhez az ösvény
 „Terhes igen; pálmát csak lelkes képes aratni.
 „Kelj! és kar karon, és mell mellen, csüggjön ölelve
 „Széles hazád térén; egy szent Óltárra, honának
 „Óltárára vigyen tömjént mindegyike: mert csak
 „Össze hatás gyarapít; romlasz ha megosztod erődet;
 „Nem hanyag egyesülés a' nemzeti létel alapja!“

Igyen emelte szavát, a' századok' álma felett a'
 Véd szellem, 's mikor éltet szóló ajka kiáltott,
 Kőnga az éj-sivatag, rengő vak fellegi ingtak,
 'S a' hármás bérczek viszhangja utána kiáltott.
 És fölemelte fejét rá nőtt álmából az elhalt
 Hírnek Nemzete. Kelt. Megszólalt nemzeti nyelvén.
 Nézte magát, és látta magán puha álma veszélyét,
 A' tunya tespedést, 's új szép pályára megindult. —
 Phárosznak fényét hordozva fején, megy előtte
 A' fölserkentő szellem, mint hű vezető, 's a'
 Fennakadás merevény szikláit tördeli lépte'
 'S utának járása előtt, a' messze dicsőség
 Csillagi honja felé. — A' századok' éje így oszlék
 Szerte! vak éjjelből tettek' szép hajnala így lőn!

Nemzet! ez új pályán kísérjen az ősi szerencse!
 Lelkesedétt mellel szegd a' vész' fellegit által,
 Melly ragyogó nevedet béárnyékozta kódéval,
 Hogy nagy tengereken süssön túl újra világa,
 És az egész földön dicsél koszorúzva zenegjen
 Nemzetek' ajkain a' kedves hangzásu „Magyar“ név.

El ne feledd ósid fény nyomdokit: ottan a' hírnek
Égbe szökő hérczén rá lelhetsz most is azokra! —

És Te, dicső Gróf, *) a' véd szellem' lelkes alakja,
Nagy nevű Ósök, nagy Fija! érv' kort annyira ritkát,
Mennyire ritkák és tündöklők érdemid. Éljj! Egy
Nagy Nemzet' szeme csügg Rajtad. KorBajnoka! vívd ki
A' századnak erős munkáját: szép Neved érte
Fényes arany csillag lesz késő század' egén is!

Baksay Dániel.

*) Úgyan ezen nagy Hazafi' mellképe alá, mely a' jelen Mí-
nerva' kötetjét díszesíti, rendelt de elkésett aláírást,
ittén T. T. olvasóinkkal közöljük:

*Hon' fja! megdübhenj: a' Század' Hőse előtted;
Tisztelet és tetteik' szent lángja gyulassza ki kebled'!*

A' Red.

17.

T Ö R E D É K E K,

Cicero' leveleinek magyar fordításából.

*A' F. M. O. Minerva Szerkeztetőihez irtt Le-
vele a' nagy érdemű magyar Fordítónak.*

T. T. Urak!

*Én, az újabb művelt nemzetek' jelesebb tudósainak nagy és igen tiszteletre méltó részével együtt, a' régi Görög és Romai classicus írók' munkáinak fordítását olly esz-
köznek tartom, melly által a' kimiveltetni kívánó nemze-
teknél a' szép mesterségek' és tudományok' virágzása hat-
hatósan előmozdítatik, 's egyszersmind az ilyenek' nyel-
ve is szerencsésen műveltetik. Vannak okaim azt kívünni,
hogy e' részben az Urak' értelme megegyez az enyimmel.
Azért most midőn a' Minerva' számára tőlem közlemény
kivántatik, 's én semmi új munkát nem közölhetek, a'
legclassicusabb régi Romai író' munkáiból egy töredék
fordítást küldök, melly ez előtt 20 esztendőkkel készült,
's eddig félretett papirosaim között hevert. Cicero' min-
den leveleit szándékoztam volt Wieland' jegyzéseivel egy-
gyütt magyarra áttulteni; de szándékom' végrehajtását
több rendbeli akadályok, mellyeket itt előhoznom szükség-
telen, meggátolták. Az Urak' belátása határozza-el, ha
időszaki-írásokba ezen töredék felvétessek e, vagy ne.
Az első esetre csak azt jegyzem meg, hogy az első próbák
mindenütt tökéletlenek. 's még inkább tökéletlenek az olly
pályán, mellyen még a' legműveltebb nyelvek' tudósai
közül is olly kevesen közelítettek a' célhoz, 's hogy ugyan
azért fordításom hibáinak megbocsátását, vagy inkább
szerelet' lelkével megigazítását a' dologhoz értő tudósok-
tól bizodalmasan reménylem. Sopron Ján. 20-kán 1835.*

S. K. I.

Wieland' előbeszéde, Cicero leveleinek általá készített német fordításához.

Cicero' Leveleinek fordítója sok egyéb fordítóknál nyertesebb abban, hogy nem szükség azon aggódnia, miképen tegye íróját a' közönség előtt esmeretessé és kedvessé, vagy miképen bizonyítsa meg fáradságának hasznos és fontos voltát. *Marcus Tullius Cicero'* neve több mint tizennyolczszáz esztendőktül fogva nem egyéb határok közzé vagyon szorítva, mint a' mellyek az emberi nemzetnek kimíveltebb részét a' durva félelmebe-
rektől elválasztják. Fennmaradott írásainak nagy becsé mindenektől megismeretetik, 's az a' tekintet, mellyben voltak, 's az a' jó hír név, mellyel bírtak, még az európai romai Birodalom' tökéletes összeomlása után is, szabad úti levél 's bátorságos kalauz gyanánt szolgáltak nekik, számos vad és setét századok' folytában. Mielta azon mesterségek és tudományok, mellyeknek az emberi nemzet' csinositása 's nemesítése természeti czéljok, újra feléledtek; azolta csak nem számtalan nagy tudományu 's éles eszű férjfiak fordították életök' nagy részét arra, hogy ezen írásokat azon mocsoktól, mellyeket az idő' mardosó foga 's a' leirók' tudatlansága rajtok ejtettek, megtisztítsák, homályossá lett helyeiken megmagyarázzák, 's a' nyelvtudás:oz 's régiség' tudományához tartozó külömbféle esméretek' segítségével az utóbbi világ' számára hová tovább hasznosabbakká tegyék. A' Görögök' 's Romaiak' minden Íróik között egy sincs, ki olly sokszor kiadatott, 's olly sokképpen haszonra fordítatott volna, mint Cicero: azon sok ezer meg ezerek között, kik háromszáz és több esztendőktül fogva valami keyés tudós nevelésben része-

sültek, csak kevesen találtathatnak, kik kiformáltatások' kezdetét néki nem köszönnék: 's talán egy minden szépre 's jóra hajlandó léleknek 's nemes indulatu természetnek nem lehet bizonyosabb jele, mint az a' mérték, mellyben valaki fiatal korában ezen nagy Romait szereti, kit a' természettől néki tékozolva osztott ajándékokra, 's ezeknek legnagyobb mértékben lett kimíveltetésekre nézve, mind eddig senki nem csak felül nem haladott, hanem utól sem ért.

Ha az egész Romai tudós régiségnek minden hozánk jutott maradványai között, Cicero' irásai általjában véve, mindenek' ítélete szerint első helyet érdemelnek: levelei' teljes gyűjteménye' fordítójának meg lehet bocsátani, ha azt állítani bátorodik, hogy azon levelek, mellyek külömbféle kisebb vagy nagyobb mértékben nevezetes emberekhez és némelly szorosabb barátjaihoz tizenhat könyvben (Vulgo Epistolae ad Familiares seu Diversos), Titus Pomponius Atticushoz tizenhat könyvben, testvéréhez Quintus Ciceróhoz három könyvben, 's életének utolsó esztendejében M. Brutushoz irattak, minden rendbeli olvasókra nézve, kivált a' mi időnkben, minden irásai között, nem csak legkellemetesebbek és mulatságosabbak, hanem sok tekintetekben leghasznosabbak is. Hogy ezen állításnak okait mindenképen szembetűnökké tegyem, azt az előbeszéd' keskeny határai nem engedik; elég legyen csak a' főbb okokat néhány vonásokkal rajzolnom.

Az a' mintegy huszonöt esztendőkből álló időszak, mellyre ezen levelek kiterjednek, tudniillik Roma városának 685-dik esztendejétől fogva a' 710-ig, minthogy a' legnagyobb és legrendkívülebbi társaság' utolsó esztendejének és elenyészése legfőbb okainak történeteit foglalja magában, minden kétségen kívül legfontosabb, és (ha a' világ abban, a' mi őt legköze-

lebről illeti, bölcsőbb akarna lenni) legoktatóbb része az egész Romai históriának. A' játékszín, mellyen az egész világot illető szomorú játék adatott, épen ezen időben érte el azt a' nagyságot, mellyre egy ország sem tett szert a' Romai birodalomnak sem előtte sem utánna; egy olly nagyságot, melly a' köztársaságnak, mind belsőképen, mind külsőképen hibás organisatiója miatt tellyes lehetetlenné tette, az olly roppant egésznek további együtt tartását. Négy olly nagy férjfiak, a' millyenek csak Romában és csak ezen időben támadhattak, még soha sem éltek egyszerre, mint *Pompejus* és *Caesar*, *Ciceró* és *Cátó*; még soha sem látott a' világ olly nagy tehetségeket, egyfelől a' szabadságért vagy rabságért, másfelől a' világ' birodalmaért vagy halálért egymással olly hevesen harczolni. Még soha sem bizonyodott meg olly szembetűnőképpen, melly keveset tehetnek a' jósággal, mértékletességgel és nemes indulattal öszve kapcsolt legnagyobb talentomok is a' határtalan nagyravágyás és uralkodni kívánás ellen. Soha sem tűnt jobban szembe, hogy a' világnak legbámulásra méltóbb változásai, egy felől ugyan a' dolgoknak elmúlt és jelenvaló állapotjából, a' fennforgó személyeknek természeti minőségekből, öszveköttetéseikből 's indulatjaikból, egy szóval mind ezen öszve keveredett okoknak egymásra költsönös hatásokból olly természeti 's olly könnyen megfogható módon származnak, mintha az Isten és a' sors csupa nézőik volnának; más felől még is a' leggonoszabb és legvakmerőbb a' láthatatlan hatalmasságtól olly nyilvánosságosan elősegítettetni látszik, hogy az ember kéntelenítetik mind ezekben, egy az emberi dolgokat intéző legfőbb hatalomnak titkos munkáját segíteni; melly hatalomnak a' szerencse fia, a' nélkül hogy maga tudná, egyedül eszköze.

Van e szükség több bizonyásra, hogy már ezen historiai tekintetben is magokhoz vonzó erejeknek kell az olyan leveleknek lenni, mellyek egy ilyen időszakaszban 's olyan embertől irattattak, a' ki nem csak szüntelen szemmellátó tanúja, hanem egyik legnevezetesebb részt vevő személye is volt azon nagy játéknak?

Ugy látszik az idők kerekben forognak 's minden elmúlt dolgokat elébb vagy utóbb valamennyire különböző formában ismét vissza hoznak. A' régi történetek meg annyi jövendölések azoknak tanuságokra a' kiknek históriájok ezer esztendő múlva a' régi fog lenni, csak az a' kár; hogy ezen jövendölő szózatoknak az a' sorsok van, a' melly volt Cassandra szavainak: nem értjük azokat, mert nem akarjuk érteni; nem hisszük el, mert nincs kedvünk engedelmeskedni.

Semmi sem szolgálhat értelmes embereknek nagyobb mulatságot, mint azon magas helyről, mellyre őket tizeennyolcz lefolyt századok teszik, azoknak egész játékokat egyszerre látni, a' kik annak a' mi reánk nézve elmúlt, jelenvalóságában, mintegy láthatatlan hálóban megvoltak fogva; látni hogy sokszor a' legélesebb szemekkel csupán azért láttak rosszul, mivel hozzájuk a' dolgok igen közel voltak, vagy mivel az a' Nagy, a' mire szemeknek szüntelen függesztve kellett volna lenni, körülöttöki aprólékos dolgok által elfedtetett, vagy oszavaruló ösvények miatt szemek elöl eltűnt. Melly sokszor kiáltanánk nekik, ha lehetne; erre jőjjetek! midőn látjuk melly bús gondolat keresik az egyenes utat, vagy a' veszedelem elöl bátorságos kísérés' módját! melly sokszor sugnók nekik, ha lehetne ezt füleikbe; nem jól választasz, kigyót tész kebeledbe, midőn a' körülöttök tolongó sokaságban a' barátot az ellenségtől nem tudják megkülömböztetni,

vagy a' legnagyobb vigyázás' mellett olyanra támaszkodnak, a' ki bizodalmokat meg fogja csalni! Az értelmes olvasó, a' ki ezen leveleket nem csupa idő töltés' kedviért futja végig, ezer e'féle jegyzésekre fog alkalmat találni, 's gyakran kísértetnek a' legélesebb eszű, 's a' legfontosabb hivatalokban 's foglalatosságokban megöszült embereket megmagyarázhatatlan tompasággal vádolni; ha meg nem gondolná, hogy azon látzatok, mellyek azokat elbódították, őt csupán azért nem tsalják meg, mivel azon dolgok, mellyek azoknak úgy jelentek meg, mint elszakasztott töredékek, néki egész összefüggésökben mutatják magokat, 's mivel semmi indulatok sem zavarják meg ítéletét, és semmi személyes haszon sem vet a' dolgokra vakító homályt.

Mint hogy ezen levelek legnagyobb részint a' Római köztársaságnak belső állapotját, háborgattatását 's hányattatását, *Pompejus'* *Crassus'* és *Caesar'* veszedelmes Triumvirátusát, 's ennek felbomlását, egyszóval az Országnak azon nagy változását foglalják magokban, mellyet Caesar olly mesterségesen elkészített, olly elmésen elkezdett, 's olly merészen végrehajtott, 's mint hogy egy olly sok nemzetek' sorsát meghatározó időben 's egy olly nagy eszű embertől irattattak, a' ki mind ezekben maga is Igen bévölt szöve, fonva: könnyen által lehet látni, hogy úgy is, mint a' Római köztársaság' elenyészése' históriáját rajzoló hiteles írások, nem kevés fontossággal bírnak; hogy a' régi Historicusoknak *Dion Cassiusnak*, *Plutarchusnak*, *Svetoniusnak* 's a' t. előadásait hol megerősítik, hol megigazítják, hol ismét pótolják, és hogy általjában sok igen becses anekdotákat, 's aprólékos tudósításokat adnak értésünkre, mellyek az azon időbeli legnevezetesebb embereknek igazabb és tökéletesebb esmerésére juttathatnak, mint magok az említett Írók.

Azomban akármelly nagy is Ciceró' leveleinek históriai becsek, még is sokkal nagyobbra lehet azon érdeket tenni, melly szerint bennünket vele magával, mint polgárral, mint ország' dolgaihoz értővel, mint szónokkal és különösen mint emberrel olly tökéletesen megismerkedtenek, hogy azokat nem annyira rajzolatokhoz, mint egészen eltalált remek képekhez lehet hasonlítani. Kiváltképen ezt lehet mondani az Atticushoz és Quintushoz legmeghittebb 's legpróbáltabb barátjaihoz írt levelekről. Ha azokban, mellyek *ad diversos* titulus alatt esmértesek, sokszor úgy szolván innepi pompás öltözetben, vékonyabb vagy vastagabb fátyollal fedezve jelenik is meg, vagy szántszándékkal is, hogy őt valamelly bizonytalan 's veszedelmes barátja voltaképen — meg ne esmerje, magára mesterségesen alkalmaztatott álorzát vesz; emezekben egész ábrázatja tisztán 's igaz valóságában meglátszik. A' nélkül, hogy akarná vagy csak gyanútatná is, bé hágy látni szívének legbelsőbb rejtekeibe, 's kivált gyengeségeit, híúságát és dicsőség kívánását, magával gyakori, jóllehet többnyire csak szempillantatokig tartó ellenkezéseit, a' szerencsés sorsbeli nagy bizakodásból a' szerencsétlenség' idején, hirtelen bizonytalanságba 's egész elcsüggedésbe esését; 's azok eránt, a' kik vagy hajlandóságát megnyerték, vagy másképp magokat előtte tekintetbe tették akarátja ellen is lágyon engedését, egy szóval minden emberi fogyatozásait, olly hiven 's olly igazán felfedi, hogy már ezen egyenességéért is készek vagyunk minden hibáit, ember voltára emlékeztető korlátoknak, vagy fellette finom organizatioja' és ritka mértékü elevensége' természeti következéseinek tartani, 's őt még akkor is kedvelni és szeretni, mikor tiszteletünknek egy részét elveszti. Ha a' legközönségesebb emberben is, mihelyt egészen megismerjük, találunk valamit, a' mi figyel-

münket magára vonja: melly sokkal többet találhatunk egy olyan emberben, a' ki sok rendkívüli talentomai és csudálkozásra méltó jelességei által, az emberi nem természetnek, olly magas léptsőjén áll? Ha ezen barátságos' levelek bennünket legnagyobb hibái eránt is megengesztelnek: melly örömet hajlunk hozzá legforróbb szeretetünkkel; és tiszteletünkkel, midőn ollyan leveleiben, mellyekben a' mesterségnek, politikának 's akármelly ravaszágnak is semmi nyoma nincsen, a' legnemesebb emberi természetnek vele született erkölcsi jóságnak, mértékletességnek, hazaszeretésnek, kevéssel megelégedésnek, jóltévők eránti hálaadatoságnak, mindenek eránt, a' kik reá szorúlnak maga megtagadásával is, szolgálatra kész voltának, és sok egyéb azon olly igen megromlott időkben példa nélküli virtusainak csalhatatlan jeleit kifejezve találjuk!

Melly sokat kellene még mondanom, ha ezen leveleknek más tekintetekbéli érdemeikről szólni 's ha p. o. arra, a' miben Ciceró minden egyéb levélirókat felyül halad, írása módjának tökéletességeire, azon egy gondolataknak vagy dolognak számtalanképen előadására, elmésségének elevenségére, az enyelgésben vagy gunyolásban kitetsző finom atticismusára; a' neki olly természeti Socratesi iróniára, a' Homerus' és egyéb Görög költők' munkájira számtalan czélozásokra, egyszerűval mindenre, a' mi írását olly elevenné, könnyüvé és természeti kellemmel bíróvá teszi, ut sibi quivis speret idem, kiterjeszkedni akarnék: — de az előbeszédnek illendő határjait nem akarom átlátni.

I.

CICERO' LEVELE ATTICUSHOZ.

Roma Várossának 685-dik esztendejében.

Melly igen fájlaljam Lucius bátyánknak halálát, 's melly nagy kárt vallottam légyen az által mind házi mind polgári dolgaimra nézve, azt te, a' kivel olly szoros barátságban vagyok, minden barátim között legjobban képzelheted. Mert valami gyönyörűséget másnak szívességéből, szeretetéből 's kellemes erkölcséből reményleni lehet, én ő benne mind azt feltaláltam. Nem kétlem tehát, te is sajnálni fogod ezen szomorú esetet; nem csak azért, minthogy az én fájdalomban részt vészs, hanem azért is, minthogy magad is egy tökéletes jóságú, 's tégedet mind önként mind az én beszédem után szerető sógort és barátot vesztettél-el.

A' mit hugodra 1) nézve irsz; az eránt ez maga is bizonyosságot fog tenni, melly igen iparkodtam azon, hogy *Quintus* öcsém ollyan szívvel viseltessék hozzája, a' millyennel viseltetni kell. Mihelyt vettem észre, hogy tőle elidegenedett, nem szüntem-meg ollyan leveleket írni hozzája, mellyekkel őt mint testvéremet engeszteltem, mint öcsémet intettem, 's mint hibázót fedtettem; 's abból, a' mit azolta több ízben hozzám irt, ollyan bizodalom lehet, hogy most minden úgy van, a' mint lenni kell és a' mint mi kívánjuk.

Ok nélkül vádolsz azzal, hogy hozzád leveleket küldök; mert *Pomponiánk* soha sem adta tudtomra, ha valaki ment, a' kire a' levelet bizhattam volna; magam pedig senkit sem találtam, a' ki *Epirusba* utazott volna; azt sem hallottuk, ha már Athénában vagy e.

A' mit az Acutiliussal (2) való dologban reám bíz-
tál, abban azonnal eljártam, mihelyt elmeneteled után
Romába visszajöttem; de úgy tapasztaltam, hogy a'
dolog minden hosszas vesződség nélkül elvégzethetik,
's tudván, hogy magad magadnak elegendő tanácsot
tudsz adni, inkább kívántam *Peducaeuussal* (3) megirat-
ni, mint magam megírni, mit kellessék tenned. Ha
Acutiliustól (a' kinek beszéllése módja előtted, gondo-
lom, esmeretes); füleimet sok napokig nem kiméltem:
nem tartottam volna nagy fáradságnak panaszairól írni,
holott azokat hallgatni is (a' mi sokkal nehezebb) ki-
csinynek néztem. Egyéb eránt ne felejtse-d-el, hogy én
te töled, a' ki engem vádolsz, csak egyetlen egy leve-
let vettem, holott mind az írásra több ürességed, mind
az elküldésre több alkalmatosságod van, mint nékem.

Midőn azt írod, hogyha valaki még olly nagy ne-
heztelessel volna is erántad (4), illenék azt, nékem
más gondolatokra bírnom, értem kiről szólasz, 's nem
is mulattam ezt el; de az az ember felette meg van il-
letődvé. Én a' mit javadra mondhattam, mindent mon-
dottam; cselekednem pedig mit kellessék, azt tuddaddal
tartottam illendőnek meghatározni. Mibelyt szándéko-
dat tudomra adod, meg fogod látni, hogy a' dologban
sem szorgalmatosabbán, mint magad fognál, sem kése-
delmesebben mint kívánod nem fogok eljárni.

A' *Tadiussal* való dolog eránt maga *Tadius* szól-
lott velem. Azt mondja: azt írtad néki, hogy nem kell
már semmit is magunkat fárasztanunk, minthogy az
örökség elidősődött. Csudálkoztunk rajta, hogyan le-
het előtted esmeretlen, hogy egy törvényes tutorság
alatt való személynek, (a' millyen a' kérdésben előfor-
duló leány) soha sem idősődnek-el jussai. 5)

Hogy Epirusi vételeddel olly igen meg vagy elé-
gedve, azon nagyon örülök. 6)

A' mit *Tusculanumom*' ékesíttésére alkalmasnak találasz, mind azt, a' mint már megkértelek, 's a' mint leveledben ajánlod, ne mulasd-el ezután is, a' mennyire alkalmatlanságod nélkül teheted, megszerezni. Mert ez az az egyetlen egy hely az, a' hol én minden fáradságaimtól és vesződéseimtől pihenést találok.

Quintus testvéremet minden nap várom hozzám. *Terentia* az iz-hajlásokban nagy fájdalmakat szenved. Ó mind hozzád, mind testvér hugodhoz, mind anyádhoz nagy szeretettel viseltetik, 's a' legbarátságosabb indulattal köszöntet, valamint a' kis *Tullia* is, az én gyönyörűségem. Viseld gondját egészségednek, szeress engemet, és légy bizonyos abban, hogy tőlem testvéri módon szeretettel. 7)

II.

ATTICUSHOZ.

686-dik esztendőben.

Nem egykönnyen adok ezután viszont okot, hogy a' levélírásban restséggel vádolhass; csak te is meglássd, hogy olly sok ürességed mellett is, hátra ne maradj.

Nápolyban Rabirius' házat, melyet te gondolatidban már kimértél és újra építettél volt, *Marcus Fontejus* megvette száz harmincz ezer sestertiusokon. *) Ezt tudodra kívántam adni, ha talán ezen háznak megvétele valóságosan szándékos lett volna. 8)

Quintus testvérem most, ugy látszik, olly indulattal van *Pomponiához*, a' millyent kívánhatunk. Nem

*) Kerek számban 13000 magyar forint.

régiben az *Arpinumi* jószágon volt vele; ott volt *Decius Turanius* is, egy sok és hasznos esméretekkel bíró ember.

Atyánk, December' huszonharmadikán meghalálozott. Ezek azok, a' mellyeket tudodra kívántam adni.

Ha mit találsz, a' mi egy *Gymnasium'* felékesítésére szolgál, 's a' tudva való helyhez illendő, ne mulasd-el megszerezni. Én *Tusculanumban* olly gyönyörűséget találok, hogy magam magamnak sehol sem tetszem ugy, mint ott.

Tudósíts mennél többször 's mennél bővebben mindenről, a' mit most téssz, 's a' mit tenni szándékozol.

III.

ATTICUSHOZ.

Hamar az előbbeni után.

Anyádnak semmi baja sincs, 's mindenkép gondom van reája.

Lucius Cinciusnak megígértem, hogy Februárius' 13-dikán a' husz ezer négy száz sestertiusokat *) ki fogom fizetni.

A' miket, a' mint irod, számomra vettél 's elcsináltál, azokat ne sajnáld, nihelyt lehet megküldeni; 's legyen kérlek, ígéreted szerint, arra is gondod, hogy számomra egy bibliothekát gyűjthess. Azt a' kellemes és nyugodalmas életet, mellyre ha egyszer az országos

*) 2040 forintot, azon költségekért, mellyeket *Atticus* érette tett, 's mellyeket *Cinciusnak* mint Romában volt *Agensének* kifizettetni kívánt.

dolgoktól eltávozom, számot tartok, egészen attól a baratságos szívességtől reményleni, mellyel hozzám viseltetel.

IV.

UGYAN AHOZ.

686-dikban.

Házadban minden úgy van, a' mint mind ketten kívánjuk. Anyád és testvér hugod tőlem és *Quintus* testvéremtől nagy becsben tartatnak.

Acutiliussal *) szóllottam. Fogadja, hogy Prokátora néki valamit irt volna, 's nem fogadja-meg, hogyan támadott közöttetek az a' viszátkodás, és hogyan tagadhatta-meg a' Prokátor tőled az az eránt való megnyugtatóst, hogy semmi sem fog többé kerestetni.

Azon egyesség, mellyre a' mint írod, *Nadius* dolgában léptél, *Tadiusnak*, úgy veszem észre nem csak kedves hanem igen kellemetes is. Jól tartod, hogy tudva való barátunk, a' ki bizonyára igen derék ember, 's engem nagyon szeret, reád igen haragszik. Mihelyt tudom, mennyiben veszed haragját; tudni fogom azt is, mit tehetek és mennyire bocsátkozhatom vele.

Lucius Cinciusnak husz ezer négy száz sestertinsokat a' *Megarai* képekért, a' szerént, a' mint irtad volt, kifizettem. A' *Pentelikusi* márványból készült 's réz fejű *Hermeseknek*, mellyekről leveledben irtál már előre is örülök, 's kérlek, hogy mind az effélékből, mint egyéb képekből, mellyek a' tudva való helyhez, az én szándékomhoz, 's a' te jó ízlésedhez illenek, mennél többet

*) L. a' második levelet.

vég, és mihelyt lehet, küldj; kivált olyan darabokat, mellyeket a' *Gymnasiumban* 's a' *folyosón* állásra érde-
mesnek tartasz. Az ilyen dolgokat olly tüzze szeretem,
hogy másoktól feddést kell várnom, tőled pedig sege-
delmet kell kérnem. Ha *Lentulusnak* nem lesz ott ha-
jója, rakd azokat akármelly más hajóra, a' mellyekre
neked tetszik.

A' kis *Tullia*, ez a' szívem' gyönyörűsége, szün-
telen kérdezi, hol marad az a' kis ajándék, mellyet
néki ígértél? 's engem akar, mint kezest a' fizetésre
kényszeríteni; de bizonyos lehetsz benne, hogy előbb
mintsem megfizessék, inkább elesküszöm a' kezességet.

V.

ÜGYAN AHÓZ.

686-dikban.

Fellette ritkán kapok tőled leveleket; pedig te sok-
kal könnyebben találsz *Romába jövököt*, mint én *Athe-
nába* menököt, 's bizonyosabban is tudhatod, hogy én
Romában vagyok; mint én, hogy te *Athenában* vagy.
Ezen kétségeskedésem okozza most is ezen levelennek
rövidségét; mert minthogy bizonytalan vagyok holle-
ted föl, nem akarom, hogy az olly barátságos leve-
lek, a' millyenek a' mieink, idegen kezekbe menjenek.

A' *Megarai képeket* és *Hermeseket*, mellyekről
irtál, nyugtalanul várom. Valamit effélet találsz, a' mi
Academiában helye érdemelné láttatik, mind azt küld-
meg minden tartózkodás nélkül 's legyen bizodalmad
erszényemhez. Abban áll most gyönyörűségének nagy
része, 's mindent felkeresek, a' mi *Gymnasiumomat*
P. M. OR. MINERVA I. NEGYED. 1835.

ékesítheti. *Lentulus* igéri hajóját. Kérlek, hogy mind ezeket szorgalmasan véghez vidd.

Chilius kér, 's tőle megkérlettétvén én is kérlek, hogy közölj vele az *Eumolpidescák*' legrégebb eleikről szölvő tudósításokat. 12)

VI.

UGYAN AHOZ.

686-dikban.

Midőn *Tusculanumban* vagyok, (ez legyen ama' szavad' járása helyet, „midőn a' *Ceramicusban* *) voltam“ midőn tehát itt vagyok, egy Romából testvérhugod által küldetett inas egy tőled jött levelet hoz, 's egyszer'smind jelenti, hogy még ma dél után el fog indulni az, a' ki hozzád akar menni. Ez alkalmatosságot ad arra, hogy leveledre felelhetek, de egyszer'smind, minthogy illy rövid az idő arra is kényszerít, hogy rövideden írjak.

Elsőben is tehát ígéretet teszek, hogy barátunkat, **) hozzád szelidítem, hogy talán egészen is megbékéltetem. Ezt tenni már eddig is ugyan önként is igyekeztem; de most, midőn leveledből ez eránt olly szíves kívánságot látom, annál nagyobb buzgósággal fogok rajta lenni, 's nem nyugszom, míg őt meg nem nyerem. Azt nem akarom tőled eltitkolni, hogy felette meg vagyok illetőde; de minthogy haragiának semmi

*) Egy közönséges hely *Athenán* kívül, a' hol mindenkor sok 's jó társaságot lehetett találni.

**) *Lucejst*.

nagy okát nem látom, igen bizom, hogy csak azért is, mivel engem szeret, meg fogja magát adni.

Az álló képeket és Hermeseket 14) küld-el kérlek fogadásod szerint, mihelyt jó alkalmatosságod lesz, 's küldj több a' félet is, ha mit a' tudva való helyhez illendőt találsz, kivált a' mit a' Palaestrába és Gynasiumba valónak látsz lenni; mert ugyan ebben írom ezen levelet, hogy maga a' hely is ezen dolgokra emlékeztessen. Végy továbbá egynehány lapos képeket is, mellyeket a' kis tornác' 15) boltozatjába bétsináltathassak, és két cifra metszésekkel ékesített kúfedelet is.

Bibliothekádat semmi módon se bortsásd áruba másnak; ha még olly buzgó kedvelőre 16) találnál is, mert én minden kis keresményemet öszverakom, hogy azt öregségem bajainak enyhítésére megszerezhessem.

Testvér öcsém reménylem most ollyan, a' millyeniek mindenkor kívántam, és a' millyen hogy legyen, mindenkor törekedtem. Ezt sok jelekből lehet gondolni, mellyek közt nem utolsó az, hogy nyugod terbes.

A' mi az engem tárgyazó gyűlésen 17) való jelenlétedet illeti, a' mennyire emlékezem néked már elengedtem, 's közös barátinknak, a' kik tégedet ezen alkalmatosságra várnak, már régen azt mondom, hogy én téged arra nem csak nem hivlak, hanem inkább eljöveteledet ellenzem; mivel általlátom, hogy reád nézve sokkal fontosabb annak, a' mit akkor tenned kell; véghez vitele, mint reám nézve a' gyűlésen jelenléted. Kérlek tehát olly' kedvel légy ott, a' hol vagy, mintha az én dolgaimban küldetél volna oda. Én bennem ellenben ha megnyerem is azt, a' mit reménylek, ollyan szeretetet fogsz, mind jelen mind távollétedben tapasztalni, mintha nem csak jelenlétedben hanem egészen általad nyertem volna meg.

A' kis *Tullia* téged idéz törvénybe, 's a' kezéhez semmi közét sem akarja tartani.

VII.

ATTICUSHOZ.

686-dikban.

Kérésed' tárgya, mellyre már ez előtt is nagy gondom volt, az ólta, miolta róla két leveledben bővebben irtál, engemet felette megilletett. Ide járult az is, hogy *Sallustius* szüntelen unszolt a' régi egyességnek közötted és *Luccijus* között való helyre állítására. De jóllehet mindent tettem, a' mit tehettem, még is nem csak élébbeni barátságos indulatját számodra meg nem nyerhettem, hanem még annak okát sem vehettem ki belőle, miért változott légyen olly igen meg erántad. Ó ugyan minduntalan azon ügyét emlegeti; mellyben te közbíró voltál, 's azokat a' környülállásokat, mellyek néki már itt létedben neheztelést okoztak: de bizonyára van még más valami, a' mi még mélyebben vert fészket szívében, 's a' mit sem leveled, sem semmi, a' mit én mentségedre mondhatok, olly könnyen el nem felejtethet, a' melly könnyen te jelenlétedben élő szavaddal, sőt már nyájos tekintetteddel elfelejtethetnél; ha ugyan ezt érdemes foglalatosságnak tartod, a' mint hogy bizonyosan annak is fogod tartani, ha szómat fogadod és ha szelid 's emberszerető természetteddel ellenkezni nem akarsz. Azon pedig fel ne akadj, hogy ámbár élébbeni levelemben olly igen biztam, hogy ő egészen hatalmamban fog leülni, most egyszerre egészen elcsüggedni láttatom; mert alig lehet elhinni, melly sokkal hajt-

hatatlanabb feltételűnek 's engesztelhetlenebb haragunak látszik most lenni, mint gondoltam volt. De ez vagy meg orvosoltathatik hazajöveteled után, vagy ő neki fog terhére lenni, akár mellyitek adott is rea okot.

Azt irod; nem kételkedel benne, hogy a' Praetorságot meg ne nyerném. Tudd-meg, hogy most Romában az embereknek semmi féle neme sem tanult olly igen ki minden gaz mesterségeket, mint *Candidatusaink*, és hogy még az sem tudatik, mikor fog a' gyűlés tartatni. De ezekről *Philadelphus* 18) többet fog mondani.

Szeretném, ha mindent, a' mit *Academia*m' számára szereztél, mennél előbb elküldenél. Alig hiheted, melly igen gyönyörködtet engem nem csak a' *Tusculanumban* való lételem, hanem már a' róla gondolkodás is.

Könyveidet a' világerért se add másnak. Tedd el azokat számomra, a' mint ajánlottad. Kimondhatatlan buzgósággal szeretem azokat, valamint más felől nem kevesé gyűlölöm a' körülöttem való dolgokat, *) mellyek nem képzelheted, melly igen megromlottak az alatt a' rövid idő alatt, miolta távol vagy.

VIII.

UGYAN AHOZ.

A' 686-iknak vége felé.

Mondhatom, hogy nagy anyád nem egyéb betegségben halt-meg, hanem utánnad való nagy óhajtozása miatt 's egyszer'smind attól való féltében is, hogy az olly soká elhalasztott *Latiumi* innepek az idén talán

*) t. i. az ország' dolgait.

egészen elfognának mulni, 's ő attól a' gyönyörűség-
től megfosztattatnék, mellyet neki az *Albanus* hegyre
menő asszonyok' pompás és hosszú sorának nézése ad-
ni szokott. 19) Ezen dolog iránt *Lucius Saufejus* 20)
már eddig kétség kívül irt hozzád vigasztaló levelet,
annak rendje 's módja szerint.

Mi itten tégedet Januarius holnapra várunk; ha csak
bizonytalan hír után e, vagy azért, hogy valakinek irt-
tad, nem tudom. Legalább nékem leveleidben erről sem-
mit sem említettél.

A' képek, mellyek számomra szerzettél *Cajetában* *)
rakattattak-ki a' hajóbul. Én azokat még nem láttam,
mert még mindöddig nem volt időm Romából ki-
rándulni; de küldöttem valakit, a' ki az oda szállítás'
árát kifizesse. Nem győzlek szeretni, hogy azokat olly
hamar és olly oltsón megszerzed.

Barátunknak (*Lucejusnak*) megengesztelésében meg-
tettem a' mire olly sokszor kértél, 's mindent megpró-
báltam; de csudálkozni kell rajta, melly igen elvagyon
tőled idegenedve. Ennek titkos okait, jóllehet ugy gon-
dolom, valamennyire magad is hallhattad, meg fogod
tőlem érteni hazajöveteledkor. *Sallustius'* számára sem
tudtam régi szívességét megnyerni, jóllehet ez szemé-
lyesen jelen van. Ezt azért írom-meg, mivel ő engem
szüntelen azzal szokott vádolni, mintha ezen dologban
erántad nem mutattam volna elég buzgóságot. Most ma-
gán tapasztalta-meg, melly nehéz légyen amaz megkér-
lelni és hogy nem én vagyok oka, ha erántad és maga
eránt való buzgó törekedésemnek több foganatja nem volt.

A' kis *Talliát* eljegyeztük *Cajus Piso Fruginak*,
Lucius Piso fijának. 21)

*) A' hol Ciceronak háza volt.

IX.

UGYAN AHOZ.

687-dikben.

Haza-jöveleled' váratásával igen gyakorta megcálsz bennünket. Nem régiben is, midőn már azt gondoltuk, hogy minden órán megérkezel, hirtelen Julius hónapba tétettünk által tőled. De most már ugy gondolnám, megjöhétnél az említett időre, ha károd nélkül eljöhetsz. Ezen esetben épen testvéremnek (*Quintusnak* 22) gyűlésére érsz haza; én hosszas távolléted után ismét meg foglak látni, 's *Acutillus* d' való perednek barátságos egyezés által véget vethetsz.

Az utólsóra *Peducaeus* is kért, hogy emlékeztetélek. Mind ketten olyan értelemben vagyunk, hogy igen jó volna a' dolgot barátságos egyezés által elvégezni. A' mit közbejárásommal tehetek, arra valamint eddig kész voltam, ugy ezután is kész leszek.

Én itt *Cajus Macer*' ügyének megítélése által a' népnek kimondhatatlan, és csak nem példa nélkül való jóváhagyását nyertem-meg. Jóllehet kímélve bántam vele, még is az a' tisztelet, mellyet az ellene mondott sententia által a' néptől nyertem, sokkal nagyobb nyereségemre szolgált, mint azon esetben, ha őt szabadon bocsátottam volna, 23) az ő háladatossága szolgálhatott volna.

A' mit a' *Hermathenüről* 24) irsz igen kedves előttem, az az én *Academiámnak* igen illendő ékessége fog lenni, minthogy *Hermes* minden gyakorló helyeknek, *Minerva* pedig különösen az enyinnék, nagy díszére válnak. Mire nézve nagyon kívánám ezt a' többi dolgokkal is, mellyekről leveledben irsz mennél előbb

felékesíteni. A' már megküldött képeket még nem látam. Formiai *) jószágomban vagynak, a' hova most menni szándékozom. Ezeket mind együl egyig *Tusculanumba* vitetem. Cajetát akkor ékesíttetem fel, ha az efféle dolgokkal bővelkedni fogok.

Könyveidet tartsd-meg számomra, 's ne enyésszékel reménységed, hogy azokat még valaha magamévá tehetem. Ha egyszer ennyire megyek, gazdagabb leszek *Crassusnál*, 's megvetve nézek-le másoknak falujira és telkeire,

X.

UGYAN AHOZ.

686-dikban.

Consulságra vágyásonnak körülállásai, mellyekre olly nagy gondod vagyon, a' mennyire még most némelly jelekből vélekedni lehet, következendőképen vagynak. Még eddig *Publius Galba* csak maga **) jár a' Consulság után, 's régi eleink módja szerint mindenütt kéréken és egyenesen kiadnak rajta. Mert a' kik őt eligazítják, többnyire azt adják okul, hogy nékem adós-saim, Reménylen használni fog nékem, ha e' szerént naponként nagyobb hire lesz annak, hogy sok barátim vagynak.

*) Cajetából Formiába vitettek, a' hol Ciceronak jószága volt. Formia *Cajeta* és *Tusculum* között mint egy közeppen feküdt.

**) Minthogy minden Romai polgárt meg kellett voksáért köszönteni, a' *Candidatusok*, kivált a' kik magokhoz nem igen bíztak, már a' választó gyűlés előtt esztendővel kezdették magokat választóiknak ajánlani.

Én a' polgároknál való magam ajánlását épen azon idő tájban akartam kezdeni, mikor (a' mint *Cincius* mondja) inasod ezen levéllel hozzád fog utazni; még pedig a' Mars' mezején, azon gyülés' alkalmatosságával, melly az új *Tribunusok'* választatása végett Julius 11-dikére vagyon határozva. Vetélkedő társaim a' mennyire a' dolog eddig tudva vagyon, csak *Galba*, *Antonius* és *Quintus Cornificius* lesznek. Az utolsónál gondolom vagy elneveted magadat, vagy nagyot sóhajtasz. Hogy homlokodra is reá üss, némellyek még *Caesonius* 25) is közöttök nevezik. Hogy *Aquilius* magát jelentse, az előttem nem hihető; ő világosan tagadja, 's azoknak, a' kik őt serkentették, rész szerint betegséget, rész szerint sok törvényes ügyeit hozták elő mentségére 26.) *Catilina* is, ha a' bírák azt az ítéletet teszik, hogy a' dél nem világos 27), okvetetlenül vetélkedő-társom fog lenni. Hogy *Aufidius*ról és *Pilacanus*ról is szóljak, azt nehezen fogod tőlem várni. 28)

Azok között a' kik legközelebb következő esztendőre keresik a' Consulságot, mindenek' vélekedése szerint *Lucius Julius Caesar* lesz nyertes. *Thermus*ról azt hiszik, hogy *Silanus*nak a' második Consul' helyét peressé teszi; de mind ketten olly igen szűkölködnek, mind barátok, mind a' közönség előtt való tekintet nélkül, hogy az én vélekedésem szerint nem volna lehetetlen nekik még *Curius*t is eleikbe tolni 29); jöllehet ez kívülöttem mindeneknek másképp látszik. Reám nézve leghasznosabbnak gondolnám, ha *Thermus* lenne Consul *Caesarral*; mert mind azok között, a' kik most ezen tisztséget keresik, senki sem lenne erősebb vetélkedő-társom, ha az én esztendőmbe maradna, mint *Thermus*; minthogy a' *Flaminiai* ut' megigazítására rendelt Biztosságnak ő a' feje; a' melly út akkorra bizonyosan el fog készülni.

Legörömelebb látnám tehát, ha ő lenne *Caesarnak* társa a' *Consulságban*.

A' *Consulságért* vetélkedőkrül ez az én még jól által sem gondolt vélekedésem: A' mi magamat illet, *Candidatusságomnak* egész ideje alatt, nagy gondal fogok mindenképen vigyázni, 's minthogy *Galliai* polgár-társaink a' voksolásban ugy látszik sokat tehetnek, talám *Septemberben*, midőn *Romában* a' *Forumon* a' munkák valamennyire tágulnak, *Pisohoz* *) a' *Senatus* által elküldtettem magamat, ugy hogy *Januariusra* 30) ismét visszajöhessenek.

Mihelyt legjelesebb előkelő embereink' gondolkodását megtudom, tudósítani foglak az eránt. A' többi, reménylem nem okoz sok vesződséget, legalább addig nem, míg más vetélkedőtársok nem mutatják magokat, mint azok a' kik *Romában* vagynak. *Pompejus* barátomnak seregét 31) igyekezzél, az együtt vetélkedéstől elvonni, minthogy te közelebb vagy hozzája mint én. Bizvást mondhatod néki, hogy nem fogok reá neheztelni, ha a' választásomat tárgyazó gyűlésre nem fog eljöni. 'S ennyit az effélékről.

De van még valami hátra, a' miért tőled engedelmet kell kérnem. *Caecilius* 32) atyád' testvére, *Publius Variusnál* mint adósánál nagy summa pénzt elvesztvén, törvényes pert indított adósa' testvére ellen *Casinius Satrius* ellen, minthogy ez, a' mint ő állítja amannak jószágait, a' hitelezők' kárával csalárd vétel által magáévá tette. *Caeciliushoz* adták magokat a' többi hitelezők' is, 's ezek között voltak *Lucullus*, *Publius Scipio*, és *Lucius Pontius*, a' kit abban az esetben, ha az adós' jószága kotyavetyére került volna, *Massae-Curatorrá* szándé-

*) C. Calpurnius Piso, a' ki akkor a' *Narboni Galliában* *Proconsul* volt.

kozták tenni. De ezen utolsó környüállásról itt említést tenni nevetséges dolog, minthogy a' történet velejéhez nem tartozik. Megkért *Caecilius*, hogy szolgáljak néki *Satrius* ellen. Ez a' *Satrius* pedig csak nem mindennapi nálam, 's *Lucius Domitius* után, a' kit mindenek felett tisztel, senkihez sem ragaszkodik úgy, mint én hozzám, 's mind nekem mind *Quintus* ötszémnek hasznos szolgálatokat is tett, midőn tisztséget kerestünk. Elgondolható, melly igen megzavart légyen engemet ezen dolog, mind *Satriusnak* barátságos indulatjára, mind *Domitiusra* nézve, a' kinek tekintetétől Consulságra való léphetésem olly igen függ. 33) *Elcibe* adtam mind ezt *Caeciliusnak*, 's azt is mondottam néki, hogy ha egyedül maga volna *Satrius* ellen, nem vonnám-meg tőle szolgálatomat; de minthogy a' hitelezők olly igen sokan vagynak, 's azok között olly nagy tekintetű emberek is, a' kik könnyen megnyerhetik a' pert azon prokátor nélkül is, a' kit *Caecilius* a' maga ügyében vallani akar, illendő volna, hogy mind engemet, megkímélne, mind környüállásaimat tekintetbe venné. Ezen kinyilatkoztatásomat barátságtalanabbul fogadta mint kívántam, 's mint az illendőségre néző emberek szokták; 's attól fogva a' velem való társalkodást, melly kevéssel az előtt kezdődött, egészen félben szakasztotta, 's mindenütt fut tőlem.

Kérlek bocsásd-meg azt nekem, 's hidd-el, hogy embertelenségnek tartanám barátomnak becsülete ellen ollyankör kikelni, midőn az a' legveszedelmesebb állapotban van, holott az hozzám minden szívességgel viseltetett. Ha pedig keményebben akarsz megítélni, ám gondold azt, hogy tisztségre vágyásom ellenzette bátyád kívánságának tellyesítését. Én azt tartom, hogy ezen utolsó esetben is bocsánatot érdemelnek, minthogy nem

csupán *áldozati barom és ökörbőr* *) forog kérdésben. Magad látod, melly pályát futok, 's melly szükséges nem csak régi barátimat megtartanom, hanem újakat is szereznem. Reménylem, hogy eléggé kimentettem magamat előtted; legalább szívemből kívánom.

Hermathenában igen gyönyörködöm, 's olly jó helyen 's olly szépen is áll, hogy az egész *Gymnasium* annak kedvéért látszik építve lenni. Légy bizonyos nagy mértékben való szeretetem felől.

XI.

UGYAN AHOZ.

688-dikban.

Tudodra kívánom adni, hogy *Lucius Julius Caesar* és *Cajus Martius Figulus*' Consulságok alatt familiám egy fiuval nevelkedett, 's Terentiának semmi baja sinsen. 34)

Melley régen nem vettem már tőled semmi levelet is? Én nem régiben hosszasan irtam állapotomrul.

Most vetélkedő-társomnak *Catilinának* védelmezését szándékozom magamra vállalni. Ollyan bíráink vagynak, a' millyeneket kívántunk, még pedig a' vádolónak tökéletes megegyezésével.

Ha *Catilina* a' pert megnyeri, reménylem jobban egyet ért velem a' Consulság' keresésekor; az ellenkező esetet pedig békével fogjuk túrni. 35)

Nagy szükségem van mennél előbb való megjövedlre; mert mindenek azt hiszik, hogy némelley legfőbb

*) Lásd *Ilias* XXII, — 150. *ἐπεὶ οὐχ ἄρα γὰρ σὸς βροχὴν* pedig.

tekintetű emberek, a' kik neked jó barátid, előmozdításomat akadályoztatni akarják. Ezeknek megnyerésére te énnékem felette hasznos lehetnél. Azon légy tehát, hogy a' mint szándékozol, Januariusban Romában lehess. 36)

XII.

CNAEJUS POMPEJUS MAGNUS IMPERATORHOZ. *)

691-dikben.

A' Senatushoz küldött leveleid, valamint mindeneknek, ugy nékem is kimondhatatlan gyönyörűséget okoztak; mert olly nagy bizodalmat támasztasz a' minden órán várrattatható békesség eránt, a' millyent én te tőled, 's egyedül te tőled, mindenkor reménylettem. De azt nem titkolhatom-el előtted, hogy régi ellenségeid, a' kik kevés időtül fogva barátid valának, ezen levelek által igen megilletettek, 's reménységöknek igen magas polczáról taszítottak-le 37)

A' melly-levelet pedig nékem magamnak küldöttél, az eránt bizonyossá tehetlek, hogy jóllehet abban hozzáam való barátságos indulatodnak kevés jelei vagynak, még is igen kedves volt előttem. Mert nincs nagyobb gyönyörűségem, mintsem, ha lelki méretem azt mondja, hogy mások eránt való kötelességemet véghez vittem. Ha néha megtörténik, hogy jótéteményimnek mások' szívessége megnem felel; örömezt eltűröm, hogy az én részemről találtassék több jószág. Azonban nem kételkedem, hogy ha szintén határ nélkül való tisztele-

*) Lásd Cicero' életét, § 18.

tem csak igen kevés részt adna-is barátságodbul, leg-
alább a' közjó szorosán öszve fog bennünket kapcsolni
's egyesíteni.

Hogy pedig tudhassd, mit kívántam volna leveled-
ben találni, olly nyílt szívvel fogoka a' dologral szóllani,
a' mint mind természetem, mind kölcsönös barátságunk
kívánja. Ollyan dolgokat vittem véghez, a' melyekről
reménylhettem volna, hogy mind kölcsönös barátságos
indulatinkra, mind a' közjóra való tekintetből örömmel
és dicsérettel fogsz leveledben említést tenni. Hogy ezt
elmulattad, arra kétség kívül egyiktől vagy másiktól való
társalkodásod adott okot. 38) De tudd-meg, hogy azt,
a' mit a' haza' megszabadítására tettem, az egész föld-
kereksége jóváhagyja; 's ha visszajövedeled után kör-
nyülállásokat bővebben megtudod, olly nagy okosságot
's nagy lelkúséget fogsz magam viseletében találni,
hogy te, jóllehet sokkal nagyobb vagy, mint *Africa-
nus*, még is örömet meg fogod engedni, hogy egy
ollyan, a' kisebb *Loliusnál*, veled mint a' közdolgokra,
mind a' magános állapotokra nézve, barátságos frigy-
ben éljen. 39) Isten hozzád!

XIII.

QUINTUS METELLUS CELER,
Quintusnak fija,
PROCONSUL M. T. CICERÓHOZ.

691-ben.

Örülök rajta, ha egészséged jól szolgál. Kölcsönös
szívességünkhöz 's megújított barátságunkhoz képest azt
gondoltam volna, hogy sem engemet nem fognál távollé-
témben neveltség', 's gondolás' tárgyává tenni; sem *Me-*

tellus ötszemen egy szaváért, jószága' és feje' veszteségével bosszút állani akarni. Feltéven, hogy ezt a' maga személye eránt való tisztelet kevesé védelmezte volna, legalább házunk' tekintete 's az én hajlandóságom, mellyel familiátokhoz 's a' köztársasághoz viseltettem, bátorságot adhattak volna néki. De most látom, hogy az minden felől megtámadtatik; én pedig elhagyattattam azoktul, a' kiknek elhagyni legkevesebbé illett volna. E' szerint tehát szomorkodom, és gyászolok én, a' ki egy tartományt igazgatok, egy hadi sereget vezérlek, 's háborút folytatok. Minthogy tehát sem illendő tekintettel nem voltál erántam, sem eleink' nemes indulatját magad viseletében nem követted, nem lesz csuda, ha valaha tselekedetedet megbánod. Hogy olly állhatatlan szívvel lehess erántam, és az enyimek eránt; azt nem reményltem. Azonban engemet sem familiám' sérelme, sem akár kinek igazságtalansága a' közjó' munkálásától el nem vonhat. Isten hozzád!

XIV.

QUINTUS METELLUS CELER PROCONSULHOZ. ⁴⁰⁾

691-dikben.

Azt irod, nem gondoltad volna kölcsönös szivességünkhöz 's megújított barátságunkhoz képest, hogy én valaha tégedet gunyolás' tárgyává tehetnélek. Megvallom, hogy én szintén olly kevesé gondolhatom-el, mit akarsz ezzel mondani. Azonban alkalmasint, a' mint gyanítom a' felől tudósított valaki, hogy én a' Senatusban, midőn azokról tettem emlékezetet, a' kik, a' mint én hiszem, bánták a' köztársaságnak általam lett meg-

szabadítását, azt mondtam: hogy némelly hozzád tartozandóid, a' kiknek ellenek nem állhattál, reá birtak tégedet, annak a' mit a' tanácsban dicséretemre mondani szándékoztál, elhallgatására. Nem tagadom, hogy midőn azt mondtam; azt is hozzá tettem: hogy te, és én, a' városi belső intselkedések ellen, te pedig Italiát, mind a' fegyveres ellenségek, mind a' titkos öszveesküvők ellen védelmeznék, és hogy ezen szép egyezés a' te rokonid által felbontatott légyen, ugy mint a' kik attól féltek, hogy te, a' ki én tőlem a' tiszteletnek, 's szeretetnek olly sok és szép bizonyságait vetted, kötelesnek tartanád magadat a' kölcsönös tiszteletnek és szeretetnek viszont megbizonyítására. Arról való nyiltszívű vallástélelem, mit vártam 's reménylettem a' tanács előtt való dicséretedtől, 's melly igen fajna reménységemben való megcsalatkozásom, a' hallgatóknak mulatságot láttatott szerezni 's egy kis nevetés támadott, de nem téged nevettek; hanem inkább az én panaszolkodásomat és azt, hogy olly nyiltszívvel megvallottam, melly igen kívántam volna tőled megdicsértetni. Ugy gondolom anár, hogy éppen az által nagy tisztelettel szólottam felőled, minthogy életemnek legszebb 's legfényesebb körülállásai között is tőled magasztaltatni, 's hozzám való szívességednek nyilván való bizonyságát tapasztalni kívántam.

Midőn pedig kölcsönös szívességünkről szólasz, nem tudom mit nevezz a' barátságban kölcsönösnek. Én azon azt értem, ha ugyan azon barátságos indulatok adattatnak és viszopoztatnak. Ha azt mondanám, hogy a' Provinciáról (mellyhez mint Consulnak jaszom volt) a' te kedvéért mondtam le, 41) lehetne okod felőlem hamisságot 's kérkedést gyanítani; mert saját hasznom hozta ugy magával, 's azolta naponkiut több okom van azon lépésemmel megelégedni. De azt mondom: mihelyt

a' Provinciáról a' nép' gyűlésében lemondottam, azon-
 nal arról gondolkodtam, mi módon juttathatnám azt
 tenéked. Nem szóllok 'arrul, a' mi sorsvetéseknél tör-
 tént; csak azt akarom veled gyanítatni, hogy akkori
 tisztitársom 42) semmit-sem tett tudtom nélkül. Egyéb
 környűállások önként eszedbe fognak jutni magad-
 nak is, melly sietve gyűjtöttem-össze még azon
 a' napon, mellyen a' sors vettetett a' tanácsot, 's melly
 sokat és melly hosszasan beszéltem érdemeidről; ugy
 hogy ezen beszédemet magad is reád nézve igen dicső-
 ségesnek, tisztí társaidra nézve pedig sérelmesnek mon-
 dottad lenni. A' Senátus' végzése is, melly az nap ho-
 zatott, olyan kifejezésekkel vagyón írva, hogy valámig
 az fenn marad, so^a sem lehet hozzád való szívessé-
 gemet kétségbe hozni. Emlékezzél-meg kérlek arról is,
 mit tettem éretted elmeneteled után a' Senátusban,
 millyen leveleket irtam hozzád, 's itéld-meg magad,
 ha vallyon az a' mód, mellyel magadat Romába jöve-
 teled után erántam viseled, mind ezek megvizsgálásá-
 nak tartathatik é.

A' mit megújított barátságunkról írsz, azt sem
 érthetem; mert nem foghatom-meg, hogyan mondh-
 tod azt megújítottnak, a' mi meg nem volt változva.

Midőn pedig azt írod: hogy nem kellett volna öcsé-
 den egy szaváért, jószága' és élete' veszteségével boszút
 állani akarnom, mindeneknek előtte légy bizonyos ab-
 ban, hogy én azt a' testvéri szeretetet, mellyből ezen
 szemrehányás származik, igen helybe hagyom; kedveért
 magamat testvérednek ellene szegeztem, azt nékem
 megbocsásd; mert a' köztársaságot senki jobban nem
 szeretheti, mint én. Ha pedig kegyetlen megtámadása
 ellen magamat védelmezni kénytelen voltam, reménylem,
 megelégedhetnél azzal, hogy részemről ezen igazságtalan-
 ság ellen való panaszolkozással téged megkéméltelek.

Midőn megtudtam, hogy minden hatalmát, mellyel mint Tribunus birt, veszedelmekre akarja fordítani, hitvesedhez *Clodiához* és testvértékhez *Mucialhoz* 43) a' kinek *Cnaeus Pompejussal* való barátságomért erántam sok szívességét tapasztaltam, azzal a' kéréssel folyamodtam, hogy őt ezen igazságtalanságtól tartóztassák vissza. Mind a' mellett is ő engem, azt a' Consult, a' ki a' köztársaságot megtartotta, 's Consulságom' utolsó napján, midőn hivatalomat a' gyűlésben leaktartam tenni, olyan sérelemmel illetett, a' millyennel közön-séges hivatalban a' legérdemetlenebb polgár sem illetetett soha, midőn hivatalomat a' nép' gyűlésében tartandó beszéddel letennem tilalmazta: a' melly sérelem mindazáltal nékem legnagyobb becületemre szolgált. Mert midőn ő nékem csak a' szokott esküvést engedtemeg, magasan harsogó szóval a' legigazabb és legszebb módon tettem le, 's a' nép' színt olly fennszóval esküdött, hogy ezen esküvésem igaz. Illy igen meglévén is bántva, még az nap *Metellushoz* küldöttem némelly közös barátinkat, a' kik őt ellenséges szándékáról lebeszél- lenék. Ezeknek azt adta válaszul, hogy ez már nem volna hatalmában, minthogy kevéssel az előtt a' nép' gyűlésében mondotta volna, hogy egy olyan embernek, a' ki másokat ügyek' megvizsgálása nélkül karhoztatott, nem kell a' nép' előtt való szöllást megengedni. Ki- mondhatatlanul derék ember és jó polgár, a' ki arra a' büntetésre, mellyel a' Tanács, minden jó emberek' meg- egyezésével azokat illette, kik a' várost meggyuj- tani, a' Senátorokat 's polgári tisztviselőket megölni 's a' legveszedelmesebb hadat támasztani akarták, azt tartotta méltónak; ki a' Tanácsházat a' vérontástól, a' várost az elégetéstől, 's Itáliát a' belső háborútól megmentette.

Ezen okokra nézve testvérednek *Metellusnak* el-
ne állottam, 's Januarius' első napján a' Senátusban
a' köztársaság' állapotjáról úgy versengtem, hogy érez-
nie kellett, melly bátor és állhatatos vetélkedővel légyen
dolga. Egynehány nappal azután midőn a' népet szán-
déka' elősegítésére birni akarta, beszédjében minden
harmadik szavában az én nevem fordult-elő, fenyege-
tődött ellenem; szembetűnő volt, hogy erősen eltökél-
lette magában engem minden kitelhetőképen, nem tör-
vénnel, sem okkal, hanem erőszakkal és elnyomással
megrontani. Ha ezen vakmerőségnek bátorsággal 's ma-
gamhoz való bizodalommal ellent nem állottam volna,
ki nem hitte volna azt felőlem, hogy a' Consulságom-
ban mutatott bátorság inkább a' vak történetnek, mint
erős lélekkel feltett szándéknak munkája lehetett.

Ha testvérednek ezen ellenem forralt rosz szándé-
ka előtted esmeretlen volt, meg kell vallanod, hogy a' leg-
nagyobb fontosságú dolgokat titkolta-el előtted; ha pedig
valamit tudatott belőle, méltán kimélőnek 's kedvezőnek
tarthatasz, hogy azért szemrehányásokkal nem illették.

'S ha már látod, hogy *Metellusnak* nem egy sza-
va, (a' mint irod) hanem jól meggondolt ellenséges
indulatja boszontott-meg: reményem megesméréd jó-
szívűségemet (ha ugyan azt ezen szép névvel 's nem
inkább erőtlenségnek és érzéketlenségnek kell nevezni),
ha azt mondom, hogy valamikor a' Tanácsban testvéred-
ről szó volt, soha sem szóllottam ellene; hanem vesz-
teg maradtam, 's azokhoz adtam voksomat, a' kik leg-
nagyobb kiméléssel láttattak itélni. Azt is hozzá teszem,
jóllehet olyan dolog, a' mivel nékem nem kellett vol-
na gondolnom, hogy a' Senátusnak ezen ellenségem'
részére kedvező végzését nem csak kedvetlenül nem vet-
tem; hanem inkább, minthogy a' te öcsédet illette, ré-
szemről is eszközöltem.

Nem támadtam-meg tehát öcsédet, hanem csak meg-támadásának állottam ellene 's az állhatatlanság helyett, mellyel vádolsz, inkább olly állhatatos szívet mutattam erántad, melly még akkor is tántorithatlanul maradt, mikor te barátságodat tőlem egészen megtagadtad.

Sőt még most is midőn csak nem fenyegetődve írsz, azt felelem, hogy testvéredért való neheztelésedet nem csak megbocsátottam, hanem igen dicsérem is; mert saját szívem emlékeztet reá, melly nagy ereje légyen a' testvéri szeretetnek. Csak arra kérék, hogy te is igazságosan ítéld-meg az én neheztelésemet, 's gondold-meg, hogy nékem is jussom volt, ha méltatlanul, kegyetlenül 's ok nélkül támadtattam-meg, nem csak nem engedni, hanem az ilyen dologban tőled 's a' vezérlésed alatt lévő seregtől 44) segédelmet várni. Én mindenkor szívemből kívántalak barátomnak, 's mindenkor az volt egyik fő igyekezetem, hogy általláttathas-sam veled melly igazán szeretlek. Ezen erántad való indulatom most is meg van 's mind addig meglesz, valamíg, hogy meglegyen, kívánod; sőt hozzád való sze-retetből elébb megtudnék testvéred' gyűlölségétől szünni, mint annak gyűlölése miatt hozzád való barátságomban alább hagyni. Isten hozzád! 45)

MAGYARÁZÓ JEGYZÉSEK

Cicero' leveleinek első könyvéhez.

I.

1) *Pomponia*, *Atticus'* testvére *Quintus Ciceronak*, *Marcus Cicero'* testvérének felesége volt. Ezen házaspár, úgy látszik, nem igen egyezett egymással, 's igen különböző indulatnak voltak. *Quintus* (a' mint testvérének hozzá írt leveleiből látni lehet) vidám, gond nélkül való, de egyszer'smind hirtelen 's könnyen felgerjedő természettel bírt; *Pomponia* ellenben, igen érzékeny 's jussait igen feltó lévén, könnyen megsértethetett, 's ha egyszer magát megsértetettnek vélte, nem könnyen engesztelődött-meg; a' mi amannak annál nehezebben eshetett, minthogy (mint minden hirtelen természetűek) nem szántszándékkal okozott sérelmet, 's mi-helyt első hevessége lecsillapodott, azt kívánta, hogy felesége még ábrázatjában se mutasson neheztelést. Az illy különböző természetű házastársak között szükségesképpen gyakorta kellett aprólékos viszálykodásoknak tavadni; 's ugyan azért *Cicerónak* és *Atticusnak* mindenkor volt dolgok, ha közöttök az egyetértést fenn akarták tartani.

2) Miben állott légyen ezen dolog, nem tudjuk, 's nem is elmulthatatlanul szükséges tudnunk. Hihető, hogy *Atticus* adós volt egy bizonyos summával valakinek, a' ki azt kívánta, hogy fizesse azt *Acutiliusnak*. *Atticus* kész volt erre, csak törvényt bátorságot kívánt *Acutiliustól*, az eránt, hogy más senki sem fogja utóbb ezen summát rajta követelni; 's ezen bátorságot *Acutilius* megtagadta tőle.

3) Az a' *Peducaeus* a' kiről itt és még több *Atticus*hoz írt levelekben is szó van, fíja volt azon *Sextus Peducaeusnak*. a' kinek Praetorsága alatt *Cicero* 675-dik esztendőben *Siciliában*, Quaestorságot viselt. Úgy látszik, hogy *Atticusnak* olyan meghitt barátja volt, a' kire ez dolgotnak folytatását gyakorta bízta.

4) Hogy az az ember, a' kit itt *Cicero* nem nevez-meg, (minthogy *Atticus* sem nevezte-meg) *Lucoejus* volt légyen, azt az *Atticus*hoz írt hetedik levélből látjuk. Talán ugyan az volt, a' kiről az *Atticus*hoz írt levelek első könyvének tizenhetedik levelében szó van, 's a' kihez egy másik levél is (ad *Dirérsos* V. 12 edit. vulg.) van intézve. *Atticusra*, előbbeni barátjára való neheztelésének oka bizonytalan; de hogy fontos embernek kellett lenni, az abból kitétszik, hogy *Cicero* olly igen sürgeti a' megbékélést, 's olly igen munkálkodott abban.

Ezen *Tadius*, 's az a' dolog, melly itt említettik, szintén olly kevesé esméretes, valamint az a' fiatal asszonyi személy, a' kiről itt szó vagyon. A' magyarázók nem tudják mit kell a' *Tadius*, és ezen leánynak tatorai között való dolog érteni, az sem egészen világos miképpen és miért vett *Atticus* részt a' dologban; de hogy részt vett legyen, az ki tetszik az *Atticus*hoz irt negyedik levélből, a' hol *Cicero* azt írja, hogy *Tadius* előtt az az egyesség, mellyre *Atticus* lépett, igen kedves volt. — A' perre, ugy látszik egy *Epirusban* vagy *Macedonia* Provinciának más részében fekvő fundus adott alkalmatosságot, melly a' meg nem nevezett leány' atyai örökségének egy részét tette, 's mellyet törvényes tatorai *Tadius*tól vissza-kivántak. A' leány' atya tudniillik megholt, a' nélkül, hogy testamentomában leányának tatorokat rendelt volna, 's talám akármí okokra nézve egynehány esztendők elfolytak, minekelőtte a' leánynak (az ilyen esetben gyakorlott szokás és törvény szerént) törvényes tatorok adattak, 's ezen tatorok az örökség' rendbe szedésében azon fundusról rendelést tehetek volna, melly felett most a' per folyt. *Tadius* azon fundust az alatt az idő alatt, míg az örökös tatorok nélkül volt, valami módon a' törvényekkel meg egyező úton, magáévé tette, 's nem akarta vissza adni, midőn azt a' tatorok az egész örökséggel öszve akarták foglalni. Az ilyen környüállások között *Tadius* talám *Ciceronak* és *Atticusnak* barátjok vagy cliensek, az utolsóhoz, mint *Epirusban* nagy birtoka 's máskép is *Macedonia* provinciában nagy tekintetű emberhez folyamodott, kérvén, hogy legyen közbenjárója az azon tartománybeli igazgatóknál, 's attól (minthogy talám előtte a' dolog nem volt voltaképen esméretes) azt a' választ vette, hogy a' pert szükségtelen félteni, minekutanna *Tadius* a' jószágnak olly régen birtokában van. Ezen feleletet *Tadius* közölte *Ciceronak*, 's ez a' jelenvaló levélben azon való csudálkozását jelenti, miképen felejtette el *Atticus*, hogy a' hosszú ideig való bírásnak sincs elegendő ereje a' törvényes tatorság alatt való személynek jussai ellen. Minthogy *Atticus* azt nem tagadhatta, utóbb azt tanácsolta *Tadius*nak, hogy lépjen a' felperessel egyességre; a' mire *Tadius* örömet reá is allott. 'S hihető, hogy ezen egyességnek végrehajtásában tett *Atticus* *Tadius*nak hasznos szolgálatot.

6) *Atticus* *Epirusban* *Buthrotus*' városa körül nem meszsze *Corapa* szigetétől nagy kiterjedésű 's szép jövedelmű jószágokat bírt. Hihető, hogy előbbeni birtokaihoz ezen szép tartományban kicsinyenkint többet vett, 's valamelly ilyen vételről kell itt szónak lenni.

7) Ezen levélben több jelenségekből észre lehet venni, hogy *Atticusnak* azon levele, mellyre *Cicero* ezzel felel, kedvetlen órában 's keményecskén volt írva. Ugy látszik, hogy *Atticus* abban nem csak sógorának, *Quintus* *Ciceronak* maga alkalmaztatása éránt panaszolkodott, hanem egyszer's-mind *Marcusnak* is szemére vetette, hogy neki igen ritkán ír, reá bizott dolgait nem elég buzgósággal folytatja, *Lucejus*' megbékéltetésében nem olly szorgalmas, mint kellene 's a' t.

Az a' kedvező és kémellő mód, mellyel *Cicero* magát menti, 's megilletődött barátjának minden nyilvános szemrehányások nélkül, igen gyengén értésére adja, hogy néki is volnának panaszai, egy szóval a' levélnek egész hangja remekül szolgálhat, miképen kell a' jó barátoknak hasonló esetekben egymással bänni.

II.

8) Ha vallyon az a' *Rabirius* és *Fontejus*, a' kik itt említetnek, ugyan azok é, a' kiket *Cicero* két még most is kezűnk között forgó beszédjeiben a' törvényszék előtt védelmezett, az bizonytalan 's nem is tesz semmit is a' dologhoz, akár tudjuk akár nem. De miképen találhatta *Conradus* a' HS. ccciooxxx az az: száz harmincz ezer sestertiusokból álló summát, mellyen *Fontejus Rabirius'* házat *Nápolyban* vette, olly iszonyú soknak, hogy még királyok sem szoktak volna házat olly drágán venni, azt alig lehet megmagyarázni; ha csak hibásan azt nem vélte, hogy ez a' jel HS itt nem sestertiusokat, hanem *sestertiamokat* az az ezer sestertiusokat tesz, a' melly esetben a' felyebb említett summá igen is nem kevesebbre, hanem száz harmincz millio sestertiusokra, vagy hetedfél millio Forintokra menne.

A' Romai pénz' értékére nézve előre meg kell jegyezni, hogy ezen munkában a' sestertius egy denarius' negyed részének, a' denarius pedig az Atticai drachmával egyenlő értékűnek vétetett. Igaz, hogy a' Romai denarius valami kevesben különbözött értékére nézve a' drachmától; de mint-hogy *Cicero'* leveleinek olvasói nem egyebet kívánhatnak, hanem csak azt, hogy az igazsághoz közeljaruló módon eleráyozhassák, — mennyit tehet ez vagy amaz Romai summa a' mi pénzünk szerint; semmit sem vesztenek, ha a' Romai denarius a' Görög drachmával egészen egyenlő értékűnek vétetik. Csak az a' kérdés mint kelljen a' Görög drachmát a' mi pénzünk szerint meghatározni: Minthogy minden tudósok között a' híres *Barthelemy* (lásd a' *Voyage du jeune Anacharsis* mellé ragasztott *Evaluation deschonnroyes d' Athenes*: legnagyobb gondal tette ezen pénznek felszámolását: azért ahoz tartom magamat; a' ki szerint tíz drachma mint egy három forintot és nyolcz garast tesz a' nálunk esmértes ezüst pénzben. Ehez képest egy drachma alkalmasint megegyez azzal, a' mit mi egy huszasnak hívunk. A' felyebb említett feltevés szerint tehát négy sestertius egy huszasnak lehet számlálni, 's ezer *sestertius* vagy egy *sestertium* mintegy 83 Rhenusi forintot és husz krajczárt, vagy száz kurta forintot tesz: 's minthogy az utolsó számlálás kerék számokat ad, az vétetett fel ezen fordításban, ugy hogy 10000 sestertius 1000 forintnak, 100000 sestertius 10000 forintnak, az az kurta forintnak vétetik, 's a' t.

Ehez képest a' százharmincz ezer sestertiusok, mellyeken *Fontejus Rabirius'* házat vette, nem tesz többet, hanem

tizenhárom ezer, és egynehány kurta forintokat, a' melly summa, minthogy itt nem valami közönséges házról lehet szó, egy olly szép, gazdag és népes városban, mint *Nápoly* már akkor is volt; inkább igen kicsiny, mint igen nagy, 's arra a' gyanúra adhat okot, hogy a' leirók miatt ezen számból hiba csuszott-bé.

IV.

9) *Pro signis Megaricis*. Ezen képek, hihető, azért neveztetnek Megaraiaknak, mivel a' márványnak egy bizonyos neméből készültek, melly (a' mint *Pausanias* mondja) egész Görög-országban, másutt sehol sem fejtetett, hanem csak *Megara* vidékén, igen fejez és lágyabb volt a' márványnak egyéb nemeinél, 's a' mellyből *Megarában* sok mesterséges művek találtattak. (Paus. in Attic. c. 44. §. 9.)

Hermae tui Pentelici. Pentelikus hegyén *Suidas* szerint öt fele színű márvány fejtetett, mellyek közül a' fejez a' Párosival egyenlő becseben tartatott, 's nagy részint képeknek és Hermeseknek. Az ollyan Hermesek, mellyeknek réz fejek voltak, 's mellyekről ezen fejek levétethettek, 's helyekben más tétethetett, ugy látszik, szokásban voltak a' Romaiaknál, minthogy az új képek' csinálása ez által igen megkönnyítetett, holott a' régieknél csak új fejeket kellett tenni.

10) Itt is, másutt is van gyakran szó *Cicéronak* a' hajdani *Tusculum* városkájának szép vidékén fekvő falusi lakásáról, mellyet ekkor tájban vett, 's mellynek kiszépítésére annál nagyobb gondot fordított, minthogy ezen Romához közel fekvő *Tusculánumát* legtöbbször meglátogatta, 's ezt szándékozott utóbb, ha közönséges foglalatosságairól lemondott volna, öregségének pihenő helyévé tenni. Minthogy sem hajlandósága nem kívánta, sem jövedelmei nem engedték, a' gazdagabb szomszédokkal, egy *Pompejussal*, *Crassussal*, *Hortensiuszal*, és több ilyenekkel pompában 's vesztegetésben vetélkedni; igen természeti módon támadhatott lelkében az a' gondolat, hogy legjobb lenne kedves mulatóhelyének felékesítésében az előtte olly kedves Görögök' nemes együgyűségét 's tiszta izlését például venni. Igen illendő dolgot is tselekedett, hogy ő, a' ki egyedül maga ragadta-el a' Görögöktől azt az egy dicsőséget is, mellyel ők még addig a' Romaiakat felyül haladták, tudniillik az elméleti kimiveltetésnek és ékes-szözlásnak dicsőségét, hogy, mondom a' Görögöket minden alkalmatossággal tanítóinak esmérte, 's mindent a' mivel elméje tündöklött, örömmel a' nagy hírű Görög tudósoknak köszönt, 's akkor is mikor a' világ-bíró Roma' larmájától eltávozván, a' természet' kebelében magának élt, magát Görög' művészek' remekeivel, 's *Athena*' legdicsőségesebb idejének maradványival vette körül, egy szóval, hogy *Tusculanumát* olly hasonlónvá igyekezett tenni, valamint csak lehetett, Athenának ama hajdani híres *Akademiájához*, mellyben gykor *Plato* (a' ki *Cicéronak Philosophorum Deus* volt)

az igaznak nyomozására szentelt életét nagy részint töltötte 's el is végezte. Így lehet megmagyarázni azt a nagy buzgúságot, mellyel *Cicero Atticusnak* tiszta izlését falusi lakásának felékesítésében hasznára akarta fordítani. Ezen lakásának azon részét, mellyet leginkább felakart ékesíteni majd *Gymnasiumnak*, majd *Palaestrának*, majd *Academiának* nevezi; de mind ezen nevezetek alatt csak egy tárgyat kell érteni, tudniillik egy nagy boltozatos folyosót (*porticus*) melly árnyékos és képekkel 's nyugró helyekkel szépített lugosokkal (*Xystus*, *exedra*) volt körülvéve, 's mind jó barátokkal való beszélgetésre és sétálásra, mind pedig magányos tanulásra 's elmélkedésre volt rendelve 's elkészítve.

11) Ki volt légyen ezen *Lentulus*, bizonytalan; hihető, hogy nem *Senátor*, hanem valamelly *Római kereskedő*, a' ki több rendbéli hajókkal bírt, mellyeken úgy látszik különböző portékákat szállított *Romából* *Görög-orosz*ának tengeri városaiba, 's ezekből viszont *Romába*.

V.

12) Ez a' *Chilius* költő volt, 's a' mint a' huszadik levelből ki lehet hozni, akkor *Cicéronál* lakott. Ugy látszik, hogy egy olyan költeményen dolgozott, mellyhez az *Eumolpidések*' eredetéről 's legrégebbi történetéről szóló tudósításokra volt szüksége, mellyeket *Atticus'* közbenjárása által legjobb kútfőkből kaphatott, minthogy *Eumolpus* volt az *Athenában* olly szentnek tartatott *Eleusiniai* mysteriumoknak szerzőjök.

VI.

13) *Atticus* egyik levelét kétség kívül így kezdte el; midőn a' *Ceramicusban* valék. *Cicero* tréfásan értésére akarja adni barátjának, hogy *Athenában* való lakásáról igen sokat tart 's mintegy elbizta magát abban.

14) *Hermeratlessék*, hihető ollyan *Hermesek* voltak, mellyek két fejjel bírtak 's elől *Mercuriust*, hátulról *Herculest* ábrázolták. *Hermes* mint a' *Gymnasiumbéli* testi gyakorlásoknak feltalálójok és *Hercules*, mint minden *Athleták* között a' leghíresebbik, az *Olympiai* játékok' szerzője úgy nézettek a' *Görögöktől*, mint a' *Gymnasiumoknak* 's az azokban üzött testi gyakorlásoknak védelmező Istenek, 's ezeknek képei, vagy külön, vagy a' most említett mód szerint egyesítve, szükséges ékességei voltak egy *Gymnasiumnak*. Ha szintén *Cicero'* *Tusculanumának* *Gymnasiuma* inkább elmebéli mint testi gyakorlásokra volt is rendelve, még is hihető, hogy valamelly *Palaestra* is volt körülé azoknak számokra, a' kik látogatására menvén, magokat effélével is akartak mulatni.

15) Itt kétség kívül azon háznak előtornáczáru, vagy vestibuláruul van szó, melly a' Tusculanumi mulató helyhez tartozott.

16) Erre *Cornelius Nepos Atticus'* életében következendő szavaival elégséges világositást ad: usus est (*Atticus*) familia, si utilitate iudicandum est, optima; si forma, vix mediocri. Nam in ea erant pueri litteratissimi, anagnostae optimi, et plurimi librarii, ut ne pedissequus quidem quisquam esset, qui non utrumque horum pulchre fatere posset. *Atticus* ezen tanult szolgáltnak egy részét egy Görög és Deák bibliotekához tartozó mindenféle könyveknek szépen és tisztán leiratására fordította, 's az ilyen bibliotekákat utóbb, mikor kedvellők találkoztak, el adta. Az efféle könyvárosság' ezen időben, midőn a' Romai Nagyk és Gazdagok a' nagy bibliotekákat is pompájok szükséges részének kezdték tartani, igen hasznos kereskedés volt, 's *Atticus* (a' ki még ekkor gazdag bátyjának *Caecilius*nak nem volt örököse) annyival is inkább iparkodott ez által is attyáról reá maradt közészerű birtokát öregbíteni, minthogy az efféle szorgalmatosság nélkül nem segíthette volna barátjait minden alkalmatossággal olly nemes szívűsggel, mint *Nepos* bizonyítása szerint már akkor is segítette, mikor tőke-pénze még nem ment többre kétszáz ezer forintra. — *Cicero* harmadik levelében arra emlékeztette barátját, hogy ez az ő számára is egy könyves gyűjteményt ígért. Ezen emlékeztetésre hihető, *Atticus* azt írta, hogy van néki egy tökéletes eladó bibliotekája, mellyet ha kívántatik, általengedhet: 's erre felel *Cicero*.

17) *De comitiis meis*. Hogy itt a' népnek nem azon gyűléséről légyen szó, mellyben *Cicero* a' Consulságot kereste, hanem a' Praetorság' kereséséről, és a' Praetorok' választása végett tartandó gyűlésről, azt *Casaubonus* olly világosan megmutatta, hogy semmi bizonyosságra többé szükség nincsen.

VII.

18) Ez kétség kívül *Atticus*nak egy meghitt szolgálja volt.

VIII.

19) *Cicero*' leveleinek legjobb magyarázói, *Corradis*, *Gronovius*, *Casaubonus* 's a' többi, látták, a' mit minden jó szeműnek látni kell, hogy *Cicero* itt tréfált, 's egy olly megelémedett asszonynak, a' ki, mint látszik, minden betegség és fájdalom nélkül mult ki, 's mint a' gyertya csendesesen elaludt, a' nélkül, hogy valakinek nagy bűt okozott volna, hogy, mondom egy ilyen asszonynak halálát nem tarthatta egy olly gyászos történetnek, mellyről illetlen lett volna enyelgő hangon szólni; 's annyival inkább sem tarthatta, minthogy *Atticus*, a' mint látszik, azon való aggodását je-

leutette, hogy talám ezen jó asszony utolsó betegségében sokat szenvedett, 's ezen jelentése által Cicero-t az enyelgő hangra birta, melly neki külömben is igen természeti hangja volt.

A *Feriae Latinae* nevü innep a' szövetséges népeknek esztendőnkint tartatni szokott innepjek volt, mellyet *Tarquinius Superbus* rendelt, 's mellyet negyvenhét, részszerint már a' régi *Latium*-hoz tartozott, részszerint utóbb meggyőzött városok innepeltek, követjeik által mindenféle ajándékokat küldvén az ekkori áldozatsnak annál nagyobb pompával lehető végehez vitelére. Az áldozat Jupiter' számára tétetett az Albaniai hegyen nagy ozeremoniákkal. Ezen innep' idejét ekkor a' Consulok határoztak-meg szabad tetszésök szerint, 's minthogy ezen esztendőben akar mi okokra nézve egész késő őszig halasztatott, hihető, hogy az a' jó öreg asszonyság gyakran siránkozott, hogy nem láthatja, 's talám többszer meg éri azt a' szép processiót, mellyet kétség kívül házanak ablakjaiból szépen megláthatott.

20) *Lucius Sausfejus*, a' kiről ezen levelekben gyakran van emlékezet, *Atticus*-nak meghitt barátja, 's valamint ez, az *Epikurus*i hideg Philosophianak, ezen minden *sentimentálisság'* megesküdt ellenségének követője volt. Itt is szembe-tünő dolog, hogy Cicero' tréfálódik 's annyit akar mondani: reményilem, egy illy természet' folyamatja szerint való, nem kívánasz hathatósabb vigasztalást, mint a' millyent barátod és Epikurusban atyádfija, *Sausfejus* már eddig fogott adni.

21) Ez egy példa arról, mint szokták a' Romai Nagyok leányaikon való hatalmokat gyakorolni. A' kis *Tullia* midőn az ifju *Pisónak* eljegyeztetett, nem igen lehetett több tiz esztendősnél. Ezen *Pisó*, a' nemes *Calpurnius* nemzetségnak azon ágából származott, melly *Frugi* vezeték nevet viselt. Cicero ezen első vejének mind elmebeli és oratori talentomiról, mind pedig virtusairól sok helyeken megkülömböztető tisztelettel és tüsszel szóll.

IX.

22) Itt az *Aediliseknek* a' 688-dik esztendőre leendő választásokról van szó.

23) Lásd Cicero' életét a' XIV-dik szám alatt.

24) Minthogy Cicero a' *Hermerakleseknek*, mellyeket *Atticus* néki küldött, igen örült, 's *Atticust* több ízben kérte, hogy *Tuskulanumi Akademiája'* számára, több efféle ékeségeket is szerezzen; *Atticus* valamelly akkori Athenai művész által olyan képet készíttetett, mellyben *Mercurius* és *Minnerva* egyesítve voltak: Miképen voltak légyen egyesítve két melkép volt é egy négy szegletü kövön, vagy két képek fejeik' hátulsó részénél fogva ragasztattak össze; vagy egy fejnek volt két ábrázatja, vagy más valamelly módon, azt, a' mint *Manutius* véli, nehéz volna meghatározni, ha *Fulvius Ursinus* egy olyan régi pénz nem talált volna, mellynek egyik felén *Ha-*

drianus Császár' melyképe, egyik felén pedig egy sisakkal, paizsal és dárdával felfegyverkezett Minerva látszik, mely Minervának czombjai és lábai Hermest mutatnak. Ez a mint *Maenius* gondolja elegendőképen megfelel arra a kérdésre: hogy milyen lehetett *Cicero* gymnasiumában a *Hermathéna*; 's mi hozzá tesszük, hogy ugyan ezt a Hermeraclesekre is lehet alkalmaztatni. De minekutánna *Visconti* a *Capitoliumi Museum'* régiségei között, a mint mondja *) egy olly *Hermathénát* látott, mely *Mercuriusnak* és *Minervának* kettős melyképéből állott: az olvasóknak szabad választások van, a többszer említett képet ezen formában vagy a másikkban képzelni; jóllehet az a környülállás, hogy *Visconti* *Hermathénája* márványból készült, ezt a képzelést látszik javasolni 's igazabbnak bizonyítani.

X.

25) *Cornificus*, hihető, épen az volt, a' kit *Cicero* *Verres* ellen intézett második beszédjének ötvenhetedik részében *Verres'* secretariussának mond: egy homályos származásu talentumok és érdemek nélkül való ember, 's következtetésképen a' Consulságnak olyan candidatusa, a' kin vagy nevetni vagy sohajtani kellett; nevetni, ha csupán személye jött tekintetbe; sohajtani, ha arról való gondolat forgott fenn, mely rossz állapotban lehetett a' köz-társaság, holott efféle nyomorékok is bátorkodhattak a' legfelsőbb méltóságra számot tartani. *Caesonius* azonban még nyomorultabb lehetett, mint-hogy *Cicero* felteszi, hogy *Atticus* homlokára fog útni, ha meg halja ennek is Consulságra vágyását. Mind a' mellett is ez az ember *Cicero*val együtt *Aedilis* volt.

26) Ez ugy gondolom, igaz és valóságos értelmek eme szóknak: *illud suum regnum judiciale. Aulus Aquilius Gallus*, a' kiről itt szó van, az akkori Romai Törvénytudóknak egyik legnevezetesebbike volt. **) Minden figyelmét és szorgalmát az e' részben való dolgozásra fordította; az a' hirnév, melyet ez által szerzett, egész nagyra vágyását megelégitette, 's a' helyet hogy a' Romai világ' igazgatására vágyott volna, meg elégedett azzal, ha a' maga idejébéli Törvénytudók között király lehetett.

27) *Catilina* mint *Africa Provinciának Praetora*, olly éktelen igazságtalanságokat és zsarolásokat követett-el, hogy a' Provincia, mindjárt elmenetele után készületeket tett őt Romába bévadolni 's a' vissza fizetésre kényszeríteni (*repetundae*). Ha *Catilina* vétkesnek ítéltetett, a' 689-dik esztendőbeli Consulválasztáskor, törvény szerint nem volt alkalmazatos azon hivatalra, hogy pedig vétkesnek fog találtatni, ha

*) *Musco Pio Clementino* T. III. tavola XXXVII. p. 48 nata d.

**) Lásd a' mit *Cicero*' magasztalására mond *Or. pra et de claris Orator. Cap. 42.*

a' bírák igazán fognak itélni, azt Cicero olyan világosnak tartotta, mint a' délt, 's ezt szokása szerint, tréfásan teszi ki ezen szókkal: *Catilina si iudicatum erit meridié non hucere, certus erit competitor*; annyit akarván mondani: Catilina csak úgy lehet vetélkedő tarsom a' Consulság' keresésében, ha a' bírák mind a' mellett is, hogy vétke nyilvánosság, a' vád alól feloldozzák.

28) Hihető azért, mivel *Atticus* mind a' kettőről tudta, hogy Cicero egyiktől sem félhet.

29) *Sallustius* úgy emlékezik *Curius*ról, a' ki itt kétség kívül értetik, mint Catilina felekezetének egyik tagjáról és egyik legelvetemedettebb emberről, a' ki ugyan azért a' Censurorok által a' Senatusból kivettetett. De hihető, valami módon ismét bément abba, minthogy *Cicero*, ha szintén csak tréfából is lehetségesnek tartja, hogy *Thermus*nak és *Silanus*nak eleikbe tolatathatik. Az ilyen helyeknek a' millyen ez most, a' történet után két ezer esztendővel, szükségesképpen homályosoknak kell lenni. *Thermus* és *Silanus*, minthogy Cicero rólok oly megvetve szóll, alkalmasint hitvan emberek lehettek; de legalább olyan faból voltak, a' millyenből ekkor a' világ bíró Romanak első Magistratusbéli személyei faragtattak, 's hozzájuk hasonlók annyian voltak, hogy egy kevéssel több vagy kevesebb erkölcstelenség nem igen mehetett tekintetbe. Mi szükség lett volna tehát egy *Thermus*nak és *Silanus*nak, a' még hitványabb vagy legalább szintolly hitvány *Curius* a' Consul választásban eleikbe tenni akarni? Ugy tetszik, nem is ezt akarta Cicero mondani; hanem csak a' köztársaságnak ekkori nagy romlottságot akarta, ugymint a' mellyben oly sok érdemetlen és erkölcstelen emberek, sőt még egy *Curius*, *Catilina* is, a' legfelsőbb méltóságra vágyhattak, 's minthogy a' dolog a' Romai népek oly könnyen megvesztegethető 's erkölcstelen részétől függött, 's léphettek is. Jegyezzük-meg azomban: először, hogy *Thermus* (a' mint Cicero kivanta) valósággal *Lucius Caesar* mellé 689-dik esztendőre; és *Silanus* három esztendővel utóbb, 's éppen *Cicero* után a' 691-dik esztendőre Consulokká választattak. 2-szor, hogy annak, a' kit Cicero itt csak születése után való vezeték nevével *Thermus*nak nevez, első nevei *Cajus Minutius* voltak; és hogy, minekutánna adoptio által a' *Marcusok Patricius* nemzetségébe felvétellett, törvényes neve *Cajus Martius Figulus* lett; és 3-szor hogy mind a' ketten, Consulságokban sem valami nevezetesset, sem valami igen rosszat, a' mi azt a' megvetést, mellyel Cicero rólok szól, megérdemlette volna, nem cselekedtek.

30) Itt arról a' Galliáról van a' szó, melly az Alpeseken innen feküdt, 's viszont *Cispadánára* és *Trauspadánára* (*Paduson* innen és *Paduson* túl való Galliára) volt felosztva. A' *Paduson* innen fekvő Galliai városok' lakosai mindnyaján Romai polgárok voltak, 's Romában a' nép' gyűléseiben való voksolásnak jussával bírtak. A' *Paduson* túl fekvő városok ellenben csak az úgy nevezett *Jus Latii* bírátságban voltak, melly szerint csak azon polgárjaik tartattak Romai polgároknak,

a' kik városaikban az első Magistratualis tisztségeket viselték. Hogy Cicero szükségesnek tartotta, ezen provinciát személyesen megjárni, 's abban egynehány holoapot tölteni, annak nem egyéb oka volt, hanem az, hogy a' Romához közelebb fekvő városoknak hozzája való hajlandóságokrol nem kételkedett, Galliában pedig kevesebbé volt esmeretes 's reménylhetete, hogy személyes jelenléte által ott is annyi barátokat fog nyerni, a' mennyi emberrel megismerkedik. E' szerint tehát a' Gallusok a' Consulválasztáskor igen is sokat nyomhattak a' latba, 's ezt akarja kétség kívül ezen szókkal „Gallia multum videtur in suffragiis posse“ mondani.

31) Hogy Pompejus' seregén ezen akkor legnagyobb tekintettel bíró Imperatornak nagy számú barátjai 's követői (kik ekkor vele a' hadban voltak) értetődnek, azon nem lehet kételkedni; valamint azon sem, hogy ez az egész hely, 's különösen ezen kérés: *megmondhatod neki, hogy nem fogok rá néheztevelni, ha a' választásomat tárgyazó gyűlésre nem fog eljönni*; tréfás hangon van mondva. Cicero az efféle tréfalást olly igen szerette, hogy az csak nem természetévé vált, 's barátságos levelei, kivált az Atticushoz szólók, tele vannak illyen példákkal.

32) *Quintus Caecilius* Atticusnak anyja után bátyja, ugy irattatik-le *Cornelius Nepos* által Atticus' életében, mint egy ollyan ember, a' kinek csak nem lehetetlen volt együtt élni. Ő az volt, a' mit a' Romaiak Faeneratornak neveztek, az az: egy az ollyan jó emberek között, a' kik mindenkor nagy summa pénzeket tartottak készen, 's azokkal a' pénz' dolgában megszorult felebaratjaikon minden személy valogatas nélkül örömet segítettek rövid időre, ha ezek annyi interest adtak, a' mennyit ők kívántak, 's ha egyszer'smind őket Capitalisoknak batorsagban léte felől vagy zálogok, vagy bévehető kezések által bizonyosokká tették. Egy szóval egy volt a' legfűszvényebb és legkeményebb szívű uszorások között; 's minthogy ez a' világ' fővárosában 's egy ollyan időben, midőn a' határ nélkül való nagyra vágyus, bujalkodás, korbélykedés és tékozlás, a' pénzt szüntelen kapossá tették, felette nyereséges mesterség volt, késő vénségig nyult házasságtalan, és magtalan életben nagy gazdagságot gyűjtött rakásra, mellyre Atticusnak, mint öttének, lehetett legtermészetibb módon számot tartani, 's ugyan azért ez mindenképen igyekezett bátyjának kedvét keresni. Minthogy tudva volt, hogy *Cicero Atticusnak* meghitt barátja, *Caecilius* egy felől jussat tartotta Ciceronak barátságos szolgálatjához, más felől pedig Atticus méltán várhatta, hogy *Cicero* az ő kedvéért minden szívességet fog egy ollyan emberhez mutatni, a' kinek hajlandóságát ő olly igen kívánta meg nyerni és fentartani. Innet van, hogy *Caecilius Cicerosal* olly durván bánt, midőn ez várakozásának meg nem felelt, 's hogy *Cicero* magát barátja előtt egy ollyan tselekedetéért, mellynek szükségesképpen vissza kellett tetszeni, 's mellyen *Atticus* könnyen felakadhatott, olly gondosan menti. Mert a' Romai szokás szerint az efféle szolgálatok, az ollyan kötelességek közé

számláltattak, mellyekkel egyik barát a' másiknak tartozott, minthogy általában a' barátság' természeté azt hozza magával, hogy saját hasznunkat barátunkért feláldozzuk, ha a' kettő össze utközik.

33) Jóllehet Cicero azon dolog iránt, mellyről itt szó van, csak igen röviden, 's nem elég világosan fejezi ki magát, még is kitetszik, hogy azon vétel, melly által az egymással együtt értő testvérek *Publius Varius* és *Caninius Satrius* *) az elsőnek hitelezőit a' fekvő jószágokra való jussaiktól megfosztani akarták, nem igazságos vétel volt és hogy Satrius, ha a' dolog törvényesen megvi'sgáltatott volna, alkalmasint rut csalárdságban találtatott volna. Az öreg *Caecilius* a' törvények szerint igazsága volt, 's minthogy a' summanak mellyet vele családul elakartak vesztetni, alkalmasint nagyinak kellett lenni, természet szerint való dolog volt, ha olyan jó szószóllót keresett, mint Cicero, 's ha unoka öccsének barátjától pártfogást reményelt, de Cicero-nak két reája nézve igen fontos okai voltak, mellyek miatt ezen törvénykedésbe nem akart avatkozni, az egyik 's a' kevesebbé fontos az volt, hogy Satrius azok közé tartozott a' kik Cicero' házában mindennap szabadon ki 's be jártak, 's néki és testvéreinek sok hasznos szolgálatot tett; a' másik és sokkal fontossabb pedig az, hogy ugyan ezen Satrius cliense és kedves embere volt egy akkor Romában sokat tehető Senátornak *Lucius Domitius* **) *Ahenobarbus*-nak, a' kinek barátságától 's hajlandóságától Cicero a' Consulság' keresésében legtöbbet várt, de a' kit megbántott volna, ha a' Romában különben is igen gyűlölt *Caecilius* *Satrius* ellen szolgált volna. Olly rosszul ugyan nem lehetett Cicero' dolga, hogy (a' mint itt mondja) Domitius' segítségével nélkül a' Consul-

*) Ezen két név sok munkát okozott Cicero magyarázóinak. Kik ezek az emberek? 's ha testvérek, mért vannak olly különböző neveik? az utolsó kérdésre elégsegesen megfelel Casaubonus. A' Romaiak, ugymond, testvéreik' gyermekeit is testvéreiknek szokták hívni 's a' kérdésben forgók két testvér asszonyoknak fiaik lehetnek. Adoptio által is egyik vagy másik más familiái nevet nyerhetett. *Publius Varius* egészen eszméletlen, de Ernesti' vélekedése, hogy talám foenerator vagy uzsorás volt, elég hihető. A' Romai familiák között eszméretes a' *Caniniusoké* is. Az a' Satrius a' kiről itt szó van adoptio által tagjává lehetett ezen familiának. Minthogy ollyan emberekkel mint Cicero és Domitius barátságos esmeretségben volt, azt lehet ki hozni, hogy jóra való ember volt, ('s talám a' mint Casaubonus véli) ugyan az a' *Caninius*, a' ki Cicero-nak *Trebatius*-hoz írt leveleiben többször is említetik.

**) A' Domitiusok' nemzetsége csak Plebejus volt ugyan, de több mint kétszáz esztendőktől fogva Consul'aris és Praetori' ősöket mutathatott elő, 's ugyan azért nemes volt.

ságra semmi reménysége sem lehetett volna; mind az által, minthogy a' Consulság olly kimondhatatlanul fontos tárgy volt, nem lehetett tőle kívanni, hogy magát egy ollyan baráttól, mint *Domitius*, szántszaundékkal megfossza; 's ha szintén a' komor öreg pénzgyűjtőt nem lehetett is józan gondolatokra hozni, abban bizonyos lehetett, hogy nemes gondolkodása barátja *Atticus*, az illy fontos mehetséget elégségesnek fogja találni.

XI.

34) A' textus csak azt mondja: *Lucio Caesare C. Marcio Figulo Consulibus*; de hogy *Consulibus designatis* kell érteni, és hogy ezen levél mindjárt hamar az említett Consulok' választása után, következésképen még 668-dik esztendőben irattatott légyen, azt a' legtudósabb magyarázók elégedőképen megbizonyították, 's csak abból az egy környüalásból is világos, hogy *Catilina*' processusa, mellyben *Cicero* ennek védelmezését magára akarta vállaloi, még *Torquatus*' és *Cato*' Consulságok alatt és így 668-dikban folyt le.

35) Ez a' hely felette nevezetes. *Cicero* legbelsőbb gondolkozását ollyan formában mutatja, mellyen igen fel kellene akadnunk, ha ezen rendkívül való ember nem a' Romaiak legnagyobb erkölcsi 'romlottságok' idejében élt volna, mellyben még egy *Cato* sem maradhatott a' vétkeknek reá ragadásától egészen meg menekedve. Még kévéssel ez előtt (a' tízedik levélben) ugy látszott, meg volt *Cicero* a' felül győzöttetve, hogy *Catilinát* csak az ítélhetné ártatlannak, a' ki a' napnak fénylését délben tagadná. Most *Atticus*nak minden tartozkodás nélkül, 's mintha arról, a' mit kevés hetek előtt neki irt egészen elfelejtkezett volna, megvalja, hogy ugyan ezen *Catilinanak* védelmezését magára akarja vállaloi. Ezen mindenek előtt esméretes rossz embernek ügye illyen rövid idő alatt ugyan meg nem javult; de más környüalások, ugy látszik megváltoztak. *Catilinanak* sok barátjai voltak; sok *Patriciusok*, sőt *Caesar* és *Crassus* is pártját fogtak; nem csak nem lehetetlen, hanem hihető is volt tehát, hogyha a' vád alól felszabadíttatnék, jó reménysége lehetne a' Consulságra emeltetése eránt. Mindenképen azt kellett tehát kívánnia, hogy veszedelmes ügyében az akkori leghíresebb Orator 's Prokátor legyen szószóllója; 's hihető, ollyan ígéretekert tettett *Ciceronak*, mellyeket ez annál inkább sem vett el magától, minthogy valakinek védelmezésében az akkori közönség a' védelmezőt nem ítélte meg baltul, akar milyen volt a' bévádoltatottnak ügye. Hogy *Cicero* a' dologhoz már hozzá fogott, azt ezen szókbul elég világossan ki lehet hozni: *Judices hibernus, quos volumus, summa accusatoris voluntate*. E' szerint tehát már a' vádoló is megvolt nyerve, 's a' magok által választott bírákra bátran támaszkodhattak. Semmit sem tesztek kockára, így szóll tehát ezen eszes ember (a' ki kétség kívül magát nevétségesnek tartotta volna,

ha akkor midőn a' Romai világnak legfelsőbb tisztségéért harczolt, valamely hasznos és irányos eszközt *Stoa'* kemény erkölcs törvénye' kedvéért félrevetett volna) semmit sem tesztek kockára ugymond; mert vagy fel fog *Catilina* a' vád alól szabadittatni az én közbenjárásom által, 's ezen esetben reménylhetem, hogy a' Consulság' keresésének módjában velem egyet fog érteni, az az mind ketten egymast kölcsönösen, ő engemet az ő barátjai, én őt az enyémek által elő fogjuk segíteni, vagy pedig maskép' út ki a' dolog 's akkor könnyen vigasztalom magamat azonszerencsétlenségben, hogy *Catilina* nem lesz vetélkedő társom. Minden olvasóra magára hagyom, hogy elmélkedjék ezen dologról tetszése szerint *pro et contra*, 's csak azt jegyzem-meg, hogy nem sokára azután olyan környúlásoknak kellett előfordulni, melyek *Cicero* és *Catilina* között az elkezdett szövetségést félbe szakasztottak. Mert nem csak *Cicero*' írásaiban semmi nyoma nincs annak, hogy *Catilina* mellett védelmező beszédet tartott volna, hanem *Asconius* az ellenkezőt is *Fenestella* történetirő ellen erős okokkal vitatja. (Ad Orat. Cic. in toga candida hab.)

36) Alig lehet kételkedni, hogy *Atticus*nak azon főrendű barátjai alatt a' kinek *Cicero*' részére bírasa végett *Atticus*nak Romában kellett volna lenni, *Crassus* és *Caesar* 's talán *Lucullus* és *Hortensius* is ne értettetének. A' két elsőbbségnek minden közönséges foglalatosságaiuknál olyan czéllök volt, melly *Cicero*nak sem gondolkodása módjával sem nagyravagyasával meg nem egyezett. *Lucullus* kétség kívül meg nem felejtette-el melly nagy buzgósággal dolgozott *Cicero* ellené *Pompejus*' részére, midőn ő két esztendővel az előtt Asiából visszahivattatott 's a' *Mithridates*sal való háborúnak elvégzése után az utolsóira bizattatott; 's *Hortensius* azon political barátság mellett is, melly közötté és *Cicero* között lenni látszott, nehezen lehetett igen hajlandó, azt az egyetlen egyet, a' ki néki a' maga idejébéli oratorok között az első helyet peressé tette, egy olyan méltóság keresésében elősegíteni, melly által az *Senatus*ban is hozzá hasonlóvá sőt vele egyenlővé lett volna. Minthogy tehát *Atticus* ezen főemberekkel igen birt, 's az effélé-békesség szerzésére 's szövetségzetésekre rendkívül alkalmas volt, *Cicero*nak felette fontos és hasznos szolgálatot tehetett Romában, jelenté 's személyes segedelme által, azon hat vagy hét hónapokban, mellyek a' hatszaz nyolczvankilenczedik esztendőbéli Consulválasztó gyűlést megelőzték. *Atticus* maga is ugy meg volt arról győződve, 's olly igen magának nézte barátja állapotját, hogy nem csak megérkezett Romába a' rendelt időre, hanem a' 689 és 691 esztendőket egészen ott is töltötte, 's ezen idő alatt *Cicero*nak mind Consulságra készülésében, mind Consulságra folytatásában a' legfontosabb szolgálatokat tette. Az alatt természet szerint megszűnt a' két barátok között való levelezés, 's ugy latszik csak akkor kezdődött el újra, mikor *Atticus* 692-dikben Görög-országba visszazárt.

XII.

37) A' Cicero élete' rajzolatjának 18-dik száma alatt foglaltatott előadásból ki tetszik, hogy Cicero Pompejushoz régi ellenségein 's barátjain alig érthet mást mint Caesart, a' ki titkos politikai okokból kevés időtől fogva, magát Pompejus barátjának és csudalójának mutatta, de (a' mint Cicero itt értésünkre akarja adni) ezen őt a' szabadon uralkodásra vágyásában akadályoztató egyetlenegy embernek fényes győzedelmén való elkedvetlenedését nem tudta úgy eltitkolni, hogy annak nyomait egy olly éles látásu tanu mint Cicero, észre ne vette volna.

Hogy Cicero az egyes szám helyett a' többesben szóll, azt az akkori szokás szerint cselekszi', melly szerént a' deákok, ugyan ezt tették ha (mint itt) az egyes személyt, a' kire czélozás volt, nem akarták világosan kijelenteni.

38) Cicero a' köztársaságnak minden polgari és hadi tisztviselőihez, következképen az akkor A'siában kormányzó fő hadivezér Pompejushoz hosszas tudositást küldött Catilina őszve esküvéséről. Legalább is azt varta tehát, hogy Pompejus a' Senátushoz intézendő hivatalbéli levelében azon nagy érdemekről, mellyeket Cicero Catilina' őszveesküvésékor szerzett, dicséretessen fog emlékezni. Ez pedig nem történt, 's Cicero vagy nem akarta, vagy nem tudta ezen reája nézve olly igen fájdalmas halgatásnak más okát gondolni, hanem azt, hogy Pompejus politikai tekintetekből, inkább semmi emlőketet nem tett Consulságáról, mintsem hogy Ciceronak titkos és nyilvánosságos ellenségeit megbantsa, ha arról dicsérettel fogna szóllani.

39) Ezen Pompejushoz irt levél, ha alkotványát tekintjük, 's meggondoljuk ki által és kihez iratott, nem kevés mesterséggel van készítve. Hogy ezt az olvasók jól altallásák, szükséges nekik magokat ezen férjfiak' helyébe gondolni, 's mind a' kettőnek egymáshoz való közép 's azt a' különös módot, mellyen mindeniknek magáról és a' másikról itélni kellett, olly elevenen képzelni, a' mint csak lehet. Akkor mikor ezen levél iratott, mind Pompejus mind Cicero a' világ bíró köztársaságban dicsőségeknak és tekinteteknek legmagasabb grádicsán voltak, 's annyiban tehát ugy azon egy lineában allottak: de az első egy győzedelmes 's hozzá rendkívül ragaszkodó hadiseregnek fő vezére, 's ekkor Romában mindent tehető felekezetsnek feje volt; az utolsó pedig egy szüntelen ide 's tova ragadozó 's rézszerint rossz gondolkozásu tagokból álló Senátust kormányozott 's kevés barátoktól és sok titkos, sőt nyilvánosságos ellenségektől is volt környülvéve. Alig lehet kevélyebb embert képzelni, mint Pompejus, 's alig hiubbat mint Cicero. Eszével és lelkének erejével ez amaszt sokkal felülhaladta: de más felül azon pályáknak, mellyeken a' legfőbb czélra futottak külömbsege

Pompejusnak a' vele együtt élők' szemei előtt olyan első-
 get, vagy inkább nyerteséget adott, a' millyent Ciceronak
 minden talentomai és érdemei nem adhattak. Ez minden két-
 ség kívül a' legnagyobb Orátor, 's legalább egyik legértel-
 mesebb, eszesebb és elmésebb polgari fő ember volt a' maga
 idejebéliek között: de Pompejus első ifjúsagától fogva életé-
 nek negyvenhatodik esztendejéig ugy tette magát a' világ előtt
 esméretessé, mint egy igen nagy és minden előtte és utána
 éltek között legszerencsésebb hadivezér. Az, a' mint ő
 ezen idő folytában a' Romai Legiókkal véghez-vitt, csudalko-
 zásra méltó; sőt csak nem hihetetlen volt. Maga Cicero még
 kevés esztendők előtt észének minden tehetségeivel alig tu-
 dott kimeríthetetlen ékes szóllásban, 's a' leghathatósabb és
 pompusabb nyelvben is elég szókat találni azon tetteknek
 rajzolására, melyeket ezen csudalkozásra méltó férjfiu mar
 addig is véghez vitt, minekelőtte a' Mithridattessel való ha-
 borúnak, szerencsés elvégzésével dicsőségének legszebb koszorú-
 ját fűzte. Mit állíthatott a' nagy Orátor mind ezeknek ál-
 taleffében? Akarmelly fontosok voltak is maga által ver-
 sen és prosaban olly buzgón dicsért és énekelt Consulságá-
 nak érdemei, mit tett még is, a' mit ugyan ollyan környül-
 állások között 's ugyan azon hazafiui gondolkozással száz
 egyéb derék Romaiak is az ő helyén, 's a' kezében volt esz-
 közőkkel nem tettek volna? Melly szerencsétlen árnyékot nem
 vetett ellenben Catilina legfőbb czimborásainak, jól meg nem
 gondolt 's a' Romai polgarok' legszentségesebb jussai, olly
 szemet azuróképen megsértő kivégeztetése, polgari pálya fu-
 tásának ezen fényes részére? Illy sok tekintetbe különböző
 volt tehát ezen két nagy embernek állapotja. Pompejus vele
 a' közönség előtt való tiszteletnek első helyéért vetélkedő
 Ciceronak eme' híres szavai: *cedant arma togae* nem hihette-
 el; a' napkelet' leghatalmasabb királyainak kerély meggyőző-
 je a' Catilina nagy részint szemet emberekből álló czimborá-
 jának elnyomóját nem tarthatta magával egyenlőnek; 's Ci-
 cero maga is, — ha színtén őt az a' gondolat, hogy Ro-
 mat a' végső veszedelemtől mentette-meg, 's az a' dicsőség,
 hogy ezen tettéért haza attyának neveztetett, minden egyéb
 polgártársain felül emelte is, — jól érezte, melly igen meg-
 homalyosította őt azon mindenektől csudált hadivezérnek
 szemfényvesztő ragyogása, a' ki három táborozásban a' Romai
 Birodalom' határjait annyira kiszélesítette, hogy A'sia pro-
 vincia, melly még három esztendővel az előtt a' Romai bi-
 rodalomnak napkelet felül széle volt, — most annak köze-
 pében feküdt. *) De mind a' mellett, legalább a' maga gon-
 dolatja szerint megérdemlette a' nagy Pompejustól, hogy ez
 őt legbecesebb barátjai közé szamlálja; várhatta ezt (a'
 maga ítélte szerént) ő, a' ki első volt azok között, a' kik
 annak ezen nagy dolgok' viselésére alkalmatosságot szolgál-
 tattak; ő, a' ki ezeknek dicsóíttésében olly sokszor minden

*) V. Plin. Hist. Nat. L. VII. C. 26.

mesterségét ki merítette, 's még kevéssel ez előtt, mint Consul, *Mithridates*' és *Tigranes*' meggyőzőjének, egy addig halhatlan tiszteletet, tíz napig tartó közönséges halaadást *) rendeltetett a' Senatus által. Melly igen megsértetettnek kellett magát éreznie, midőn Pompejus a' Senatushoz intézett levelében Consulsagáról ugy halgatott, mintha ő abban semmit sem vitt volna véghez, a' mi egy olyan embernek figyelmére méltó volna. Ciceronak még nagyobb szerencsétlenségére, ellenségei ugy nézték Pompejuskat ezen halgatasat, mintha ez az által' azt akarta volna jelenteni, hogy ezt a' mit Cicero Consulsagában eselekedett, karhoztatja. K' volt-e valósággal Pompejus' szandéka, azt legalább bizonyossan senki se tudhatta egy olyan ember felől, a' kinek a' hidegség vissza tartózkodás és titkolódás természetévé vált: de azon állapotban mellyben Cicero már akkor is volt, már ez a' bizonytalanság is elégséges volt néki nem csak fájdalmat, hanem bűt és megfélemlést is okozni, mert igen síkamló helyen állott, 's olyan fergeteg készült össze gyűlni feje felett, hogy egy oly nagy tekintetű és hatalmas embernek barátságára, mint Pompejus, felette nagy szüksége volt.

Illyen környulallások között írta Cicero ezen levelet. Nagy kérdés volt tehát mint viselje magát, mint alkalmaztassa magát abban a' varatlan esetben, mellybe Pompejus őt helyeztette. Egy felől sokkal érzékenyebb része sebesítette meg, mintsem hogy fájdalmát egészen eltitkolni tudta volna; más felől attól félhetett, hogy a' közöttek addig volt barátságon még nagyobb részt csinál, ha nehezitelését igen érzékenyen fejezi ki, 's mindenképen nehéz volt azt, a' mivel maga magának tartozott, azzal a' kiméllyel és kedvezéssel egyesíteni, mellyet tőle az okosság kívánt. Ha valyon ezen nehéz kérdést oly nagy mesterséggel fejtette é meg mint nekem latszik, annak megítélését az olvasókra hagyom, 's csak arra az egyre teszem őket figyelmetesekké, melly mesterségesen tesz a' levél végén mindent, a' mit nagy vigyázás, mellyet is sérelmesen talált volna mondani, az által jóvá, hogy azon hasonlításban mellyben Pompejuskat az ifjabb *Scipio Africanus*nak magát pedig annak barátjának *Lochius*nak helyébe helyezteti; szokása ellen való alázatossággal azt adja Pompejuskat értésére, melly szép egyetértés fag közöttök lenni, ha Pompejus mint *Africanus*nál sokkal nagyobb ember őt legalább annyira becsüli, hogy nem itéli sokkal alább

*) *Supplicationem ad omnia pulvinaria*. Midőn a' Senatus az Isteneknek vagy valamely országos nagy jótéteményért hálát adatni, vagy valamely nagy nyomorúságban tőlök segítséget kéretni akarván, illyen Supplicatiót rendelt, Roma városának minden templomaiban kitették az Istenek' képei különös és a' végre rendelt párna székekre (*pulvinaria*) közönséges tisztelet végett, a' nép tódulva ment áhitatosságát ezen helyeken gyakorolni.

valóan, mint Caelius volt, a' ki a' nélkül, hogy katonai érdemekre számot tartott volna, a' maga idejébőliek között legbölcsebbnek tartatott, Scipióval az akkori legnagyobb hadi-vezérrel egész haláláig a' legszívesebb barátságban élt.

XIII.

a) Ezen levelet Wieland a' maga fordításában kihagyta, a' mint maga mindjárt a' következendő levélben okát adja. De mi még is a' nagyobb értelmesség' okaért tanácsossabbnak tartottuk felvenni.

b) Némellyek *Proconsul* helyett *Propraetor* akarnak olvasni. De sokszor úgy találjuk, hogy azok, a' kik *consularis* provinciát igazgattak, a' milyen *Gallia* is volt, *Proconsul*oknak hivattatnak, ha szintén az előtt *Consulok* nem voltak is.

XIV.

40) *Caecilius Metellus Celer*, egy megkülönböztetett, személyes érdemekkel bíró, 's akkor, mikor ő élt, a' legrégebb és legnemesebb familiából való ember, 690-dik esztendőben, Cicero' *Consulsága* alatt első *Prætor* volt. Ez, a' mint az elébbeni levélből latni lehet, igen hevesen, sőt fenyegetve is irt Ciceronak némelly sérelmek eránt, mellyek részszerint magán, részszerint testvérén *Nepóson* estek volna. Azon levelet kihagytam, mert szükségtelennek tartottam, holott Cicero ezen feleletben *Metellus'* panaszolkodó szavait szórni-szóra előhossa, 's az olvasó ebből is megértheti, mellyiknek részén legyen az igazság. Mindenből úgy tetszik-ki, hogy *Celer* hamis és szántsándékkal elcsufított hírek és tudósítások által Cicero ellen igen felingereltetett, jöllehet azzal még kevés idővel az előtt egyet értett. A' neheztelésnek első tűzésében egész mértékben akarta véle éreztetni, mennyivel fellebbező való legyen egy *Metellus*, mint egy *Arpinnumi* új ember. Cicero a' ki nem könnyen hagyott valakít magával ilyen hangon büntetlenül beszélni, ekkor tanácsosnak tartotta feleletben magát a' legnagyobb mérséklésnek határai között tartóztatni. *Metellus Celer* akkor sokat tehető ember volt a' *Senatus*nak azon felekezetében mellyhez Cicero tartotta állapotját olly veszedelmesnek, a' milyen valóban volt, még is jól által látta, melly szükséges legyen neki *Metellus'* barátsága 's azért mindent elkövetett annak megbékéltetésére. Melly elmésen 's mesterségesen járjon el ezen dolgában, melly nagy kiemléssel 's egyszer'smind melly méltósággal hárítsa el *Metellus* szemre hányásait magáról *Metellusra* (nem ollyan szándékkal, hogy azt megsértse, hanem csak hogy véle éreztesse, hogy részszerint hamis tudósítások által tsalattatott-meg, részszerint a' testvéri szeretetnek magában dícséretes indulatjától ragadtatott-el igaz barátjának megbántására) mind

ezt a' figyelmes olvasó, önként 's maga szerint is észre fogja venni, 's csudálni fogja azon talentomokat, mellyek a' levél-íróban is a' nagy *Oratort* mutatják.

41) Mind a' két Gallia (a' *Cisalpinai* és *Narboni*) *Consularis provincia* volt, 's Metellus, mint Praetor nem tarthatott volna egyikre is számot, ha Cicero Consulságra emeltetésekor a' consularis provinciáról való jussáról nyilvánságosan le nem mondott volna.

42) A' Consuloknak és Praetoroknak mindenkor sorsot kellett ugyan vetni a' provinciákra, de a' sors olly szófogaadó volt, hogy mindenkor annak esett, a' kinek a' provincia már előre szánva volt. Hogy Metellusra nézve is ez volt legyen az eset, ki tetszik abból, a' mit Cicero itt jóllehet szántsándékkal homályosan, értésünkre ad.

43) Az első ezen asszonyok közül (Metellus' felesége) az elhírhedett *Quadrantaria*, Clodius' testvér nénye, a' kiről Cicero élete' rajzolatjának utolsó száma alatt volt szó. Mucia, még ekkor Pompejus' felesége, a' Metellusoknak mostoha testvérek volt, ugymint a' ki ugyan azon egy anyától, de más atyától, Mucius Scaevolától származott,

44) Ezen szók, ugy látszik iróniát foglalnak magokban Metellus levelének ezen soraira: *itaque in luctu et squalore* *) *sum, qui provinciae, qui exercitui praesum, qui bellum gero.* Metellus ezen szókkal a' dolgot egész a' nevetségig gyászosan fésztette. Mert micsoda szerencsétlenség következhetett volna, akár mit írt vagy mondott volna is Cicero? Azon kemény végzések, mellyeket a' Senátus Nepos ellen első hevében tett, már ekkor ismét vissza tétettek, 's mint hogy Pompejus Neposnak pártját fogta, minden esetre foganatlanok lettek volna. Micsoda okai lehettek tehát a' Proconsulnak gyász ruhába öltözni, 's szakállát és haját megnöveszteni? Valóban semmivel sem fontossabbak, mint Cicerónak Metellus Nepos tribunus ellen Celer Proconsul' légióit segítségre hívni. Cicero exen segítségül hívást semmiképen se vehette más értelemben, hanem csak tréfásban. Ezen szókat tehát: *mihi etiam tuo atque exercitus tui in ejusmodi causa auxilio utendum fuisse* nem lehet másnak tartani, hanem Metellusnak feljebb említett 's illetlen helyen ejtett szavait gyengén gunyoló iróniának. Cicerórul tudva vagyon, hogy nem könnyen fojthatott-meg akarmelley észbe ötlő elmés csafolódást, kivált ha olly jó alkalmatosság adódott reá, mint itt, Metellus által, a' ki a' hadban gyakorlatlan Cicero előtt hadisereg

*) Ez a' szó *squalor* a' Romaiaknak azon szokására ezélox, melly szerint ők nem csak a' gyászolás' alkalmatosságával, hanem minden rendkívül való szerencsétlenségben is, p. o. ha valamelly terhes vád alatt voltak, fekete ruhában, fésületlenül, 's borotvátlanul, sőt szakálosan jelentek meg, 's általában a' bának minden jeleit adták, mellyekkel másokat szánakodásra indítani reménylettek.

vezérlésével dicsekszik, 's hadi vezér-léttére, *luctusról és aynatorruról* szól.

45) Az a' visszavonás, melly ezen levélre alkalmazóságot adott, nem soká tartott, 's *Metellus Celer* (a' ki 693-dikban a' Consulságot igen dicséretesen viselte) egész halálaig, melly Consulsága után következő esztendőben történt, hív barátja volt mind a' köztársaságnak, mind Ciceronak, úgy mint a' kivel politikai gondolkozása egészen megegyezett. Sőt *Metellus Nepos* is megbékélt 695-dik esztendőben Ciceróval, 's attól fogva mindenkor egyet értettek, valamig *Nepos* élt.

(Folytatása következik.)

18.

KÜLÖMBFÉLÉK.

A' férjfiu, és az asszony, össze hasonlítva Kant szerint.

A' férjfiút, könnyen ki lehet vizsgálni; az asszony nem árulja el titkát, ámbár a' másé nem igen marad meg nála, mivel beszélni igen szeret. A' férj szereti a' a' házi békességet, és örömet enged az asszonynak, csak hogy foglalatoságában ne akadályoztassék. Az asszony nem fél a' házi háborútól, mellyet nyelvével folytat, mellyre a' természet neki bő beszédet, tüzes szólhatást adott, melly a' férjfiút lefegyverkezteti. A' férjfiú az erősebb' jussához tartja magát, hogy a' házban parancsolhat; a' külső ellenség ellen ő neki kell azt védeni. Az asszony a' gyengébb jussához, hogy férjétől, a' férjfiak ellen oltalmaztasson; és az elkese-redés' könnyeivel a' férjfiút lefegyverkezteti, midőn né-

ki lelketlenségét szemére veti. A' férjfiu' gazdasága a' szerzés; az asszonyé a' takarítás. Az asszony korán elhiszi, hogy tetszhet; a' férjfiu' kétséges mindég; azért a' szépek' körében bátortalan 's tartózkodó. Az asszonynak e' kevélységét, — már tekintete által a' férjfiat magától tartóztatni, és érdem nélkül is tiszteltetni, meg adja már neme' titulussa. Az asszony vonakodó; a' férjfiu' kérő. A' természet azt akarja, az asszony kerestessék. Azért az asszony nem olly kényes a' választásban, mint a' férjfiu, kit a' természet is már durvábbá alkotott, és ki az asszonynak már tetszik, csak formájában erős és alkalmas legyen őt oltalmazhatni. Mert, ha gyűlölné a' formátlant, és kényes volna a' szeretkezhetésben, kérőnek kellene lennie, a' férjfiúnak pedig vonatkozóan, melly neme' becsét, a' férjfiu' szemei előtt is egészen letenné.

A' férjfiu az asszonyi hibákat szeliden; az asszony pedig, nyilván, igen keményen itéli, és a' fiatal asszonyok, ha választhatnának, midőn vétkeikért ítéltetnek inkább férjfiaktól, mint asszonyoktól ítéltetnék magokat.

A' fiatal férjfiu uralkodik öregebb feleségén. Ez, a' féltésen van fundálva, melly szerint, az a' rész, melly a' nemi tehetségre nézve hátrább van a' másiktól; mástól jussait félti, azért kész magát, mindenkép férjéhez alkalmaztatni, reá mindenkép ügyelni, 's neki engedni. Azért, minden próbált 's tapasztalt asszony; a' fiatal, vagy csak egy idejü férjfiuhoz való férjhez menést is, ellenzi; mert az esztendő' folytatva az asszony mindég előbb öregül, mint a' férjfiu. De, ha ezt tekintetbe nem vesszük is, az egykoruaknál, az egyet értésre tökéletesen nem igen lehet számot tartani; és egy fiatal okos asszony, egy egészséges, de jelesen öregebb férjfiuval, mindég szerencsésebb házasságot élhet. —

A csillagos ég, és az erkölcsi törvény.

Kétféle tölti bé, az ember' lelkét, mindég nevedő csudálkozással és tisztelettel, mennél gyakrabban, 's huzamossabban foglalatoskodunk vele: a' csillagos ég felettünk, és az erkölcsi törvény bennünk. Eggyik felől sem lehetünk homályban, és körünkön kívül. Egyenessen előttem vagynak, 's látásommal öszve kötötve. Az első, a' külső érzéki világban kezdődik, mellyen magam is állok és véghetetlen nagyságra kiterjed, világokról-világokra, systemákról-systemákra, azon fellyül, határtalan időközön keresztül való periodicus forgásra, kezdetre és folyásra. A' másik kezdődik, láthatatlan magamban, személyességemben; és egy igazán véghetetlen, de csak az ész által látható világba helyhez, mellyel minden látható világokkal egyszer'smind, nem mint amott, csupán történeti, hanem közönséges, és okvetetlen szükséges öszveköttetésben. Első tekintete a' számtalan világoknak, mint egy semmivé teszi állatiságom' fontosságát, melly azt a' materiát a' miből van, visszaadni köteles, a' világ', egészen csak csupa egy pontnyi planetájának, minekutánna, egy kevés ideig, nem tudni mikép', élet erővel el volt látva. A' másik ellenben véghetetlenül emeli, mint értelmes valóságnak, személyem' becsét, mellyben az erkölcsi törvény nekem, az állatiságtól, és az egész érzéki világtól, független életet mutat, legalább a' mennyire létem' czélirányos rendeltetéséből, ezen törvény által ki vehető, midőn az, nem ezen élet' feltételeire, és határra van szorítva; hanem a' véghetetlenbe megy ki.

Meghalni.

A' meghalást senki sem próbálhatja magán; de másokon láthatja. Fájdalmas legyen é, a' hörögésből, vagy a' haldokló' vonaglásiból nem ítélni meg; sőt inkább, mind az talám csak az élet erő' mechanica visszaütődése, és talám szelid érzése, az ezennel, minden fájdalomtól való megszabadulásnak.

A' minden emberben, még a' legszerencsétlenebben, de a' legbölcsebben is meglévő félelme tehát a' halálnak, nem a' meghalástól való iszonyodás, hanem mint Montaigne mondja, a' holt létel' elgondolásától, mellyet a' halál' fia, meghalása utánra képzel magának, midőn holt testét, a' mi nem már maga, még is mint magát; a' rémítő sirban, vagy máshol képzei. A' csalaikozást nem lehet itt eltávoztatni; mert benne van a' gondolkodás' természetében, mintegy, a' magáról és magához szóllásban.

A' rózsá.

Kár, ugymond egy fiu az atyához, hogy a' rózsá, ha kivirágzott, nem hoz szép gyümölcsöt is; és így a' természetnek, nyáron nem fizet hálával, tavaszi virágzása' szép idejéért. Te, az ártatlanság' és öröm' szép virágának nevezted, ekkor a' hála' képe is lenne.

Nem adja é oda, felele az atya, a' természet kedvence', a' tavasz' szépítésére egész valóját? És a' harmatért, 's a' nap' sugáriért, mellyek onnét fellyül szállanak reá, a' levegőnek nem áldozza é finom illatját, és a' tavaszért teremtetvén, nem hal é el vele? kedves gyermek, a' finom 's láthatatlan hála, a' legszebb hála; — és mikép' lehetne az ártatlanság, 's valódi szépség, hálátlan? —

N. Takácsi Horváth János.

19.

EPIGRAMMÁK.

Z* philosophusra.

Ne más akaratján, sem a' magad kényyén
 Járj, míg élsz, hanem a' bölcsesség' ösvényén!
 Így tanít a' bölcs Z*, 's már ettől ki várja,
 Hogy mint felesége fújja, csak úgy járja?

A' felettebb igaz biró.

Természet szava ez: nem szabad megvetni,
 Hogy *a' jóért jóval kell fizetni!*
 Szolgállok hát pro I., mert szolgált nekem is,
 Bár az igazságnak nyakát tekerjem is.

A' gyanús praxisú tanítónak okos intése.

Kegyes Halgatóim! én rám ne nézzetek,
 Sőt a' mint tanítlak, kérlek úgy éljetek!
 Így legalább vagy én, vagy ti idvezültök,
 Külömben alig ha ti is fel nem sültök.

Orvosdoctor Íros.

A. Hogy lehet e' máskor sáppadt Doctor Íros'
 Képe most gyakorta olly eleven piros?

B. Úgy, hogy Tokaji bort rendel a' betegnek,
 'S órczáin is annak szikráji pezsegnek.

A' Boros mejjképe alá, a' kép-íróhoz.

Ezt másként kiírni hijjába próbálad,
 Hanem dörbészolva ird, úgy eltalálad.

Y* Költőre.

Jól teszed! ne olvasd verseid' ezeknek
 A' buta és kevély stokfis embereknek!
 Olvasd az erdőknek, a' csendes pázsitnak,
 Ezek unatkozva reád nem ásítanak.

Egy magát dicsértető barátira.

Te, nekem mindenem' gúnyolod barátom!
 Még is, dicsérjelek, azt kívánod tőlem:
 Azt ugyan, hogy gúnyolsz, könnyen megbotsátom,
 De cigányt csak ugyan nem teszel belőlem.

A' tettettett siket.

Boldog az, a' ki tud önként siket lenni!
 Mert ennek nem szükség senkit is fel venni,
 Szabad más beszédét keresztül gázolni,
 Akármilyen dologban *tülled hozzád* szólni,
 Valamig nem tetszik, meg nem érteni mást,
 Még is meg hallani a' szúrós susogást.

A' régi és új gyógyítás' hibáji.

Hajdan a' beteget úgy úgy meglaxálták,
 Hogy a' világból is hamar kikurálták;

Most Tokaji borral úgy úgy leitatják,
Hogy a' Styx partra is dudolva ugratják.

Egy asszonyos viseletű módi ficzkóra.

Titusz fejü bohó! kinek öltözeted
Spenszer és tafota 's lyányos viseleted!
Ne fogadj bátyádnak! mert hátha azt sugom:
Hogy még nem is esmersz! eb a' bátyád, húgom!

Mellyik járta meg jobban?

Meg lesi a' zsvány egy bokor' aljában
Miként gyúr egy betyár szekszénás *) korában
Egy pár ökör' árát a' gatyá korczában,
Mikor még a' márvás vala divatjában.
El hever a' betyár, el veti bunkóját,
Előczúsz a' zsvány, ki feni vaskóját,
'S a' mint meg sejtette a' gatyá' csomóját,
Elmetszve ragadja a' ----dohány zsacsckóját.

Mellyik méltóbb szánakozásra.

Polyszten és Algen.

Polyszten. Jaj! Kincsem, barátom! oda van mindenem!
Algen. Óh szánakozásra méltó Polysztenem!
P. Rám veté a' tolvaj átkozott kezeit,
El ragadá elmém' tudós renekjeit,
Még verseimet is! oda vagyok! jaj! jaj!
Algen. Óh szánakozásra méltó tolvaj!

Láczai Szabó' irásából közli
Rumy Károly.

*) *Szekszénás*, balaton melléki kifejezés, teszen olly jó kedvű fél részeg, a' ki még tudja mit csinál, de már nehezen kezdi bírni a' fejét.

20.

KÖZLEMÉNYEK DR. RUMYTÓL.

Helybenhagyása egy magyar író' itéletének, a' Magyar-nyelv mint közönséges Nemzeti-nyelv felől.

Ama' cikkelynek „Magyarország' természeti és polgári állapotja“ „a' „Közhasznu esmeretek' tára hetedik kötetében (Pesten 1833. 568—576-dik lapon) névtelen — a — (Lassú?) érdemes szerzője, 571-dik lapon a' 12 féle Magyar-országban lakó népeket előszámlálván ezt teszi hozzá: „Mind ezen nemzeteket *) vallások, nemzeti szokások és életmódjok, de kivált nyelvek elidegenítik egymástól; azért méltán lehet mondani Sz. Ágostonnal „Linguarum diversitas hominem ab alienat a homine, et propter solam diversitatem linguarum nil prodest ad consociandos homines tanta similitudo naturae.“ Azért is, *hogy ezen czélt „vis unita fortior,“ el lehessen érni, **)* más mód nincs, *minthogy mind ezen nemzeteket (népeket) az ő nemzeti ***)* nyelveken kívül; (mert ezeket erővel kiírtani akarni igazságtalanság

*) Inkább népeket: mert Magyar-országban (mint Franciaországban, Orosz-országban 's a' t.) csak egy nemzet (natio, Nation) de sokféle a' nép (populus, Volk, peuple.) *Verba valent prout nummi. R—y.*

***) Az első magyar Királynak, Szent Istvánnak, más politikai nézete (Ansicht) volt, midőn fíjához, Sz. Imréhez intézett tanácsában ezt írta: *Unius linguae, uniusque moris regnum imbecile et fragile est, jöllehet alig czélozott ama' politikai elvre (principiumra): Divide et vincas! R—y.*

****) Inkább: *azon vagy anyanyelvek* (Muttersprachen, linguae maternas, linguae vernaculae). *R—y.*

lenne) a' Magyar-nyelvet megtanulván, ez közösleges nyelvvé télessék. *)

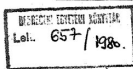
Szívesen helyben hagyom — a — urnak ezen helyes, okos és igazságos nézetét és ítéletét, 's kezet fogok véle. Ezen szavak miatt: *mert ezeket (az anyanyelveket) erővel kiirtani akarni igazságtalanság lenne*" minden Magyar-országban lakó Németnek, Tótnak, Horvátnak, Szerbusznak, Oláhnak 's a' t. forró köszönetét érdemli. De azt, a' mit — a — ur a' közhasznu esmeretek' tárában röviden de velősen állít, én is mint más el nem fogult és előítélet nélküli férfiak, már 30 esztendőttől fogva mindig szóval és tollal állítottam, 's kiváltképpen a' Magyar-nyelvnek minden iskolában tanítását javasoltam. Csak a' *kényszerítés* ellen, és a' nem magyar anyanyelvek' erővel való kiirtása ellen szoltam 's irtam, már azért, *mivel a' legjobb és legszentebb czél a' rossz és igazságtalan eszközöket nem szentelheti.* Azért igazságtalanul keltek fel ellenem a' kritikai lapok, a' Szemlélő, a' Jelenkor és Társalkodó, sőt a' kritikai lapokban egy valaki engemet pornép' módjára szemtelenül gunyoló versében *tótnak* szidalmazott, jóllehet boldogult atyám magyar, anyám pedig német volt, és anyanyelvem német, nem tót, 's a' tót-nyelvből sokkal kevesebbet tudok, mint a' görög, zsidó és arabs nyelvből. Illyen fegyver valóban a' *tudósokhoz* nem illik. *Durius indignam reddere nolo vicem!*

Rumy Károly.

*) Így Franciaországban a' francia-nyelv a' közösleges nemzeti nyelv, jóllehet az alzatziai Németek magok között németül beszélnek, sőt a' strassburgi tudományos egyetemen is, valamint az alsóbb iskolákban, a' francia-nyelv mellett a' tudományok *német nyelven tanítatnak.* Így Oroszországban a' közösleges nemzeti-nyelv az orosz, de az orosz Császárnak 40 népei anyanyelvökön beszélnek. R—y.

F O G L A L A T.

	<i>Lap.</i>
1. Mi gyönyörködtet? (<i>Körmendy Kamil</i>) - - -	3
2. Zagyva. Folytatás. (<i>Udvardy Mérnök.</i>) - - -	23
3. Emlékképek, némelly híres férfiakról. Befejezés. (<i>Hrabowszky Dávid.</i>) - - -	43
4. Hadi-Literatura. (<i>Kis Károly, Cs. kir. kapit.</i>) - -	82
5. Berencs Vára. (<i>Némethy Pál</i>) - - -	98
6. A' Bosszuállítás. (<i>N. P.</i>) - - -	106
7. Polykletus' utazása, vagy Romai Levelek. Folytatás. (<i>Sup. Kis J.</i>) - - -	116
8. Utazási Levél-Töredék. (<i>Csernyánszky</i>) - - -	129
9. Az Aristarchusokhoz. (<i>N. A. Kiss Sámuel</i>) - - -	131
10. Denishez az Elüzion' lakosához. (<i>N. A. Kiss S.</i>) -	137
11. Mutatvány „A' magyar hajdan és most” czimű eredeti vigjátékból. (<i>N. A. Kiss Sám.</i>) - - -	142
12. Közlemények. (<i>Dr. Rumyától</i>) - - -	148
13. Rény, erény, erőny, tus. (<i>Hellebranth János.</i>)	165
14. A' spanyolok' vallásossága. (<i>N. Takácsi Horváth J.</i>)	168
15. Gróf Dessewffy Jós. véleménye, a' pesti magyar tudós társaság által 200 aranyokkal megjutalmazandó munkák megvizsgálata iránt. - - -	171
16. Gróf Széchenyi Istvánhoz! (<i>Baksay Dániel</i>) - -	176
17. Töredékek Cicero leveleinek magyar fordításából (<i>S. K. J.</i>) - - -	180
18. Külömbfélék. (<i>Ns. Takácsi Horváth János</i>) - -	232
19. Epigrammák. (<i>Láczai Szabó írásaiból közli Rumy K.</i>)	235
20. Közlemények. (<i>Dr. Rumyától.</i>) - - -	238

Tizedik évi Folyamat.

KASSÁN,

*Ellinger István' Cs. kir. priv. Könyvnyomtatás-
Intézetéből.*